

Més de cinquanta anys d'investigació per la pau faciliten fer un balanç que posi de manifest mancances i encerts d'un àmbit que, segons indica l'autor, no pot ser considerat una disciplina, sinó més aviat un biaix, una manera de mirar les coses i abordar la recerca. Més encara quan des de mitjan anys noranta ha crescut l'interès pels temes de pau i quan a nivell institucional també s'incorpora aquesta preocupació en la seva tasca, com demostra, a Catalunya, la creació de l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP), a partir del desenvolupament de la Llei de foment de la pau.

Queda clara la vigència, al nostre país, d'un afany, d'un compromís –lluitar a favor de la pau i per acabar amb les guerres– en el qual diversos actors, com ara la societat civil, hi tenen molt a dir. En aquest context, la recerca es converteix en un element clau i aquest llibre representa l'esforç de discernir què ha aportat realment la investigació per la pau i què pot fer en el futur, penetrant en les arrels.

Aquesta publicació proposa una mirada evolutiva a cinquanta anys de investigació per la pau amb el propòsit de conèixer tendències i formular propostes, temptatives i obertes; una mirada orientada a observar, investigar, analitzar i actuar.

La col·lecció Recerca x Pau recull i difon estudis sobre pau, violència i conflictes duts a terme des de diverses disciplines acadèmiques, per tal d'alimentar i compartir coneixements sobre com construir la pau. Dirigida a un públic universitari, centres de recerca i persones interessades en la matèria, l'Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans de la Generalitat de Catalunya edita aquesta col·lecció per impulsar la investigació per la pau.

R x PAU

COL·LECCIÓ RECERCA PER LA PAU

04

CINQUANTA ANYS D'EVOLUCIÓ DE LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU

TENDÈNCIES I PROPOSTES PER OBSERVAR, INVESTIGAR I ACTUAR

RAFAEL GRASA
PRÒLEG DE FEDERICO MAYOR ZARAGOZA

RxPAU

COL·LECCIÓ RECERCA PER LA PAU

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació
**Oficina de Promoció de la Pau
i dels Drets Humans**

Dades Biblioteca de Catalunya - CIP

Grasa, Rafael

Cinquanta anys d'evolució de la investigació per la pau: tendències i propostes per observar, investigar i actuar. – (Recerca x pau: col·lecció recerca per la pau; 4)

Bibliografia

ISBN 9788439384779

I. Catalunya. Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans II. Títol III. Col·lecció: Recerca x pau ; 4
1. Pau – Investigació – Història 2. Guerra – Investigació – Història 3. Manteniment de la pau – Investigació – Història
172.4

Col·lecció "Recerca x Pau", 4 Barcelona, setembre de 2010

© Autoria

Rafael Grasa

© Edició

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació
Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans
Av. Diagonal, 409, 2a
08008 Barcelona
Tel.: 93 552 60 00
oficinapauddhh@gencat.cat
www.gencat.cat/dirip

Coordinació de la col·lecció "Recerca x Pau"

Eulàlia Mesalles

Aquesta recerca ha estat encarregada a:

Universitat Autònoma de Barcelona
Campus de Bellaterra
Bellaterra

Correcció lingüística:

INCYTA

Disseny i maquetació

Aleix Artigal i Carla Bahna

Impressió i enquadernació

Futurgrafic

Paper

Imprès en paper ecològic i 100% reciclat

ISBN

978-84-393-8477-9

DL

???????????????

Aquesta obra està subjecta a llicència Creative Commons de Reconeixement – No comercial – Sense obra derivada 2.5. Espanya. Consulteu la llicència a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>

L'estudi està disponible en format electrònic al web de l'Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans. Es pot copiar, distribuir, comunicar públicament, traduir i modificar aquesta obra sempre que no se'n faci un ús comercial i se'n reconegui l'autoria amb la citació següent:

GRASA, R. *Cinquanta anys d'evolució de la investigació per la pau: tendències i propostes per observar, investigar i actuar*. Barcelona: Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans, Generalitat de Catalunya, 2009. Recerca x Pau, 4.

Les opinions expressades en aquesta publicació no representen necessàriament les de l'Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans.

RxPAU

COL·LECCIÓ RECERCA PER LA PAU

04

CINQUANTA ANYS D'EVOLUCIÓ DE LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU

TENDÈNCIES I PROPOSTES PER OBSERVAR, INVESTIGAR I ACTUAR

RAFAEL GRASA

PRÒLEG DE FEDERICO MAYOR ZARAGOZA

6	Pròleg Federico Mayor Zaragoza	105	D. CONCLUSIÓ
13	Introducció	107	D1. Una agenda i un mètode
15	A. LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU I LA PREVENCIÓ DELS CONFLICTES ARMATS: UNA VISIÓ MACRO	114	D2. Un exemple: un observatori sobre conflictes etnopolítics (Jordi Urgell)
21	A1. Balanç i propostes després de cinquanta anys de vida	119	E. BIBLIOGRAFIA UTILITZADA
27	B. LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU: UNA SÍNDROME AL LLARG DE CINQUANTA ANYS	131	F. ANNEXOS
30	B1. El context d'aparició: introduir consciència en la ciència i fer tot el que estigui a les nostres mans	132	Annex I. Fonamentació metodològica i conceptual per a la construcció i l'ús d'indicadors en observatoris eventuais (Rafael Grasa)
39	B2. Els trets distintius de la investigació per la pau: l'ideal reformador	136	Annex II. El cas del PIOOM i dels conflictes etnopolítics (Rafael Grasa)
46	B3. Un recorregut històric i dues mirades: la periodització de la investigació per la pau	140	Annex III. Principals centres de recerca i bases de dades, departaments universitaris amb recerca especialitzada i revistes que cal considerar quan elaborem la proposta d'observatori (Jordi Urgell)
52	C. LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU EN LA POSTGUERRA FREDA: NOVA CONFLICTIVITAT ARMADA, CONVERGÈNCIA D'AGENDES I SEGURETAT HUMANA	144	Annex IV. La classificació dels grups etnopolítics (Ted Robert Gurr)
54	C1. Els conflictes armats i els rostres de la violència en la postguerra freda	147	Annex V. Bibliografia Bibliografia comentada de treballs especialitzats en conflictes ètnics i nacionalisme en l'àmbit de la sociologia i la ciència política (April Eaton i Dan Chirot)
72	C2. La convergència d'agenda i de compromisos: seguretat humana, desenvolupament i construcció de la pau		
83	C3. Nous instruments teòrics i pràctics: resolució i transformació de conflictes i el paper de la ciutadania		

PRÒLEG

Federico Mayor Zaragoza

Exdirector general de la Unesco

President de la Fundació Cultura de Pau

Aquest és el quart llibre de la col·lecció “Recerca x Pau”, una excel·lent iniciativa de l’Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans, de la Generalitat de Catalunya, que amb tanta lucidesa i empena dirigeix Xavier Badia i Cardús.

Després d’abordar el paper de Catalunya en el foment de la pau; la seguretat i conflictivitat a l’Àsia Oriental (Xina en particular), i la Comissió de Coordinació de la Pau, aquest volum, del qual és autor el propi president de l’ICIP, reuneix les dues facetes, retrospectiva i prospectiva, amb especial èmfasi en quines propostes –per observar, investigar i actuar– podran donar resposta a les tendències actuals.

Sé bé, com a patòleg molecular, que el millor diagnòstic és el que permet un tractament a temps, abans que es produeixin efectes irreversibles o de difícil “retorn”. El mateix succeeix amb la pau i les amenaces que planen sobre aquesta des de temps immemorial, ja que, en una societat “masculina” –l’aparició de la dona als escenaris públics és tan fugaç com anecdòtica– ha prevalgut el pervers adagi de “si vols la pau, prepara la guerra”. I avui –la invasió de Kosovo i l’Iraq, així ho demostren– segueix sent la força i no la conciliació la que, en contra dels Principis de la Carta de les Nacions Unides, continua imposant al món sencer la llei del poder –militar, polític, tecnològic, mediàtic...–, que en lloc de representar de manera fidedigna la veu del poble, com correspon a una democràcia, la desatén i utilitza els ciutadans per al compliment dels seus designis. Sense queixes. Sense concedir-los els accessos i les participacions que redundarien en canvis radicals i farien possible el “nou començament” que, de manera tan clarivident, reclama la Carta de la Terra.

Continuem sent predominantment súbdits i no ciutadans. Testimonis impassibles. Espectadors distrets, atemorits. Avui més que mai necessitem situar al centre de la nostra tasca quotidiana els drets humans que, com proclama el preàmbul de la Declaració Universal, haurien d'“alliberar la humanitat de la por i de la misèria”. Confinats en espais territorials molt limitats i amb una manca de visió global que els permetés “situar-se degudament”, els ciutadans obeïen sense queixar-se les ordres que rebien. La història ens mostra com, en els escenaris del poder, uns quants homes han decidit, sense discussió possible, el present i el futur dels seus vassalls acovardits i dòcilment sotmesos als seus designis. No només el poder terrenal sinó també els déus es mostraven com algú a qui témer, en comptes de confiar i estimar.

La Declaració Universal dels Drets Humans, establerta sobre el pilar conceptual de la igual dignitat de tots els éssers humans –que ja el 1945 va proclamar la lluminosa Constitució de la UNESCO, redactada al final d'una conflagració mundial horrorosa, amb la utilització dels mecanismes d'extermini més abominables–, ha de conduir a l'“adveniment d'un món on els éssers humans, *deslliurats del temor i la misèria*, puguin gaudir de llibertat d'expressió i de creença”. I afegeix el que, segons el meu punt de vista, és especialment rellevant: “Considerant que és essencial que els drets humans siguin protegits per un règim de dret *per tal que les persones no es vegin forçades, com a últim recurs, a la rebel·lió contra la tirania i l'opressió*”. El poder militar, polític, econòmic, tecnològic, mediàtic... ha restringit secularment la posada en pràctica de l'article 21.3: “La voluntat del poble és el fonament de l'autoritat de l'Estat.” El 1945 i el 1948, quan es va fundar el sistema de les Nacions Unides i redactar la Declaració Universal, s'oferien noves fórmules de governació local i global perquè tots els éssers humans poguessin viure “lliurement i responsablement”.

Durant molts anys, les Nacions Unides, malgrat haver estat marginades i debilitades progressivament, malgrat els grups plutocràtics que han pretès assumir les funcions que els són pròpies, han anat elaborant documents-guia, documents-brúixola, perquè els pobles, “decidits de promoure el progrés social i millorar el nivell de vida”, poguessin determinar, en el seu moment, els camins del futur. Hem

d'esmentar, entre d'altres, “Educació per a tots, al llarg de tota la vida”, Jomtien, 1990; la “Cimera de la Terra”, amb l'Agenda 21 sobre el medi ambient, Rio de Janeiro, 1992; “Educació en Drets Humans i Democràcia”, Mont-real, 1993; “Conferència Mundial sobre els Drets Humans”, Viena, 1993; “Diàleg Interreligiós i Cultura de Pau”, Barcelona, 1994; “Cimera Mundial del Desenvolupament Social”, Copenhaguen, “Dona i Desenvolupament”, Pequín, i “Declaració sobre la Tolerància”, París, el 1995; Declaració i Pla d'Acció sobre una Cultura de Pau, Assemblea General de les Nacions Unides, 1999; Resolució sobre els Objectius del Mil·lenni, Assemblea General, 2000; Carta de la Terra, 2000; Declaració sobre la Diversitat Cultural, UNESCO, 2001...

Estem, doncs, sobrats per a un autèntic alliberament, per afavorir la transició de súbdits a ciutadans, per abandonar el domini i la violència i procurar el diàleg, l'aliança, la conciliació i la pau. No ha estat així. Però, en aquestes ombrívols albors de segle i de mil·lenni, les greus crisis múltiples –financera, mediambiental, democràtica, ètica–, conseqüència d'haver substituït els “principis democràtics”, tan ben establerts en la Constitució de la UNESCO, per les lleis del mercat, coincideixen, per primera vegada en la història, amb una sèrie de circumstàncies que poden canviar radicalment el curs dels esdeveniments. En destaco tres: I) *consciència global*, que ens permet comparar i, per tant, motivar-nos, emocionar-nos i mobilitzar-nos introduint “consciència en la ciència”, com es formula, tan encertadament, en un dels apartats d'aquest llibre; II) *un nombre més gran de dones en la presa de decisions*, el paper de les quals és crucial en la construcció de la pau, pel seu inherent respecte a la vida, i III) *participació no presencial*, que permetrà que conclougi, per fi, el llarg silenci de la societat.

Ens trobem, pel que precedeix, en un moment de gran esperança per la funció angular que pot exercir la ciutadania, com es descriu, així mateix, en un dels capítols de més rellevància d'aquesta publicació, que aborda, amb gran precisió conceptual, els temes que procuren forjar una seguretat de la pau i mai més la pau de la seguretat. S'ha pretès de nou, sota la pressió de l'Administració Bush, que fos la seguretat humana la que ocupés el lloc que correspon a la construcció

de la pau. Pau en un mateix, a la casa, a l'aula, al lloc de treball, al poble... pau a la Terra. Això és el que proclama la Carta de les Nacions Unides, que siguin els ciutadans, la societat civil, la que agafi amb les seves mans les regnes del seu destí: “Nosaltres, els pobles [...] hem resolt evitar a les generacions futures l'horror de la guerra”.

Evitar la guerra, construir la pau. Per això s'ha de compartir amb els altres, no només béns materials sinó coneixements. Per això, la cooperació internacional i el desenvolupament van ser paraules clau durant els primers anys de l'etapa de les Nacions Unides, abans que els països més poderosos marginessin el sistema multilateral i substituïssin els ajuts per préstecs, la cooperació per explotació, la democràcia global per grups plutocràtics (G-7, G-8, G-20...). El desenvolupament, que figurava com a pedra angular per “evitar l'horror de la guerra”, aviat es va desvirtuar, fins al punt de substituir, al final de la dècada dels 80, quan va acabar la Guerra Freda, quan tantes expectatives de “dividends de la pau” s'havien originat, els valors democràtics –justícia social, igualtat, solidaritat– per les lleis del mercat. El resultat és de sobres conegut: gravíssimes crisis de múltiples facetes, tant des del punt de vista conceptual com pràctic.

En resum, lector, davant d'aquesta situació no hi ha cap dubte que el més rellevant d'aquest llibre són les *propostes de futur* que conté. Propostes per observar (que és molt més que veure i que mirar), per investigar, per preveure, per actuar.

És temps d'acció. De reformes radicals. Sense transformació no s'assolirà la pau i la gegantina maquinària bèl·lica continuarà dirigint els rumbos de la Mare Terra. El passat ja està escrit, no em canso de repetir-ho. Però el futur està per fer. Aquest és el gran repte, el gran desafiament a què ens convida, àgilment, amb profund coneixement

de causa, Rafael Grasa.

És hora d'alçar-se, de no dormir. A tots els que han intervingut a fer possible aquesta publicació, gràcies en nom de qui, cada dia més nombrosos, creiem que la transició des d'una cultura de violència, domini i guerra a una cultura de conciliació, aliança i pau s'ha de dur a terme i es pot dur a terme sense més demora.

Propostes per al canvi. Propostes perquè, per fi, la societat civil figuri a l'estrada. Propostes, per tant, per a la democràcia genuïna. Per a ciutadans que participin activament. El temps del silenci ha conclòs.

Tenia raó Miquel Martí i Pol en *L'àmbit de tots àmbits* (1981): “...i que es senti / la veu de tots, solemnement i clara...”.

Reconèixer intel·lectualment la realitat no significa reconciliar-s'hi moralment*

Manuel Sacristán Luzón

INTRODUCCIÓ

L'any 2007, l'Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans em va encarregar, mitjançant conveni subscrit amb la Universitat Autònoma de Barcelona i en el marc de la creació de l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP), un estudi sobre les línies prioritàries de treball de l'Institut, particularment en l'àrea de la investigació per la pau i dels seus futurs observatoris i programes d'estudi. Es feia, a més, especial èmfasi en què l'estudi tingués en compte les oportunitats i els avantatges comparatius per a un centre que sorgia cinquanta anys després de l'existència dels primers centres creats durant els anys cinquanta, a Michigan, Oslo, Groningen, Ontario o Estocolm. En resum, es tractava de repassar amb els ulls en el present i en el cas català la història i les realitzacions de la investigació per la pau.

El resultat final és una mirada evolutiva a cinquanta anys de investigació per la pau amb el propòsit de conèixer tendències i formular propostes, temptatives i obertes; una mirada orientada a observar, investigar, analitzar i actuar.

El treball està articulat en cinc grans apartats. El primer, amb un únic capítol, és una mirada macro al paper de la investigació per la pau en la prevenció de conflictes armats en els últims cinquanta anys, un balanç alhora crític i propositiu. El segon es dedica a reconstruir la investigació per la pau, entesa com una síndrome, i està format per tres capítols: un de dedicat al context d'aparició; un altre als trets distintius articulats al voltant de l'ideal reformador, i el tercer a la periodificació i el resum de les grans fases. El tercer apartat es dedica a la investigació per la pau en la postguerra freda a partir de tres eixos, la nova conflictivitat armada, la convergència d'agendes i la seguretat humana, i el nou paper dels moviments socials i de la política no convencional. Es dedica un capítol a cada un d'aquests eixos. El quart apartat, la conclusió, s'articula mitjançant dues propostes, una d'agenda i de mètode i una altra, a títol d'exemple del que hem dit anteriorment, que agafa el cas d'un observatori eventual de conflictes etnopolítics i estableix com se n'hauria de plantejar la creació. L'apartat es tanca amb l'apartat bibliogràfic.

Finalment, un cinquè apartat, el dedicat als annexos, recull cinc annexos, que han permès “descarregar” l'apartat conclusiu: sobre la noció i l'ús d'indicadors; sobre el cas concret d'indicadors per a conflictes etnopolítics; la llista de centres i revistes de referència en temes etnopolítics; la classificació de Gurr dels grups etnopolítics; i una bibliografia comentada sobre una cinquantena de treballs bàsics sobre aquest tema.

Vull agrair a Jordi Urgell la seva col·laboració en el treball, ja que la seva tesi doctoral en curs, que tinc el plaer de dirigir, sobre els conflictes etnopolítics en general i en particular el cas asiàtic, l'han convertit en un gran expert i també en un amic. Concretament ha redactat personalment l'exemple, la proposta d'observatori, i l'annex 3.

* N. de la t.: Aquesta és una traducció lliure de la citació original de Manuel Sacristán Luzón “reconocer intelectualmente la realidad no significa conformarse moralmente con ella”.

A

LA INVESTIGACIÓ
PER LA PAU I LA
PREVENCIÓ DELS
CONFLICTES
ARMATS: UNA
VISIÓ MACRO

A1. BALANÇ I PROPOSTES DESPRÉS DE CINQUANTA ANYS DE VIDA

Més de cinquanta anys de investigació per la pau, encara que no sempre hagi estat aquest el nom utilitzat des dels temps llunyans (anys cinquanta) de la fundació de la revista *Journal of Conflict Resolution*, exigeixen fer balanç i, des de la perspectiva que adoptaré, examinar quins errors s'han comès al llarg de la seva història. Això sempre resulta necessari però més si es pensa continuar aquest afany, per evitar que llistri la nostra tasca, almenys quan a Espanya sembla concitar nous i interessants entusiasmes des de mitjan anys 90: proliferació de centres i creació d'una associació, AIPAZ, i quan a Catalunya s'ha creat a partir del desenvolupament de la Llei de foment de la pau, l'Institut Català Internacional per la Pau, ICIP.

Dit d'una altra manera, atès que el propi encàrrec d'aquest treball mostra la vigència al nostre país d'un afany, d'un compromís –lluitar a favor de la pau i per acabar amb les guerres–, en el qual la recerca sembla clau, val la pena ser radical i seriós: discernir què ha donat realment de si la investigació per la pau i què pot fer en el futur, penetrant en les arrels.

Això, d'altra banda, es fa des d'una posició *a priori*: la investigació per la pau no és, mai no ha estat, ni podria ser una disciplina en el sentit de la sociologia del coneixement, sinó que s'ha de conformar –i això ja és molt– amb ser un *biaix*, una manera de mirar les coses, una manera d'abordar la recerca, d'establir el que s'anomena “context de descobriment”. Podria dir que la meua posició des de la ja llunyana tesi (Grasa, 1990) que vaig dedicar a la reconstrucció de l'afany de la investigació per la pau i la seva relació amb la disciplina de les relacions internacionals no ha canviat, però s'ha radicalitzat i afinat, en particular després de dues dècades de postguerra freda.

L'exposició d'aquesta macromirada, prèvia a l'examen més calmat mitjançant tres capítols (apartat II) i l'anàlisi dels canvis en la postguerra freda (apartat III), s'ha organitzat en quatre grans eixos.

En **primer** lloc, s'enunciaran sis tesis generals, des de la perspectiva de la macroanàlisi, en les quals es caracteritzarà la investigació per la pau i la seva tasca en els últims quaranta anys. En **segon** lloc, dedicaré un espai específic al nucli dur i genuí de la investigació per la pau: la recerca sobre les causes de les guerres i sobre la manera d'aconseguir la pau, plantejant, de manera dubitativa, una sèrie de conclusions provisionals sobre el resultat aconseguit i el perquè de l'escàs èxit. En **tercer** lloc, establiré cinc consideracions sobre

una nova agenda, i recuperaré, paradoxalment, algun dels temes clàssics, “antics”, de l'agenda. En **quart i últim lloc**, establiré unes primeres conclusions sobre això.

A1.1. SIS TESIS SOBRE LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU DES DE LA MACRO-ANÀLISI

1. La primera qüestió que s'ha de tenir en compte és, per dir-ho de manera rotunda, que **el pes del context d'aparició** de la investigació per la pau **ha estat molt fort**, tant que ha **il·lustrat en gran mesura algunes de les coses que es van fer en les primeres dècades**. Aquest context d'aparició es pot caracteritzar sense entrar en detalls, amb tres paraules: behaviorisme en ciències socials, amenaça d'holocaust nuclear i preocupació pel futur de l'ésser humà, en clau cristiana i/o de simple compromís moral (vegeu el capítol 2).

Segons la meua opinió, aquests tres elements són molt importants, en particular aquest enfocament mundialista/humanista perquè contribueix o no:

- a) a la consideració de la pau com a valor absolut;
- b) a explicar que la investigació per la pau s'escarrassi a ajudar a transformar la societat internacional, i postuli que la millor manera d'evitar les guerres és ajudant a convertir la societat internacional en comunitat, en “polis global”, fet que d'entrada implica una forta democratització d'aquesta; i
- c) a entendre per què alguns dels creadors confessionalment vinculats (Boulding, Rapoport, per citar-ne dos que em són especialment estimats) segueixen l'exemple de les seves confessions a partir de mitjan anys trenta, i amplien cap a l'exterior algunes de les regles i normes de conducta de les seves pròpies comunitats (el regne de Déu és possible, però en aquesta Terra i, ara, per a tots i totes, no només per als “germans” o “amics”).

Sigui com sigui, el principal llast d'aquest context d'aparició és la **consideració dominant de la guerra com a aberració**, com a cataclisme o element patològic (no en el sentit moral, que és perfectament acceptable), sinó fins i tot com a caracterització científica: la guerra seria quelcom contrari a la naturalesa humana, una cosa que no hauria d'existir; per tant, la tasca consistirà a buscar la manera de “curar” aquesta malaltia, aquest tret patològic. En resum, la fusió de certa concepció optimista de la ciència i d'una visió quasi religiosa del compromís dóna llum a una idea poderosa: el mètode i l'enfocament més potent sorgit de la tasca humana durant segles, la ciència, s'ha d'aplicar al problema més important del moment i de la història, evitar l'holocaust nuclear.

2. **La investigació per la pau mai no ha estat una disciplina**, una àrea de coneixement específica, en el sentit ple de la paraula. És, simplement, una “síndrome”, un conjunt de trets que caracteritzen una tasca. Aquests trets són profundament reactius, fet que explica que, mirant aquests gairebé cinquanta anys, globalment ens trobem amb una evolució i una imatge magmàtica, interdisciplinària i transdisciplinària, amb un èmfasi constant idealista, en resum, amb un raonament que es podria resumir en una frase: les coses no

són tan bones com podrien ser; per això, a nosaltres, especialistes en diversos camps del saber, ens competeix fer que siguin millors. Així doncs, la investigació per la pau patirà tots els avatars de l'evolució de la realitat social i, per tant, de les relacions internacionals (enteses ara com a realitat internacional) i de les ciències socials i de les diverses imatges o cosmovisions en conflicte.

3. La investigació per la pau, en el context esmentat i amb aquest caràcter de síndrome i biaix, es pot caracteritzar per un ideal reformador sintetitzable en diversos trets. A saber,

- 1) forta preocupació normativa, fervor moral, sense caure, almenys al principi, en fal·làcia naturalista;
- 2) concepció optimista de la naturalesa humana i, per tant, de la reformabilitat del seu principal producte: la societat. Per tant, es creu en la possibilitat de pau perpètua, en la idea de construir aquesta pau perdurable, i, per tant, coherentment, es creu també que la guerra no forma part de la naturalesa humana;
- 3) convicció que les causes de la guerra i les condicions de la pau són cognoscibles, per la qual cosa es converteixen en problemes intel·lectuals i acadèmics dignes de ser estudiats i entesos;
- 4) adscripció a certa concepció naturalista, behaviorista, podríem dir que quasi positivista;
- 5) obsessió per l'aplicabilitat, lligada a la vella fal·làcia socràtica: n'hi ha prou amb conèixer les causes de les coses per evitar que succeeixin. En la mesura que sigui difícil exercir de conseller àulic, d'assessor del príncep; en la mesura que a mitjan dels anys 60 es produeixi la rebel·lió dels joves investigadors i investigadores més compromesos, això es convertirà en una ampliació del concepte de pau i en la tesi de la relació entre recerca/educació/acció;
- 6) interès per investigar el sector militar, en virtut de la militarització i el militarisme imperant en la societat posterior a la Segona Guerra Mundial; i
- 7) el rebuig explícit de la tradició; un tret negatiu que, afortunadament, ja ha perdut vigència. Això va suposar que exceptuant Pitirim Sorokin, Quincy Wright, Lewis Fry Richardson o Karl Deutsch, pares fundadors, es va menystenir a d'altres.

4. A finals dels anys 60 semblava obvi el fracàs de la missió de la investigació per la pau entesa com a enginyeria social: la fallida de l'ideal reformador. No és només que creixi la perplexitat per no haver trobat la pindola "curaguerras" entre força *peace researchers*, és un aspecte més rellevant. Suposant que es trobi la pindola, hi ha dubtes sobre qui serà l'encarregat d'administrar-la o com se'n garantirà el consum.

No sembla haver-hi "prínceps" disposats a comprar el producte, ni tan sols els productes de la descolonització, els estats emergents del llavors encara Tercer Món. Això suposa fer front a un dilema encara present: **què és més important, aconseguir coneixements fiables sobre les causes de la guerra i les condicions de la pau o buscar algú que administri aquests coneixements una vegada s'aconsegueixin?** Això em porta a les dues tesis conclusives.

5. L'evolució de la investigació per la pau, molt complexa, es pot resumir en clau de lluita per la institucionalització (lluita en la qual destaquen noms com Bert Röling, K. Boulding o Johan Galtung). Aquesta lluita, però, comença a ser problemàtica a partir de finals dels anys 70 i principis dels 80, en la qual la convergència de la investigació per la pau amb les mirades creixentment predominants, heterodoxes però ja desafiadors, en relacions internacionals (estudis sobre seguretat, anàlisi i resolució de conflictes, etc.) plantegen dubtes sobre l'interès i la insistència de continuar sent diferents, la qual cosa accentua l'especificitat i la fugida cap a endavant.

6. En últim lloc, però no menys important, el balanç de la investigació per la pau en aquestes quatre dècades es pot caracteritzar mitjançant quatre consideracions, a saber:

1. Tres temes de desacord, bàsics i nuclears, llegint i analitzant la producció de la investigació per la pau, escrit, *in extenso*:

- a) quina és la naturalesa de la guerra i fins a quin punt ha canviat: una aberració o, per dir-ho amb Rapoport, una institució social que ha demostrat ser viable, almenys durant molt de temps i en força llocs;
- b) quina és la naturalesa del conflicte, com s'ha d'analitzar i, per tant, resoldre's/ transformar-se una cosa sobre la qual també s'està escrivint molt i amb gran nivell de crítica al que s'ha fet en els últims sis o set anys; i
- c) quina és la metodologia més adequada per analitzar les dues diferències anteriors i plantejar-se la manera de superar-les. Per tant, profunds desacords en temes clau de la tasca de la investigació per la pau, redivius en els últims anys: n'hi hauria prou, per exemple, amb fer atenció al debat sobre la nova conflictivitat armada internacional o les aproximacions crítiques de la resolució de conflictes de caire més tradicional, incloent l'evolució del clàssic d'Adam Curle a partir de finals dels anys 80 o de les aportacions de John Paul Lederach.

2. Una ampliació constant de l'agenda dels temes susceptibles de ser investigats, liderada per Galtung, i la seva utilització *ad infinitum* de la idea de pau positiva, que absorbeix tot somni humà que queda per realitzar, tot entra dins la seva concepció omnicomprendiva de pau.¹ Així doncs, la pau es converteix en un procés i quan lluita contra la violència directa, l'estructural i la simbòlica, en les nostres societats desiguals i pluriculturals, es converteix en objectiu inassequible.

L'extrem seria el que fa de la investigació per la pau terreny abonat per a qualsevol recerca més o menys propera a qualsevol forma de violència i no només a les guerres o la violència directa. Això, si es fa amb atribució de causalitat, no és massa problemàtic: com influeix, podríem dir, la violència estructural i la cultural en l'esclat de violència directa

¹ Això no resta res a l'enorme importància de la concepció de pau positiva, clau i avui dia totalment acceptada: una cosa és acceptar que pau no implica només absència de conflictes armats, de guerres, o de violència directa; una altra, que el "plus" hagi d'incloure tots els valors positius de les utopies i els programes de canvi pensats pels éssers humans.

i com lluitar per, disminuint/transformant la situació de violència cultural i/o estructural, evitar o disminuir els brots de violència directa; el problema és quan tot es considera igual... i l'objectiu és eliminar la violència cultural.

3. Gran part de la recerca s'ha fet amb fonts secundàries, és a dir, a partir de treballs procedents de disciplines específiques sense que en nombrosos casos aquestes fonts primàries compartissin el biaix que ha de caracteritzar la investigació per la pau. Sembla que és necessari delimitar més i focalitzar alguns temes, com s'ha començat a fer en la postguerra freda, i realitzar observacions i recerques directes, primàries.

4. Una tendència recurrent a confondre explicació amb taxonomia o, en altres casos, amb afirmació sense demostració plausible de determinades tesis. La classificació com a expedient ordenador és útil, fins i tot imprescindible, però sense atribució de causalitat refutable no hi ha coneixement científic. Ni les taxonomies, ni en un altre terreny també avui objecte d'abusos, les correlacions estadístiques, impliquen *per se* explicació causal.

A1.2. LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU I L'EXPLICACIÓ DE LES CAUSES DE LES GUERRES: EXPLICACIÓ D'UN FRACÀS PARCIAL

Així doncs, què ha sostingut la investigació per la pau que pugui fer-nos llum sobre el que era el seu principal desafiament teòric, conèixer les causes de les guerres i les condicions de la pau?

Segons el meu parer, no massa coses fins a mitjan anys 80 perquè, probablement per l'origen behaviorista, es va partir en general d'un supòsit *a priori* discutible: la idea de la guerra com una categoria causal uniforme, és a dir, la consideració que totes les guerres tenen causes més o menys semblants, per la qual cosa, es podria dir, la recerca pot aïllar les causes necessàries, els requisits presents en qualsevol conflagració. Crido l'atenció sobre això, a què tornarem després, per l'evolució de la naturalesa dels conflictes armats i per l'aparició de nous rostres de la violència.

En aquest sentit, la investigació per la pau ha intentat identificar aquestes causes necessàries o requisits responen a tres preguntes, parcialment entrelaçades i superposades:

- 1) Quines són les condicions sense les quals d'alguna manera esclataria una guerra? Una pregunta sobre la qual, en temps en què sovintegen les propostes de diplomàcia preventiva i d'alerta primerenca que exigeixen saber alguna cosa d'aquest tema per desenvolupar indicadors més fiables que les col·leccions en voga, encara no hi ha una resposta clara;
- 2) Sota quines circumstàncies s'han donat o han tingut lloc amb més freqüència les guerres? Una pregunta a què s'ha intentat respondre amb anàlisis quantitatives, establint bases de dades amplíssimes i correlats estadístics entre conflagracions, però que tampoc no han donat idees massa conclusives; i

- 3) De quina manera i per quina raó o raons es va gestar, desencadenar o lliurar una guerra concreta, determinada? La pregunta que –al meu entendre– ha rebut millors i més quantitat de respostes en la *peace research*. Per dir-ho provocativament, no estic massa segur que el resum de les recerques hagi anat més lluny del que fa molt temps va dir Wilhem von Humboldt: “Darrere de les guerres sempre hi ha una combinació de tres fenòmens: naturalesa de les coses (factors materials i desigualtats en el nostre llenguatge), acció humana (explicable intencionalment en clau política o territorial) i factors desencadenants (causes immediates, necessàries i suficients)”. Encara que, per insuflar optimisme, gairebé podem dir el mateix de les recerques dutes a terme sense assumir, almenys explícitament, el biaix i compromís de la investigació per la pau.

Per tant, podem concloure que **continuem necessitant més recerca i millor perquè** malgrat el que digui el text fundacional de la UNESCO, **les guerres no comencen només en les ments dels éssers humans**. O, per usar el llenguatge en voga, potser el desencadenant de les guerres, i més encara de la seva legitimació, sigui una cosa construïda, però entre les causes profundes i entre els acceleradors n'hi ha d'altres que no són simplement idees o construccions.

D'això es desprèn que és necessari preguntar-se per què continuem necessitant més recerca i millor, **buscar factors explicatius que permetin entendre les raons d'aquest escàs èxit**.

Concretament –i segons la meva opinió– podem explicar aquest fracàs per l'impacte combinat de:

- 1. L'èmfasi exagerat de ser una disciplina**, de ser diferent, en resum, de no haver practicat la transdisciplinarietat que s'invoça. N'hi havia prou –n'hi ha prou– amb reivindicar el biaix, la mirada pròpia, la perspectiva, amb explicar mitjançant alguna cosa semblant a un compromís o jurament.
- 2. La tendència a no només ampliar l'agenda de la disciplina sinó a ampliar els conceptes i les eines analítiques** i assumir altres nocions i fer-les omniabar-cants. Què descriu millor cert tipus de relacions asimètriques –per exemple les relacions Nord-Sud–, parlar de violència estructural o d'explotació, espoliació, esquilmació de recursos, intercanvi desigual...? Quan traslladem la discussió al terreny metateòric i conceptual, terminològic, es resolen o tanquen en fals moltes polèmiques que s'haurien de dirimir en l'autèntic terreny teòric que explica millor, amb més simplicitat i parsimònia, certs fenòmens.
- 3. Per haver acceptat constantment el que Rapoport va denominar concepció cataclísmica de la guerra:** un fenomen aberrant que es produeix de manera recurrent. Seria millor partir de la proposta del mateix Rapoport: les guerres han estat, almenys fins al present, institucions socials viables; d'aquí la seva persistència. Per tant, si volem entendre'n les causes i esbrinar les maneres d'evitar-les o prevenir-les, la tasca fonamental consisteix a examinar els mecanismes i les institucions socials per

les quals s'instiguen, planegen, dirigeixen o justifiquen. L'enfocament que va proposar Rapoport al començament dels anys 70 i que pretenc recuperar és genuïnament radical, ja que va directament a les arrels: estudiar les “*war-making institutions*”, que ens permetrà dissenyar estratègies que permetin combatre-les després d'entendre per què han augmentat, soscavat els hàbits d'obediència i lleialtat, així com la confiança que emmascara el caràcter maligne de les institucions esmentades, i indueixen l'organisme social a nodrir-les amb la seva pròpia substància.

4. Per les confusions derivades de l'antic vici d'intentar traçar línies de demarcació política, ideològica almenys, en la teoria. Una cosa és, des del racionalisme temperat en què epistemològicament em situo, el compromís polític, la lluita ciutadana, l'explicitació dels nostres pressupòsits acceptant la inexistència de neutralitat en el context de descobriment de la tasca científica; i una altra, renunciar a l'ideal fonamental, malgrat ser inassequible, de la recerca d'objectivitat científica. Les línies de demarcació no afecten la comprensió de les causes de la guerra, com mostra el fet que autors com Van Creveld, Kaldor, Holti o Vasquez –només aquest últim i en part Kaldor autodesignats *peace researchers*–, arribin a conclusions semblants sobre les guerres no “clauswitzianes” o no trinitàries en la postguerra freda, des de pressupòsits de partida per tant ben diferents.

5. Dit d'una altra manera, la confusió constant entre neutralitat moral i objectivitat científica, la renúncia a la segona en nom de la inexistència de la primera, un error atribuïble –en la seva generalització– a Galtung enllaça amb la raó anterior. En efecte, una cosa és no ser neutral, comprometre's, explicar els punts de partida per honestedat i per evitar la fallàcia naturalista; i, una altra, pensar en motivacions “crítiques” o emancipadores més enllà de la metateoria. Com va dir Manuel Sacristán, en la frase que encapçala aquest llibre, “reconèixer intel·lectualment la realitat no significa conformar-s'hi moralment”.⁽⁴⁾

6. Per l'exagerat interès per les utopies abstractes, per l'alternativa radical i rodona, pel projecte global, sense pensar, a la manera de la crítica de Hegel i Marx al rigorisme kantian, en les possibilitats del projecte: l'haver de ser, el projecte més o menys utòpic, s'ha de vincular amb les possibilitats empíriques de la realitat. Dit d'una altra manera, no es tracta de renunciar a la utopia sinó de pensar en les estratègies de transició, en com s'aconsegueix el més difícil: passar de la realitat que es vol transformar a la que s'anhela com a objectiu final.

7. En resum, per donar massa importància, abans de saber si es tenen els coneixements dignes de ser transferits i aplicats, a l'acció política, és a dir, al moment i al lloc en què s'ha de passar del projecte a la realitat. Certament no és la investigació per la pau la que ha de fer la política, però sí que ha de ser conscient que, com que no pot optar a ser conseller àulic, cal incidir en la lluita d'idees i d'accions per instrumentar els models de canvi.

⁽⁴⁾ Traducció lliure de la citació original de Manuel Sacristán Luzón “reconocer intelectualmente la realidad no significa conformarse moralmente con ella”.

A1.3. QUÈ FER LLAVORS: SUGGERIMENTS PER A UNA NOVA AGENDA

Encara que després veurem amb més detall alguns canvis sorgits de l'alteració del sistema internacional i de les tendències clares que posen de manifest dues dècades de postguerra freda, sembla necessari proposar una nova agenda. Una nova agenda que, com es veurà, suposa recuperar part de l'antiga i, en concret, part de l'explicitada pels precedents oblidats o ignorats.

Aquesta agenda i nou programa s'hauria d'articular al voltant de les propostes següents:

1. La idea de biaix, de mirada diferent, explicitant quins són els signes d'identitat de l'investigador o investigadora per la pau: la seva mirada compromesa, crítica, que busca anar més enllà del llenguatge convencional, que reivindica la visió normativa, però a la manera de l'economia del benestar, és a dir, construint la totalitat del camí entre el deure, el que es pretén, i la situació actual. La idea de biaix –i ho deixo apuntat– s'hauria de concretar a l'entorn de quatre propostes:

- a) la necessitat de preguntar per la raó del que és obvi, de no quedar-se en la constatació, de no donar res per descomptat;
- b) la necessitat de desafiar el pensament dominant, de qüestionar el *mainstream*, almenys com a experiment mental;
- c) la necessitat d'innovar, de tenir una aproximació diferent, dins de la pròpia disciplina; i
- d) la voluntat de ser investigador de frontera, capaç de fer incursions en diferents terrenys.

2. Passar comptes amb el passat recuperant una concepció restringida de pau, com a absència de guerra, en qualsevol de les seves accepcions, i de preparació per a ella, la qual cosa posa la prevenció de la conducta destructiva en els conflictes socials prolongats en el punt de mira central. Temes com els conflictes etnopolítics i les maneres de solució política, és a dir, la relació eventual entre tipus de governança descentralitzada (i per tant estudi de nous actors i maneres no convencionals de política) i prevenció de conductes violentes esdevenen crucials. Això suposa també evitar noves fugides cap endavant i acceptar que la pau és un producte essencialment lateral que solament es pot aconseguir indirectament: perseguint altres coses i que, a més, només vindrà de l'acció social, no de l'educació, almenys no només per ella.

3. Restringir i aprofundir l'agenda de recerca, establint prioritats i polítiques d'aliances amb altres interessos, fet que facilita la convergència d'agendes en l'esfera internacional, com ara justament el desenvolupament humà sostenible i la seguretat humana, o la resolució i la transformació de conflictes.

4. Recuperar l'objectivitat científica, explicitar el biaix compromès amb claredat, no prometre més del que es pot donar i establir la tasca amb més coneixement, en la contrastació dels treballs, etc.

5. Acceptar la “realitat” intel·lectual, negar-se moralment a considerar-la inevitable i tacar-se les mans: pensar en estratègies de transició, en agents de canvi, i no només en móns preferits.

- a) conèixer, sobretot, les causes de la guerra i les condicions de la pau,
- b) desemmascarar la falsa consciència, i
- c) buscar i/o fomentar el compromís (a títol individual, encara que susceptible d'articular-se col·lectivament).

Per tant, la paradoxa rau a acceptar que sense coneixement, més i millor, hi continuarà havent guerres, però que sense acció, malgrat el bon coneixement, també. El coneixement és una condició necessària per a l'acció que pot ser la condició suficient.

Per dir-ho amb dues citacions, una d'inspirada per Rapoport i la seva “guerra a la guerra”, amb un objectiu simple: dissipar totes les supersticions per mostrar que “tots els arguments que sostenen l'existència continuada de la guerra com una institució social es pot demostrar actualment que són simples supersticions. El descrèdit d'una superstició sabem que és un procés irreversible, qüestió de temps. Dit d'una altra manera, podem sostenir com a afirmació forta que la pau és una idea a la qual li ha arribat l'hora, el moment”.²

Però aquell temps que sembla arribar resultarà impossible si no recordem el savi consell d'Einstein, de l'Einstein que va dir –en motiu d'un homenatge a W. Rathenau, el ministre d'Exteriors de la República de Weimar– que tal persona li mereixia confiança perquè havia estat un idealista, però un idealista que no havia treballat com a idealista en el camp de l'abstracció, sinó que s'havia compromès, en el bon sentit de la paraula, treballant amb la pudor de la realitat.

Tornar a la vella agenda incorporant-hi alguns temes nous i buscant l'aliança amb altres interessos compromesos suposa deixar-se de promeses i vaguetats i tornar l'antiga pudor de la realitat: que hi continua havent guerres i que moltes d'elles, malgrat que siguin “no clausewitzianes” (desafien les velles dicotomies de la modernitat, públic/privat, interior/internacional, combatent/civil, limitada/total...), continuen tenint motius materials i, particularment, recerca de l'hegemonia.

² Anatol RAPOPORT, *Peace. An Idea Whose Time Has Come*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1992, p. 199.

B

**LA INVESTIGACIÓ
PER LA PAU:
UNA SÍNDROME
AL LLARG DE
CINQUANTA ANYS**

Com ja he sostingut en el primer apartat d'aquest text, el dedicat a la visió macro i a vol d'ocell, ni resulta fàcil definir pau ni menys encara investigació per la pau. De fet, a intramurs de la mateixa investigació per la pau, les batalles sobre què entendre pels components (investigació i pau) han tingut força importància. S'ha discutit sobre si la investigació s'havia d'entendre en sentit pur o aplicat; si, en el cas d'optar per una cosa aplicada, la referència havia de ser la tecnologia o enginyeria social o la medicina, per exemple. Fins i tot els debats sobre la caracterització de què s'ha d'entendre per "pau", l'element generador de l'objectiu que intentem reconstruir, i com separar-se de l'oposició tradicional (sense *tertium non datur*) de la filosofia política occidental entre "pau-guerra", ha estat i és encara significativa i, segons el meu parer, estèril. Tampoc aquestes dificultats no són alienes als pecats de naixement, incloent-hi la necessitat de desvincular-se d'altres objectius semblants, tenint en compte que tota disciplina o fins i tot biaix o enfocament acostuma a tenir, parlant psicoanalíticament, necessitat de "matar el pare" en els seus inicis, insistint en el seu caràcter únic, específic i irreductible a anteriors disciplines o enfocaments, negant fins i tot –o, pitjor, ignorant per desconeixement real– autors, precedents i resultats previs.

Tot això ha tingut conseqüències que, cinquanta anys després de la creació "oficial" de la investigació per la pau, han de ser corregides. Em limitaré a citar-ne dues, les que he tingut en compte per estructurar aquest treball. Primera, la de "complex de Colom", que redescobreix periòdicament mediterranis i que, per tant, no acumula suficients resultats ni recupera de vegades altres èxits o recupera les tradicions anteriors. Podem citar com a exemples, l'escàs interès inicial en iniciatives de pau restringides, com la *Pax Dei* i la *Treuga Dei* (i entre elles, la *Pau i Treva* a Catalunya), que intentaven limitar la violència física sense recórrer a la coerció física, algunes revalorades pels historiadors a partir dels anys 80 pel seu impacte indirecte en la transformació de la cultura europea del període.³ O, en un altre ordre de coses, la tasca de la tradició utòpica, bé en versió de moviments per la pau (primeres societats no confessionals, liberals com la Ligue Internationale et Permanent de la Paix, o les més radicals com la Ligue Internationale de la Paix et de la Liberté), bé en versió de la plèthora de plans, enciclopèdies, manuals o museus per aconseguir la pau que es poden enumerar des del segle XVI o XVII.⁴

³ Vegeu els treballs de Georges Duby, *Les trois ordres*, o de Robert Fossier, *L'enfance de l'Europe*.

⁴ Sense ànim d'exhaustivitat, entre els plans (Crucé, Grocio, Penn, Bentham, Kant, Bolles, V. Hugo, Novicow, etc.). Entre els manuals i les enciclopèdies, les 50 que enumera Van den Dungen, el gran historiador de la pau en la seva obra de 1986 (Van den Dungen, 1986). Menció a part mereixen els impressionants sis volums de Jean de Bloch, amb 4.000 pàgines, publicats al segle XIX sobre la guerra i els esforços per evitar-la, que el converteixen en un clar referent de la primera conferència de l'Haia i en el primer investigador per la pau. Pel que fa als museus i memorials, n'hi haurà prou amb recordar que abans de 1945, i per tant anteriorment al clima generat per les armes nuclears, hi havia memorials de guerra, col·leccions de llibres i objectes (en particular, el Palau de la Pau de l'Haia), monuments i museus explícits (en particular, tot i que desapareguts, el promogut per Jean de Bloch a Lucerna i l'International Antiwar Museum, que va promoure a Berlín Ernst Friedrich i que Hitler va destruir el 1933, primer, i després la seva reconstrucció parcial a Brussel·les el 1940).

Segona, obligar a una actitud cauta, que relativitzi i contextualitzi els resultats, les afirmacions dels "pares fundadors" (la investigació per la pau com a negació o superació de la ciència social dominant, en particular en les relacions internacionals), i que verifiqui les afirmacions –inicials i en les dues primeres dècades– sobre intencions i resultats. En resum, obliga a reconstruir el context d'aparició i les fases de desenvolupament sense donar per descomptat algunes reconstruccions massa hagiogràfiques. El motiu: establir un pla de treball en recerca, educació i acció per la pau a finals de la primera dècada de l'any 2000 obliga a tenir en compte que cinquanta anys d'afany permeten avaluar molt millor què s'ha aconseguit i què es pot aconseguir. En concret, suposa partir d'un *a priori*, que he intentat fonamentar en el primer apartat del treball: la recerca per la pau probablement sempre ha estat, i en tot cas serà en el futur, no una disciplina acadèmica, sinó una cosa més que un simple moviment i força menys que una "barreja de moviment polític, maneres d'investigar i manera de viure" (Hveen, 1973: 189-190). És a dir, el que anomenarem una **síndrome** o, si es vol dir d'una altra manera, un biaix.

Quan definim la investigació per la pau, seguint Andrew Mack (Mack, 1985), com una síndrome estem afirmant que es tracta d'un afany intel·lectual que, independentment de l'agenda concreta i dels programes de recerca (en el sentit de Lakatos) que dominen en cada moment, es caracteritza per compartir una sèrie de trets o atributs que tendeixen a produir-se junts. Cada un d'aquests trets pot ser present o no en cada un dels moments, subcamps o moments de la investigació per la pau i, a més, alguns d'ells es poden trobar també en altres camps o enfocaments. Al meu entendre, aquests trets o atributs són força permanents, per això intentarem singularitzar-los al final d'aquest apartat, per després, en el tercer, comparar-los amb els canvis succeïts a partir de la postguerra freda.

Així doncs, la segona part d'aquest treball es dedicarà a establir el context d'aparició, les característiques i els trets definitoris de la investigació per la pau i, finalment, les fases i etapes del seu desenvolupament.

B1 EL CONTEXT D'APARICIÓ: INTRODUIR CONSCIÈNCIA EN LA CIÈNCIA I FER TOT EL QUE ESTIGUI A LES NOSTRES MANS

Existeix un ampli acord a datar l'aparició de la investigació per la pau (de vegades anomenada *peace theory* o *peace thinking*) a mitjan dècada dels 50, a concedir l'impuls decisiu en la seva fase inicial a la comunitat acadèmica nord-americana (Ann Arbor, Columbia), a ubicar-la geogràficament a la zona de l'Atlàntic Nord (Ann Arbor, Michigan; Oslo; Saint Louis; Groningen; Ontario; Lancaster i Nova York) i a considerar factors crucials o desencadenants de la seva aparició el trauma causat per la Segona Guerra Mundial –en particular Hiroshima i Nagasaki i l'inici de l'era atòmica i el risc d'Armagedón–, així com el descontentament crític contra la concepció aleshores dominant en les ciències socials, un descontentament que es va traduir en el que s'ha denominat “enfocament o revolució behaviorista”.

Dit d'una altra manera, la investigació per la pau sorgeix de la felicitat trobada, en una zona del planeta altament desenvolupada, d'un “excés” de ciència, o de confiança en ella, i d'un “excés” de consciència, de compromís, en termes religiosos, ètics i polítics. En resum, de l'aliança entre ciència i compromís. Com he dit altres vegades, sorgeix de l'afany per introduir consciència en la ciència. Vegem-ho.

Rastrejarem aquests orígens i aquesta aliança a través de tres factors: a) el clima del moment, l'optimisme científic i la preocupació pel risc de guerra nuclear; b) el quaquerisme, com a tradició occidental sobre la guerra i la pau; i c) el pragmatisme científic i moral i l'enginyeria social, fer tot el que estigui a les nostres mans a partir de la ciència.

El primer factor és el **clima del moment**. Ens trobem, primer, amb un fort increment del prestigi de les ciències socials en la immediata postguerra derivat de la conjunció del quantitativisme o behaviorisme, de la poderosa transformació de les universitats nord-americanes (amb l'impuls afegit de l'arribada durant els anys trenta de nombrosos acadèmics alemanys o centreeuropeus exiliats a causa del nazisme), de l'efecte rebot de l'halo de la “ciència dura” o les ciències naturals (crucials en l'esforç bèl·lic) i naturalment de l'impacte de la Guerra Freda i de les polítiques de dissuasió, que va portar la polarització creixent entre Moscou i Washington també al terreny de la ciència. En segon lloc, ens trobem amb l'amenaça de l'holocaust nuclear i la preocupació pel futur de la humanitat, per citar una influent allocució radiofònica de Karl Jaspers el 1956 (*Die Atombombe*

und die Zukunft des Menschen), coetània de l'aparició de la investigació per la pau, que es feia ressò d'un tema del moment, el risc d'autodestrucció de l'espècie humana, a la manera de la coneguda afirmació d'Einstein, una mica abans, que si hi havia una tercera guerra mundial, la quarta s'hauria de fer amb poc cosa més que pals i pedres.

El resultat de les dues coses era una preocupació pel risc de destrucció de l'ésser humà i una clara concepció que les armes nuclears no només no podien proporcionar seguretat sinó que, al contrari, la comprometien. El que és interessant és que el clima del moment, que reflecteix bé el discurs de Jaspers, implica trencar amb l'abúlia i la inacció, i, en el context del món protestant, deixar de banda el pacifisme absolut de certes concepcions cristianes (és a dir, la proposta d'allunyament de tot mal del món) per proposar el compromís, l'acció, l'ús de la raó humana. Com he dit en un altre lloc (*La objetividad de las ciencias sociales: la investigación para la paz y las Relaciones Internacionales*, 1990), s'estén la idea que la utopia és possible almenys per a aquelles persones que fan tot el que està a les seves mans.

Aquí és justament on s'enllaça el **segon factor motriu** de l'aparició de la investigació per la pau, **el paper crucial dels quàquers**, una *peace church*⁵ que des de feia anys havia abandonat les posicions que anys enrere els havien portat a abstenir-se d'exercir un paper actiu en l'oposició als conflictes armats (com havia succeït, per exemple, a les guerres napoleòniques o a la guerra civil nord-americana). El tema és massa llarg i complex per analitzar-lo en detall. N'hi haurà prou amb recordar quatre coses per situar el quaquerisme, i el seu enorme impacte intel·lectual, en el context de les tradicions occidentals sobre la pau i de la manera d'aconseguir-la. Sense això no es pot entendre res de la tasca de la investigació per la pau.

En primer lloc, cal recordar que Occident ha conegut tres grans tradicions religioses i morals sobre la pau i de la manera d'aconseguir-la, amb clares divergències en les seves anàlisis de la història, la moralitat, el paper de la política i la manera de concebre la pau. Al·ludeixo concretament a: 1) la guerra justa; 2) el pacifisme absolut, i 3) la tradició politicoutòpica.

La tradició de la guerra justa, important altra vegada en els anys 90 i en el nostre mil·lenni, parteix de la convicció que la violència és i serà omnipresent en la història humana, per la qual cosa la pau és sempre un estat limitat i temporal, en una idea que enfonsa les seves arrels en la tradició política realista i en el pessimisme respecte a la possibilitat d'obtenir, mitjançant algun tipus de comunitat política, una pau perpètua. En clau teològica, la història humana es concep com un moment governat pel pecat, de manera que, com que la perfecció està fora de tota possibilitat humana, en la *civitas humana*, enfront de la *civitas Dei* que en la imatge agustiniana ens espera al final de la història, l'única cosa que

⁵ Una expressió que s'usa des de 1935 i que primer s'aplicava a algunes confessions religioses hereves de grups reformistes radicals com els waldesians radicals o els seguidors del Brethen (una secta anabaptista del XVII), que van constituir el primer pacifisme absolut religiós de la cultura occidental. Actualment, el terme designa, bàsicament, quàquers, menonites i brethianos.

es pot intentar és maximitzar la justícia, i mantenir a ratlla la maldat, com la *pax romana* que va ser criticada per Agustí de Hipona com una pau falsa, que es mantenia gràcies a mitjans incorrectes com guerres imperialistes. Per tant, la pau només és una contenció del mal, un estat volàtil i provisional, que obliga a considerar la necessitat del recurs a la força, a la violència, a la guerra. Aquí entronquen la distinció entre l'ús legítim i il·legítim de la violència col·lectiva i, per tant, la possibilitat que hi hagi guerres justes. L'argument inicial que per ser justes s'havien de lliurar a la recerca d'un bé comú i, una vegada iniciades, estar subjectes a normes que protegissin els innocents dels seus efectes, almenys fins a cert punt, va comportar la distinció i l'argumentació medieval posteriors entre el dret a la guerra (*ius ad bellum*), les ocasions en què estava justificat moralment recórrer a la guerra, i el dret de guerra (*ius in bello*), el tipus de conducta moralment acceptable durant la guerra.

La segona tradició important és la politicoutòpica, que enfonsa les seves arrels en Dante (*De Monarchia*) o en Marsilio de Pàdua (*Defensor Pacis*) i ens porta a l'utopisme erasmí i, naturalment, a l'internacionalisme del segle XIX i XX a través de la idea de pau perpètua, una tradició que considera que la pau pot i s'ha d'aconseguir en la història i que el mitjà per aconseguir-la és la política, la creació d'una bona societat (la comunitat dels humans, de la qual va parlar Agustí de Hipona, però en el regne terrenal). La tradició és massa vasta per resumir-la, però es pot sostenir sense caure en la caricatura que la investigació de la pau coincideix amb l'afany d'aconseguir l'ideal de la comunitat humana i que la política no només serveix per contenir el mal sinó, sobretot, per apropar-se progressivament a la perfecció i a la comunitat universal. Part d'aquesta tradició, un aspecte interessant i que recuperarem quan parlem de la investigació per la pau en la postguerra freda, relaciona pau, ideal final, amb la consecució d'altres ideals, l'ordre i la justícia. Per això de vegades trobem trets de realisme, o de relació amb altres tradicions, com mostren dos exemples tan dispars com Kant (la segona addició o suplement a *La pau perpètua*) o l'èmfasi recurrent en les tradicions de "nou ordre mundial" de Richard Falk o Saul Mendlovitz (no confondre amb les expressions de nou ordre mundial de Bush pare-fill!) o de govern planetari, que consideren imprescindible comptar permanentment amb forces armades per al manteniment de la pau. En qualsevol cas, la violència es considera poc aconsellable, almenys per les seves conseqüències, i s'opta per fer que la política busqui procediments diferents, per il·legalitzar quan sigui possible el recurs a la guerra.

Arribem a la tercera gran tradició, el pacifisme absolut, que enfonsa les seves arrels en Erasme de Rotterdam (encara que de vegades estigui a cavall de l'utopisme i el pacifisme absolut) i en sectes –en el seu sentit original, que no té cap accepció pejorativa– cristianes. Aquest tipus de confessions considerava que la renúncia a la violència havia de ser total, que s'havia de convertir en testimoni, però que l'única manera d'aconseguir el regne de Déu en aquest món impur era justament apartant-se dels altres, vivint en comunitat estricta. D'aquí derivava la negativa total a participar en política, o a acceptar entre altres normes socials obligatòries el servei militar obligatori. Com veurem, això no canviarà, en el cas d'algunes de les tradicions, fins als anys trenta: s'acceptarà

llavors, al costat de la negativa a la participació personal en la guerra o en la seva preparació, el treball col·lectiu –incloent-hi la capacitació al màxim nivell– per formular polítiques que allunyin la guerra de la societat humana. Concretament, la declaració dels vuit "principis sobre el patriotisme i la pau cristiana" (1935) és el moment clau, ja que vincula el pacifisme absolut de les tres confessions que he anomenat *peace church* amb l'internacionalisme de la tradició utòpica. Això explicarà, per avançar-me, la gran nòmina de quàquers i menonites entre els estudiosos de les Nacions Unides, de la guerra i de la pau, i, en general, en la investigació per la pau (Richardson, Wright, Boulding i Lederach, entre d'altres).

En resum, les tres tradicions comparteixen alguna cosa: la pau no és mai un valor absolut, final, sinó que sempre parteix d'un tot més gran, per la qual cosa les tres tradicions, i en particular la segona i la tercera, acaben convergint. La suma d'ideal universalista, de clara inspiració cristiana originària i de cert pragmatisme, derivat de la percepció de la naturalesa intrínsecament destructora de la guerra moderna a partir de Solferino, portaran a un optimisme de la intel·ligència. És a dir, que portaran a escarrassar-se, mitjançant la confiança en la ciència per aconseguir la veritat i amb ella il·luminar el conjunt de la societat, i la creença en la creixent tendència a l'ordre del sistema internacional mitjançant la proliferació d'organismes internacionals i el foment de processos d'integració, en la construcció de coneixements i d'alternatives. No per això, la confiança extrema en la ciència, en la cognoscibilitat de la naturalesa humana i en les pautes d'interacció social reeixides, perceptibles en quàquers com Kenneth Boulding, es convertirà en tret distintiu de la investigació per la pau. Perquè no hi hagi cap mena de dubte, vegem-ho en una frase de 1940 d'una declaració de l'American Friends Peace Community dels Estats Units: "El pacifisme és una *obligació*, no una promesa. No tenim garanties que estarem fora de perill recurrent-hi. *Però sí que estem segurs que és el més correcte*" (la cursiva és meua). Dit d'una altra manera, fer tot el que es pugui en l'àmbit de treball específic de cada persona a favor de la pau i de la comunitat universal.

Per tant, de les conviccions, morals i després científiques, en deriva el compromís en pro de l'activitat politicomoral a favor de la pau, és a dir, el **tercer factor motriu** decisiu en l'aparició, **fer tot el que es pugui en l'àmbit de la ciència, per, justament, influir en la política**. Arribem per tant a la unió de behaviorisme i de compromís moral, en introduir ciència en el compromís i compromís en la ciència. I això és justament el que es produirà, seminalment, gràcies a la coincidència en el curs de 1954-55 a Standford (en el llavors recent Center for Advanced Study in the Behavioural Sciences) de Kenneth Boulding (economista), Herbert Kelman (psicòleg social), Clyde Kluckhohn (antropòleg), Harold Lasswell (polític i col·lega de Quince Wright), Anatol Rapoport (biòleg teoricomatemàtic) i Stephen Richardson, acompanyat aquest últim dels microfilms de les dues obres inèdites del seu pare que es consideren els primers treballs dignes d'anomenar-se recerca per la pau (Lewis Richardson).⁶ Tots ells ja s'havien ocupat dels problemes de la guerra i dels conflictes armats internacionals, des de les seves

⁶ Vegeu Grasa, 1990; Van den Dungen, 1981; Van den Dungen, 1985. Per al cas dels quàquers, Michael YARROW, *Quaker Experiences in International Reconciliation*, New Haven, Yale UP, 1978.

respectives disciplines, i estaven disposats a continuar fent-ho des d'una perspectiva interdisciplinària o pluridisciplinària. I un d'ells, Lasswell, membre de l'anomenada tercera tradició de la ciència política nord-americana, serà des de 1941 un ferm partidari d'unir ciència i democràcia, del que anomenarà "teràpia científica", com a mètode de canvi i de transformació social. En resum, creença clara en la teràpia científica i en l'enginyeria social per aconseguir crear, com va dir amb perspicàcia Bernard Crick, una nova i científica societat mundial.

Per acabar, citaré dues coincidències addicionals d'aquell any 1995, la publicació i difusió del cèlebre "Manifest Russell-Einstein", que després donaria lloc a l'important moviment de científics a favor del desarmament nuclear conegut com a Pugwash, i la publicació d'una obra pionera de Theodore Lentz, *Toward a Science of Peace*. Aquesta obra partia d'un ideal à la Lasswell: si s'ajunten la ciència i la democràcia resultarà factible ordenar harmònicament els assumptes humans, i per tant la pau, ja que està a l'abast de les ments intel·ligents canviar les estructures. La ciència, deia, hi podia contribuir, si, amb ingenuïtat explicable només per l'optimisme de l'època, es partia de cinc trets de fe: fe en l'harmonia humana, en els fets, en la intel·ligència, en la ciència i, finalment, en la motivació humanista i democràtica. Havia nascut la proposta d'una ciència orientada, almenys en el context del descobriment (és a dir, dels motius per investigar una cosa o una altra, per fer-se una pregunta generadora o una altra): mobilitzar i organitzar destreses intel·lectuals per promoure i aconseguir la pau.

Doncs bé, la primera manifestació clara i articulada d'aquesta fe en la ciència és la publicació, el 1957, de la primera revista científica genuïnament considerada com a investigació per la pau, el *Journal of Conflict Resolution (A quarterly for research related to war and peace)*, creada a la Universitat de Michigan per alguns dels assistents a la reunió de Stanford. L'editorial fundacional deixava clares diverses coses:

1. que es comprometien amb afany de llarg alè i moralment compromès;
2. que era una empresa interdisciplinària i arrelada en els intents de renovació metodològica, en particular amb el tractament de la informació quantitativa;
3. que pretenien clarament enfrontar-se al que anomenaven "el problema pràctic més important que afronta la humanitat", l'amenaça de guerra global, que s'havia d'analitzar mitjançant el treball i l'acció interdisciplinària; i
4. que els movia un interès ètic i normatiu, orientat a "estimular i comunicar recerca i pensament sistemàtic sobre els processos internacionals, incloent-hi la totalitat del sistema internacional i la interacció entre governs i entre nacions de diferent estats, i els processos pels quals les nacions elaboren i executen polítiques exteriors". En última instància, aplicar al màxim esforços teòrics i empírics per ajudar a "minimitzar l'ús de la violència en la resolució" dels conflictes internacionals (*Journal of Conflict Resolution*, 1957: 1).

L'aparició, per tant, del *Journal of Conflict Resolution* i els seus primers anys de vida marquen la fita fonamental del context d'aparició de la recerca per la pau: la formació de la comunitat de recerca per la pau del nord de l'Atlàntic, responsable de la disseminació, en un clima ja propici, del nou afany. I això es produeix entre 1956 i 1957, moment de la gestació i publicació inicial del *Journal*, i 1959, any de la creació a Michigan del Center for Research on Conflict Resolution i, a Oslo, de la secció "for Research on Conflict and Peace" a l'Institut for Samfunnsforskning, en els inicis fortament influïda per la ciència social i la psicologia nord-americana. Tots dos centres estaran dirigits per grans noms de l'evolució posterior de la investigació per la pau. Concretament, el centre de Michigan estarà liderat per Kenneth Boulding, Robert Angell i Anatol Rapoport, mentre que el d'Oslo –que aviat es convertiria en el Peace Research Institute (PRIO)–, per Johan Galtung. Per què Oslo? Per què la ràpida difusió posterior per Escandinàvia? Solen adduir-s'hi tres raons entrelaçades:

- a) la bona posició de la ciència social a la regió;
- b) la persistència del trauma causat per l'ocupació alemanya; i
- c) finalment, encara que no menys important, la disconformitat de molts ciutadans amb la decisió governamental de rearmar-se i de formar part de l'OTAN, i de trencar amb la neutralitat tradicional del país.

Aquesta comunitat de pau del nord de l'Atlàntic es veurà reforçada amb la creació, tres anys després, de l'Institut Polemològic de Groningen, sota la influència i direcció de B. A. Röling. Quedava així completada la tríada fundacional clau de la investigació per la pau. Entre 1959 i 1966 el fervor fundacional és enorme, quantitativament i qualitativament.⁷ El 1959 es crea a Lancaster, continuant el treball de Lewis Fry Richardson, el Richardson Institute; el 1961 el Canadian Peace Research Institute d'Ontario. El 1964 es crea a Londres, amb l'assistència d'investigadors de 16 països, la International Peace Research Association (IPRA), reprenent l'experiència de la reunió prèvia de Ginebra batejada com a COROIPAS (Conference on Research on International Peace and Security), que elegirà com a primer secretari a Bert Röling. En la junta directiva l'acompanyaran John Burton, un diplomàtic i expert en relacions internacionals que serà un dels que canviarà posteriorment els estudis sobre conflictes, Galtung i Acimovic. La difusió i la institucionalització es van completar amb la publicació, el 1964, de la segona revista específica, en aquest cas d'àmbit més teòric, el *Journal of Peace Research*, editada pel PRIO i amb la creació el 1966 del Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). Convé no oblidar que, entre 1960 i 1966, sovintegen també les iniciatives a favor de la investigació per la pau vinculades als moviments socials, en concret al moviment per la pau i les campanyes en contra dels assaigs i les armes nuclears als Estats Units, el Japó i el Regne Unit. N'hi haurà prou amb citar l'influent congrés de 1962 de la Women's International League for Peace and Freedom, que crearà un comitè específic per fomentar la investigació per la

⁷ Vegeu, a títol d'exemple, la primera edició de *l'International Repertory of Institutions Specializing in Research on Peace and Disarmament*, UNESCO, 1966. Prèviament es va dur a terme una enquesta, el 1965. Posteriorment es va tornar a editar el 1973 i el 1981.

pau, amb Elise Boulding (dona de Kenneth Boulding i posteriorment gran experta en educació per la pau) i Johan Galtung, embrió de la COROIPAS i de l'IPRA.

Tres coses, a més del clima i dels tres factors motrius que hem destacat i analitzat, destaquen com a primera conclusió del moment d'aparició. Primer, el paper crucial d'un petit nucli de persones i d'individus, o de petits grups, habitualment relacionats amb el món acadèmic i amb forts vincles entre si, tots ells partidaris d'enfocaments científistes, sovint behavioristes, i amb un fort compromís ètic; és a dir, defensors de la "teràpia científica" per als problemes socials i internacionals. Només en un cas, la creació del SIPRI, el paper crucial va ser més polític, de l'executiu i el legislatiu, en concret amb el primer ministre Erlander. Segon, la importància de la "comunitat de coneixement", iniciada a Stanford i continuada després a Michigan, fins a poder parlar d'una comunitat del nord de l'Atlàntic. El paper de Galtung, així com el d'altres pioners escandinaus, s'explica pel seu contacte, en la seva estada nord-americana, amb aquest grup inicial. I tercer, convé no oblidar el plus de compromís ètic derivat de les conviccions morals i/o religioses, quàqueres en gran part dels nord-americans, gandhianes en el cas de Galtung (a través de Naess) i també vinculades a l'utopisme polític, en gran part dels europeus.

Per acabar, per tant, amb el context d'aparició de la investigació per la pau i mostrar de passada que la convergència i el doble naixement inicial gairebé coordinat als Estats Units i Europa, a través de la comunitat del nord de l'Atlàntic, aviat va evolucionar cap a diferències i pluralitat més grans, potser convingui fer atenció a l'evolució dels primers anys de les dues revistes, *Journal of Conflict Resolution (JCR)* i *Journal of Peace Research (JPR)*. Així copsarem també l'espectre de preocupacions i la manera d'encarar-les.

El JCR en els seus primers anys⁸ s'ocupa de temes com la dissuasió nuclear i el seu funcionament, de la percepció mútua dels decisors de les dues superpotències, del paper de l'opinió pública en l'elaboració de la política exterior i del desarmament i la limitació d'armaments (*arms control*), com a primer bloc. És a dir, el que serà l'agenda central, posteriorment considerada restringida i pròpia de la "pau negativa", i des d'una perspectiva pròpia de la teoria de jocs: evitar que s'arribi a situacions socials i internacionals en què tots els actors perdin. Un segon bloc de temes està vinculat a treballs relatius a la teoria dels conflictes, en particular a la seva dinàmica específica, inicialment derivats dels treballs sociològics sobre la interacció social de Homans i Parsons i de l'anàlisi de les funcions socials del conflicte, que es percep, seguint a Coser, com un fet inevitable i positiu. Posteriorment, els treballs de Rapoport, en particular en teoria de jocs, i els de Karl Deutsch cridaran l'atenció sobre els processos d'integració i les "comunitats de seguretat". Metodològicament, el JCR s'inclina clarament per tractaments quantitativs i behavioristes.

Per la seva part, el PRIO i el JPR mostren des del principi un enfocament més ampli. Galtung, el primer "editor", ho diu des del començament: la revista s'ocupa de la recerca, però

també vol anar més enllà contraposant la *peace research* a la *peace search*, a la recerca audaç de la pau mitjançant l'"aplicació audaç de la ciència per generar visions de nous móns, propers a la pau general i completa, i també amb la intenció de suggerir polítiques" (Galtung, 1964: 5). Una bona manera de confirmar la coherència entre l'afirmació editorial i la pràctica és explicitar els cinc programes de recerca inicials del PRIO, que es poden seguir a la revista: teoria general dels conflictes; assistència i cooperació tècnica a tercers països; història dels duels com a mecanisme de resolució de conflictes; teoria i pràctica de les cimeres internacionals i actituds cap a l'energia nuclear.⁹

Els cinc programes semblen mostrar algunes de les característiques de la investigació per la pau d'inspiració galtungiana: interès per l'abstracció i la generalització de coneixement (teoria general dels conflictes); capacitat de combinar temes i agendes (vegeu la primera referència a l'ajuda oficial al desenvolupament); interès per noves solucions, encara que amb referències antigues (l'interès pels duels, ja present en l'obra de Richardson); interès a analitzar, empíricament, l'opinió pública i saber com pot evolucionar (actituds cap a l'energia atòmica) i creença en el paper combinat de la pressió ciutadana i la comunicació, i no només en el paper dels "decisors" polítics (paper de les cimeres internacionals). La idea de fons era buscar la coherència d'una empresa que es considerava internacional i interdisciplinària, un afany centrat en la resolució real de problemes reals. Per tornar-ho a dir amb les paraules seminals de Galtung i el JPR: "Hauríem d'evitar discussions merament programàtiques i que no aporten res de nou ni a la teoria ni a la pràctica; hauríem d'evitar les discussions merament taxonòmiques o conceptuals i que, per tant, no aporten res en termes d'hipòtesi o de proposicions. En resum, les discussions rellevants són les relacionades amb les polítiques de pau, o el que és el mateix, hauríem d'intentar explicitar en els nostres treballs –encara que només fos en termes generals– quin tipus de polítiques considerem que s'han d'afavorir com a conseqüència de les nostres troballes científiques" (Galtung, 1964: 5).

Totes dues revistes, amb èmfasi diferents que no deixaran d'ampliar-se, mostren la que serà una de les característiques bàsiques de la investigació per la pau, l'interès constant per la recerca aplicada, per la recerca de resultats i la seva aplicació en l'esfera social, en concret en les relacions internacionals. El JCR, en la seva primera etapa, ho intentarà buscant solucions que permetin a les grans potències arribar a resultats i situacions amb "òptim de Pareto", és a dir, situacions que donen preferència i elecció d'un resultat en què cap dels actors no pot millorar els seus guanys sense perjudicar els altres. El JPR insistirà en la necessitat, per utilitzar una metàfora de la resolució de conflictes pràctica, d'ampliar la gamma de solucions, de buscar creativament alternatives, de ser audaç en termes de les visions d'un món futur millor. Això explica que ja el 1970, després de la crisi creativa de la reunió de l'IPRA de 1968 en la qual els joves investigadors van exigir que s'ampliés l'agenda de recerca (que consideraven massa orientada cap a problemes del nord i de

⁸ A més de la col·lecció completa, resulta útil el monogràfic de 1968, que passa revista als 11 primers anys, i l'"Autor Index, 1957-1968 (volumes I through XII)", que es pot trobar en aquest número a les pàgines 535-550.

⁹ Per un treball excel·lent i metòdic i de tots els grans *Journals* de la recerca per la pau, vegeu el capítol 4, "The Journals: the Means of Peace Research", del llibre de David J. Dunn, *The First Fifty Years of Peace Research*, Aldershot, Ashgate, 2005.

les armes nuclears), es creés un segon *Journal*, el *Bulletin of Peace Proposals*,¹⁰ que, sota la direcció de Marek Thee, aspirava a “presentar sistemàticament, a comparar i a discutir a la llum de la teoria general de la pau diversos plans, propostes i idees a favor de la pau, la justícia i el desenvolupament” (Thee, 1970: 3).

L'ideal reformador, com a tret distintiu crucial, ja havia estat formulat explícitament. Una evolució respecte de l'afany reformador més modest del principi. En paraules de Boulding: “El xassís intel·lectual de l'ampli moviment a favor de l'abolició no és el més adequat per suportar el poderós vehicle moral que el condueix” (Boulding, 1963: VII).

B2. ELS TRETS DISTINTIUS DE LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU: L'IDEAL REFORMADOR

En un treball anterior (Grasa, 1990) havia singularitzat, partint del caràcter reactiu del context d'aparició de la investigació per la pau derivat del perill d'enfrontament nuclear planetari, set característiques definitòries. Amb lleus adaptacions i en un cas (període postpositivista) un canvi significatiu, continuen sent vàlides per al període de postguerra freda. Es tracta concretament de les següents:

1. Preocupació normativa.
2. Concepció optimista de la naturalesa humana, mutable, i de la capacitat de gestionar cap a millor les institucions i els assumptes humans.
3. Caràcter cognoscible de les causes de les guerres o, en l'etapa actual, de les diferents violències intencionals i els diversos conflictes armats i, per tant, de les condicions i requisits per establir la pau.
4. Concepció behaviorista i, posteriorment, racionalista de la tasca científica.
5. Recerca insistent d'aplicacions pràctiques.
6. Importància notòria i creixent atribuïda a l'estudi del sector militar i a les seves diverses implicacions en el cicle armamentístic.
7. Consideració restrictiva dels precedents o desinterès per la tradició prèvia amb tres o quatre excepcions.

Vegem breument com es postulen i com han anat evolucionant.

B2.1. PREOCUPACIÓ NORMATIVA

Conseqüència de l'afany per barrejar ciència i consciència, com va dir Boulding, el que comparteixen com a valor normatiu bàsic els investigadors per la pau és la creença que el sistema internacional produeix constantment guerra i violència i, per això, exigeix un canvi radical (Boulding, 1970a: 6). D'aquí la centralitat de la clarificació i la maximització del valor “pau”, l'objecte central de l'afany intel·lectual. La investigació per la pau, a part d'això, compagina bé el seu fervor normatiu i prescriptiu amb la seva adscripció a la tradició positivista, als anys 50, a través del behaviorisme.

¹⁰ Actualment, *Security Dialogue*.

L'enfocament normatiu tindrà característiques molt significatives, i encara més intensitat, en el sector de la investigació per la pau que es reclama de la creació d'alternatives i de la transformació de les institucions internacionals, com en el cas de Richard Falk i el “*world order approach*”. Per citar-lo literalment, una iniciativa normativa suposa “canviar els termes i les normes de l'acció permissible, establint un límit, o almenys una inhibició, en el que és discrecional” (Falk, 1987: 202). I aquestes iniciatives sorgeixen dels diferents sistemes d'acció política existents, les estructures de govern de base territorial (estats), les Nacions Unides o, el seu favorit i el de la investigació per la pau i els moviments per la pau, el “representat per persones que actuen individualment o col·lectivament a través de moviments socials, institucions voluntàries, associacions, sindicats o confessions religioses” (Falk, 1987: 202). És aquest tercer sistema de Falk el que recollirà gran part de les propostes de la investigació per la pau, desplegant les seves iniciatives a escala planetària, regional, estatal o individual.

B2.2. CONCEPCIÓ OPTIMISTA DE LA NATURALESA HUMANA

La consideració optimista de la naturalesa humana, de la seva capacitat d'evolució a millor i, per tant, la convicció que regles, institucions i mecanismes socials poden millorar el govern de tot tipus de societats i comunitats, incloent-hi la que es derivaria de l'existència d'una ciutadania global i cosmopolita (l'objectiu final, entès com a solució), és un tret fonamental de la investigació per la pau. Un tret, a més, que la distància dels enfocaments realistes clàssics en relacions internacionals, en particular dels de Niebuhr o Morgenthau.

En general, la solució als problemes de millora de la naturalesa humana i social es troba, per part de la investigació per la pau, postulant solucions a curt i mitjà termini per evitar les guerres en l'esfera sistèmica –és a dir, el lloc de l'acció i la interacció entre estats– i, a llarg termini, en solucions més orientades a l'esfera individual, a canviar les mentalitats, és a dir, l'educació per la pau. No és estrany, per tant, que entre els investigadors per la pau, com que creuen en la capacitat quasi il·limitada per comprendre i millorar la naturalesa i l'entorn humà, sovintegin propostes de comunitat i polis global; i també en alguns casos creuen en alguna cosa menys optimista com la societat de societats o el govern mundial.

El correlat necessari d'aquest optimisme és la creença en la cognoscibilitat de les causes de les guerres, una aspecte que exigeix un cert distanciament de l'anàlisi basada en el mer “interès nacional”.

B2.3. CARÀCTER COGNOSCIBLE DE LES CAUSES DE LES GUERRES I DELS CONFLICTES VIOLENTS

Em limitaré, com que ja he tractat el tema amb cert detall en el capítol i l'apartat inicial, a assenyalar que fer realitat aquest tret exigeix, per part de la investigació per la pau, un doble distanciament a favor de l'objectivitat. El primer, dels moviments per la pau i a favor de l'abolició de la guerra, tenint en compte que admetre que un problema intel·lectual s'ha de sotmetre a escrutini científic suposa admetre que el problema no se soluciona

simplement amb la pressió i l'acció. John Burton, una influència de primer ordre en la investigació per la pau de la postguerra freda per la seva centralitat en la concepció interactiva de la naturalesa dels conflictes i pel desenvolupament de tècniques d'anàlisi i d'intervenció per a la seva gestió i resolució, ja ho va veure amb claredat el 1965, quan va postular que l'afany de la investigació per la pau estava en oberta contradicció amb la tesi de l'activisme del moviment per la pau que sosté que per acabar amb la guerra “l'única cosa que es necessita és persuadir o forçar els *policy-makers* a actuar de certes maneres en certs assumptes. En canvi, la investigació per la pau s'orienta més cap a un altre tema, a aconsellar què han de fer aquests *policy-makers*” (Burton, 1965a: 92). Un segon allunyament necessari té a veure amb qui, en el camp acadèmic (en bona mesura en aquella època els corrents dominants de les relacions internacionals) o en el polític, creien que no es podia fer gairebé res rellevant o significatiu per evitar les guerres o prevenir els conflictes violents.

Respecte de les causes de les guerres, és a dir dels resultats, n'hi haurà prou amb dir, per no repetir, que els treballs actuals, molt més sofisticats i alhora prudents, sobre les causes dels conflictes armats distingeixen entre orígens i causes. I, quan abordem aquestes últimes, solen distingir entre causes immediates, pròximes i subjacents; entre causes eficients (les raons concretes que permeten explicar cert conflicte armat concret) i causes permissives (en general, sistèmiques, que permeten entendre certa proclivitat a certs tipus de col·lisions armades) i, sobretot, entre causes necessàries i suficients. Seguim sense saber amb claredat quines són, en general, les causes suficients, almenys de manera genèrica.

No obstant això, durant els anys 90 s'ha generat un clar consens en dues assumpcions que permeten suportar millor aquesta mancança. La primera, l'acceptació que qualsevol conflicte, en fase de disputa sense violència i fins i tot en la fase en què sorgeixen les conductes violentes, és multicausal, encara que en una determinada fase una causa pot tenir més preponderància que l'altra. I la segona, que per entendre, almenys de manera comprensiva, l'esclat de conflictes armats convé distingir entre causes estructurals o subjacents, acceleradores i desencadenants. En resum, eines que permeten entendre millor cada cas, a falta d'una teoria general indiscutible.

B2.4. CONCEPCIÓ BEHAVIORISTA I RACIONALISTA DE LA TASCA CIENTÍFICA

En la primera fase de la investigació per la pau, diguem fins a 1968, sense cap mena de dubte el behaviorisme és clar i acostuma a manifestar-se per una consideració restrictiva del mètode científic, per una clara tendència per teories formals i per l'afecció a mètodes empírics, i, finalment, per establir una clara distinció o demarcació –malgrat l'interès prescriptiu i l'interès per l'aplicació pràctica– entre la teoria científica i l'acció política. Un dels joves que es rebel·larà el 1968, Krippendorff, ho explicarà de manera rodona dient que el context d'aparició es pot resumir parlant d'una barreja de voluntarisme ideològic i d'empirisme metodològic (Krippendorff, 1973: 126).

Valguin dues citacions més, de Gunnar Myrdal i de Johan Galtung, respectivament. Per a Myrdal, la “investigació per la pau és una branca de la ciència social que s'ha d'acollir a les exigències de l'acceptació estricta de les normes de recerca de dades i d'anàlisi. Els bons propòsits, el compromís, no haurien de servir com a excusa als ignorants i dilettants” (Myrdal, 1982: 33). Per la seva banda, un Galtung que ja ampliava i radicalitzava les seves idees epistemològiques i la seva metodologia, continuava afirmant el 1971 que “la idea era que les dades empíriques, acuradament recollides i metòdicament analitzades, s'haurien de convertir en l'àrbitre entre ideologies en disputa. La decisió de qui té més raó, si el polític partidari de l'equilibri del poder o el pacifista partidari de l'unilateralisme, s'ha de prendre a partir de l'evidència empírica existent” (Galtung, 1971c: 250).

Això va tenir dues conseqüències clares. Una restricció pràctica de l'ideal d'interdisciplinarietat, amb el pes molt fort –sobretot als Estats Units– de la ciència política, la sociologia, l'economia i la psicologia social o de novetats com la teoria de jocs o la teoria general de sistemes. I un distanciament inicial clar, encara que en perspectiva probablement més epidèrmic que realment substantiu, de les assumpcions del realisme. I he dit més epidèrmic que real perquè la posterior evolució del debat en relacions internacionals entre realistes i liberals/institucionalistes va fer que es percebés que ambdós enfocaments i la investigació per la pau comprovessin, durant els anys 70, que tenien una cosa en comú, l'aposta pel racionalisme epistemològic i metodològic (Grasa, 1997).

En la postguerra freda, els diversos enfocaments metateòrics i el constructivisme han arribat a la investigació per la pau, així com fins i tot el postestructuralisme i les teories deconstruccionalistes, però, al meu entendre, continua prevalent, com a herència d'aquell behaviorisme inicial, una actitud racionalista continguda.

B2.5. RECERCA INSISTENT D'APLICACIONS PRÀCTIQUES

L'interès per l'aplicabilitat, que segueix present en els nostres dies, s'ha expressat de diverses maneres. La primera, mitjançant un fort desig de deixar de ser “col·legi invisible”, és a dir, per l'aspiració d'institucionalitzar la “disciplina” i professionalitzar els seus practicants, que portarà a Galtung a distingir entre *peace researcher*, *peace specialist* i *peace technician* (per assegurar la perícia d'aquests últims arribarà a demanar procediments per al seu nomenament semblants als dels enginyers, amb licitacions i concursos públics). La segona, pel, ja comentat, corrent dominant que considera la guerra com una aberració o desastre natural, com un terratrèmol o un càncer, de manera que la proposta pràctica per tractar els mals de la violència i de la guerra consistirà a buscar l'etiologia, preveure l'evolució i desenvolupar tècniques de prevenció i gestió. Galtung farà popular una fórmula realment eficaç: diagnòstic, pronòstic i teràpia. I la tercera, l'interès, tenint en compte la separació entre teoria i acció, el fet de tenir accés als polítics, de convertir-se en consellers àulics.

L'ideal era clarament reformador, convertir-se en un “ortosocietalista”, en un expert en el recte desenvolupament de la societat i, en concret, en algú amb perícia suficient per evitar justament aberracions o desviacions com la guerra o els conflictes armats. No és, per tant,

estrany que les metàfores predominants per referir-se a l'afany final de la investigació per la pau en la seva primera fase fossin les de la ciència mèdica o les de l'enginyeria. “La investigació per la pau –com a ciència aplicada– hauria de comportar, com la medicina, la criminologia o l'enginyeria, suggeriments concrets sobre què fer” (Galtung, 1965 i: 6).

En la segona fase, després de 1968, s'insistirà en la coneguda tríada entre recerca, educació i acció.

B2.6. IMPORTÀNCIA CREIXENT ATRIBUÏDA AL SECTOR MILITAR

Un dels trets més nous, i en perspectiva més fèrtils, de la investigació per la pau va ser el creixent interès donat a la recerca en temes militars des de diferents enfocaments i facetes. A part, la investigació per la pau es deu, per exemple, al ressorgiment de la recerca sobre el militarisme –a la qual Werner Sombart, Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg o Alfred Vågts havien dedicat la seva reflexió amb bones intuïcions anys abans– i, en particular, a l'interès concedit a la “militarització”, el procés pel qual els interessos i valors militars adquireixen –per via directa o indirecta– una influència accentuada i desmesurada a l'Estat i a la societat. Notoris, per exemple, són els treballs de la major part de l'escola nòrdica de investigació per la pau, amb Eide i Thee al capdavant;¹¹ els estudis sobre cicles armamentístics i el complex militar i industrial, o, ja als 80, l'especialització d'alguns centres a produir material per guiar els primers intents de reconversió d'empreses predominantment dedicades al sector militar a la producció en altres sectors industrials.

Tot això sense oblidar l'impacte del SIPRI. De fet, potser convingui explicitar, per poc sabut, que el seu naixement no s'entén sense la importància que la investigació per la pau donava justament a investigar els temes militars. Myrdal, primer president del consell rector del SIPRI, i el seu primer director, Robert Neidl, ho van explicar en el primer anuari de l'Institut. El SIPRI, diuen, va cobrir el que les Nacions Unides haurien d'haver fet o, millor, el que, malgrat la seva Carta fundacional, no els permetien fer: “...hi ha informes de les Nacions Unides sobre economia mundial, sobre aliments i seguretat alimentària, sobre agricultura o sobre la situació social. Tanmateix no existeixen documents semblants sobre la qüestió de l'armament o del desarmament, qüestions que probablement són més centrals a les tasques de les Nacions Unides” (SIPRI, 1968-69: 5).

B2.7. CONSIDERACIÓ RESTRICTIVA DELS PRECEDENTS INTEL·LECTUALS

Ja he suggerit que el pecat originari, producte de la necessitat de distingir-se i d'institucionalitzar-se, de la investigació per la pau va fer que fos molt restrictiva amb els precedents intel·lectuals que reconeix, amb els “fundadors” que es consideren font d'inspiració dels pares fundadors de primera generació.

De fet, els precedents reconeguts són bàsicament tres: Pitirim Sorokin, Quince Wright i Lewis Fry Richardson. Els tres van destacar per la seva anàlisi de les guerres i van influir

¹¹ Especialment rellevant, per l'impacte que va tenir, és el text de M. THEE i A. EIDE (eds.), *Problems of Contemporary Militarism*, Londres, Croom Helm, 1980.

en els primers i ambiciosos projectes inicials com l'impressionant *Correlates of War*, la magna base de dades sobre conflictes armats, que posarà en marxa la Universitat de Michigan. L'he tractat detalladament amb anterioritat (Grasa, 1990: 158-223) i reprendré el tema, com a necessitat de recuperar els antecedents en la postguerra freda.¹²

N'hi haurà prou amb recordar el moment en què, un parell de dècades abans de l'aparició de la investigació per la pau, Max Scheler va dedicar el 1931 un estudi a la idea de pau i al pacifisme (Scheler, 1931) en què, a més d'establir una peculiar tipologia de vuit tipus de pacifisme, incloïa un esplèndid catàleg de problemes –en forma de preguntes sobre les conviccions, tasques i esperances d'algú preocupat intel·lectualment pel problema de la pau i de la guerra– que continua sent d'actualitat avui en dia.

Concretament quatre eren les preguntes centrals del seu catàleg de temes i problemes:

1. La naturalesa de la guerra i la seva relació amb la naturalesa de l'ésser humà, que implicava discernir si podem aspirar o no a la pau eterna.
2. L'anàlisi de si la història que coneixem ens permet traçar o no una direcció evolutiva cap a una realització gradual de la idea de "pau eterna".
3. La consideració de si la situació actual i aquesta fase de la història humana permeten assenyalar alguna realització previsible de l'idea esmentada, entenent previsible en un sentit pràctic, no en el d'una data concreta.
4. L'examen de l'existència i eventual viabilitat de diversos mètodes pràctics i sistemàtics de la voluntat, així com de tècniques i institucions ja disponibles que, en el present, ens poguessin proporcionar algun tipus de pau eterna. Entre elles destaquen les opcions a través d'institucions legals (Societat de Nacions), axiomes morals ("no resistir al mal" o política passiva), a través de l'objecció de consciència o insubmissió en temps de guerra, a través de la dictadura del proletariat o del comunisme, mitjançant la formació de grups d'interessos en el capitalisme occidental i nord-americà, a través de l'europeisme (els Estats Units d'Europa) o a través d'alguna confessió religiosa o de l'arbitratge d'un Papa (Scheler, 1931: 155-156).

Més enllà de la ja comentada pertinència del catàleg de temes, el tipus de resposta a cada una de les qüestions li permet establir una gamma de resultats o de posicions que van de més a menys grau de pacifisme. Segons la seva opinió, respondre positivament a les quatre preguntes,¹³ però en especial a les dues últimes, seria propi del pacifisme total (general, en el seu llenguatge), mentre que respondre negativament a totes, i en particular a la primera, denotaria un militarisme absolut. Les respostes intermèdies, amb gran nombre de variants, mostrarien, respectivament, pacifismes o militarismes en grau *n* de tipus instrumental.

¹² Per exemple, fa temps que penso que hauriem de jutjar obres importants sorgides als anys 90 i 2000 no només en si mateixes, sinó comparant-les, *ceteris paribus* naturalment, amb els esforços anteriors per veure quina falta per aconseguir. És a dir, amb treballs com els ja esmentats de Jean de Bloch i el *Handbuch der Friedensbewegung* (Manual del moviment per la pau) publicat el 1905 per Alfred H. Fried.

¹³ Aclareixo que voluntàriament, per simplificar l'exposició i evitar una cita massa llarga, he reconvertit les preguntes en un catàleg de problemes a dilucidar, respectant, naturalment, la literalitat del text.

M'interessa la seva resposta, perquè en cas d'haver estat coneguda i utilitzada per la investigació per la pau, hauria tingut clares funcions heurístiques: Scheler respon positivament a les dues primeres i negativament a les dues últimes. Les respostes negatives sobre la predictibilitat pràctica de la pau eterna en aquell context i de la viabilitat d'alguns dels procediments per aconseguir-la, es raonen no en termes d'impossibilitat lògica ni en la seva indesitjabilitat (Scheler pensa justament el contrari), sinó en una anàlisi realista del context.

La proposta de Scheler per al futur, el pacifisme dels caràcters de què parla, s'assembla molt al que trobarem als anys 90 en el marc de la investigació per la pau de la postguerra freda: combinar l'ús de la intel·ligència que s'inclina a la realitat, a l'anàlisi freda, amb la fermesa de les conviccions i de l'esperit que permet ser radical i mantenir intacte l'ideal, no perdre l'ànima del compromís. En concret, proposa solucions pragmàtiques (limitació d'armaments, arsenals i doctrines militars no ofensives), mecanismes politicomilitars per prevenir o gestionar la dinàmica d'escalada violenta dels conflictes, a curt i a mitjà termini, i el canvi de valors i de conviccions, l'educació per la pau i el foment de la cultura de la pau, a llarg termini.

En conclusió, el tret fonamental de la investigació per la pau és per tant l'ideal reformador, millorar la condició humana, disminuir la rellevància de la violència en la vida social i internacional, eliminar a llarg termini la guerra i assegurar a poc a poc la construcció de la pau. El debat dels primers deu o quinze anys serà justament com aconseguir-ho, comprendre les causes de les guerres és el primer pas: acumular bon coneixement, descriure i explicar casos particulars i trobar "lleis" generals. El segon pas, suposant que hi hagi èxits significatius en el primer, és més polèmic: saber com s'ha d'aplicar aquest coneixement a l'afany reformador, transformador. Sembla clar que no n'hi ha prou amb els investigadors, no existeixen –existien– institucions especialitzades per fer-ho ni acords entre estats o altres actors per aplicar les accions correctores prescrites per la ciència. El camí que quedava obrirà pas a la polèmica: convertir-se en conseller del governant, del príncep. D'aquest debat sorgiran les primeres escissions i el dilema, clàssic, entre embrutar-se les mans, comprometre's d'alguna manera amb el poder, o conformar-se amb el simple coneixement.

En resum, l'esquerda de l'ideal reformador, de la convicció prescriptiva i de la recerca de l'aplicabilitat, gràcies a l'impacte de dos fenòmens, els dubtes sobre la possibilitat i el desig d'aplicar les troballes amb resultats políticament útils i, posteriorment –a mesura que passava el temps i els resultats científics sòlids i concloents continuaven sense arribar–, el desencant fins i tot amb l'acumulació de coneixements sòlids i útils. Dit d'una altra manera, l'abandonament, esperem que definitiu, del pecat d'adamisme, de voler-ho començar tot altra vegada com si res ni ningú no hagués fet gens rellevant.

B3. UN RECORREGUT HISTÒRIC I DUES MIRADES: LA PERIODITZACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU

Perioditzar un afany intel·lectual, més encara quan no és una disciplina en sentit estricte ni una matèria fàcil de resumir, exigeix optar per diversos criteris d'ordenació, alguns d'interns i sovint endogàmics (punts d'inflexió marcats per debats crucials, per exemple; o el que Wallensteen va anomenar "traumes històrics" o "externament generats", com les dues guerres mundials, Hiroshima i Nagasaki, o la guerra del Vietnam),¹⁴ d'altres derivats de les pautes de disseminació i difusió geogràfica o d'impacte en altres disciplines. També es pot recórrer a l'impacte acadèmic, que es pot avaluar veient com es creen i què fan els centres o les revistes científiques, o fins i tot atendre, com ha fet de manera suggeridora Dunn (2005), a l'evolució de l'estructura de les xarxes acadèmiques, en el que ell ha anomenat "pas del col·legi invisible al col·legi visible". Una cosa semblant vaig fer jo mateix el 1990, posant l'accent en la proliferació horitzontal, la difusió, i en l'ampliació del camp, que vaig anomenar, per analogia amb la carrera nuclear, proliferació vertical (Grasa, 1990). O, simplement, es poden ometre els detalls intermedis i anar a les xifres finals: l'edició de 1999 de la *UNESCO World Directory of Peace Research and Training Institutions*, que enumera un total de 570 institucions, moltes, fins i tot si, com sembla recomanable, s'eliminen algunes desenes que són més aviat instituts/departaments d'estudis estratègics o de relacions internacionals sense valor afegit de investigació per la pau.

Per als efectes que ens ocupen farem dues mirades ràpides. Una de més eclèctica, sense tenir en compte els grans canvis de la postguerra freda, i una altra de més irreverent.

La primera mirada, la més interessant però la que exigeix una reconstrucció detallada que ara no és pertinent, permet establir una periodització com la següent:

¹⁴ Vegeu Wallensteen, 1988b: 19 i s.

Taula 1. Periodització des de dins: 1950-1990

I. Antecedents i pares fundadors: la pau com a anhel (fins a mitjan anys 50)

II. La investigació per la pau com a síndrome

1. Lluita per la institucionalització i el reconeixement (1956-1971)

- Creació de comunitat i adaptació agenda pares fundadors
Proliferació horitzontal discreta (fins a 1964, IPRA)
- Primeres crítiques, debats als Estats Units i refundació europea (fins a 1968)
- Contestació radical i conflictes asimètrics (cisma de 1968, refundació socialista i tercermundista i nova agenda)

2. Proliferació horitzontal i vertical: solapament d'agendes velles i noves

- Polèmica sobre la violència estructural, la teoria de la dependència i l'educació per la pau (1970-1976)
- Dubtes sobre la bondat de la diversitat i l'aparició dels peace studies (1976-1979)

3. Període de transició i progressiva decadència (1979-1989)

- Acostament al moviment per la pau (1980-1984)
- Escassetat de resultats i confluència amb els estudis estratègics i de seguretat (1984-1989)

Font: Grasa, 1990: 150-152, adaptada i simplificada

Qualitativament, d'aquesta manera de perioditzar podríem assenyalar que es deriven diverses afirmacions o tesis.¹⁵

¹⁵ A més del text de Gleditsch esmentat s'ha utilitzat: a) Editorials in *Journal of Peace Research* 1 (1): 1-4 (1964), 8(1): 1-3 (1971), 15(1): 1-2 (1978), 26(1): 1-5 (1989), 35(1): 5-6 (1998), 39(3): 259-262 (2002); b) Kenneth E. BOULDING, "Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung", *Journal of Peace Research*, (1977), 14 (1): 75-86; c) Kenneth E. BOULDING, "Future Directions in Conflict and Peace Studies", *Journal of Conflict Resolution*, (1978), 22 (2): 342-354; d) William ECKHARDT, "Bridging the Gap between Peace Action, Education and Research", *Journal of Peace Research*, (1988), 25 (2): 179-185; e) Johan GALTUNG, "Twenty-five Years of Peace Research: Tingles Challenges and Some Responses", *Journal of Peace Research*, (1984), 22 (2): 141-158; f) Johan GALTUNG, "What If the Devil Were Interested in Peace Research?", *Journal of Peace Research*, (1988), 25 (1): 1-4; g) Nils Petter GLEDITSCH, "Peace Research and International Relations in Scandinavia: From Enduring Rivalry to Stable Peace?", a *Copenhagen Peace Research: Conceptual Innovation and Contemporary Security Analysis. Essays in Honour of Håkan Wiberg*, Stefano Guzzini & Dietrich Jung (eds.), London, Routledge, (2004), (15-26); h) Tord HØIVIK, "Peace Research and Science - A Discussion Paper", *Journal of Peace Research*, (1983) 20 (3): 261-270; i) Herbert C. KELMAN, "Reflections of the History and Estatus of Peace Research", *Conflict Management and Peace Science*, (1981), 5 (2): 95-110; j) Peter LAWLER, "Peace Research and International Relations - From Divergence to Convergence", *Millennium*, (1986), 15 (3): 367-390; k) Heikki PATOMÄKI, "The Challenge of Critical Theories: Peace Research at the Start of the New Century", *Journal of Peace Research*, (2001), 38 (6): 723-737; l) Øivind ØSTERUD, "Antinomies of Postmodernism in International Studies", *Journal of Peace Research*, (1996),

Primera, com a camp formal d'estudi, la investigació per la pau té dos tipus de traumes externs rellevants: a) l'impacte de la Primera Guerra Mundial, que convertirà el fet d'entendre'n les causes, un problema social (les conseqüències demolidores de la guerra), en un problema intel·lectual, i, després, el de la Segona, amb el que realment significa de quasi mundialització; b) la Guerra Freda i la carrera d'armes nuclears, amb dues fites posteriors (poc "nuclears"), les guerres d'alliberament i, en particular, la guerra del Vietnam i els conflictes armats regionals. Un altre factor causal és justament la creació de centres de recerca i, en particular, de revistes acadèmiques especialitzades, el pas al col·legi visible.

Segona, una evolució marcada per diverses controvèrsies. La primera, el grau d'aplicabilitat i de compromís de la investigació per la pau, que es va manifestar en primer lloc a la comunitat nord-americana i que acabaria en l'abandonament d'alguns dels representants estrictament acadèmics, com Walter Isard, que passaria a ocupar-se de la ciència de la pau, per evitar confusions. Un producte derivat d'aquest debat va ser justament el relatiu a l'objectivitat científica, a la demanda, majoritària, de seguir amb el compromís en el context de descobriment i en l'interès per buscar aplicacions pràctiques, sense neutralitat, però de mantenir estrictament les regles metodològiques a l'ús en ciència en el context de justificació, que giren al voltant dels requisits justament que exigeix l'objectivitat (formulació susceptible de refutacions, intersubjectivitat, etc.). La segona, el grau d'ampliació necessari de l'agenda, després d'acceptar a partir de 1968 la necessitat de fer atenció a la pau positiva, a la violència estructural i, per tant, a l'agenda Nord-Sud i a les propostes d'educació alliberadora i emancipadora derivades de Freire. Concretament, la proposta de definir l'agenda com la lluita per l'absència de tota violència estructural, malgrat els intents de quantificar i operativitzar la noció, van generar controvèrsies importants. La tercera, la forta controvèrsia dels anys 80, gairebé una "guerra", sobre l'excessiva institucionalització i pèrdua de radicalitat que implica apostar –en general de manera magmàtica i poc estructurada– pels *peace studies*, que per a alguns eren purament i simplement una altra manera d'*appeasement*, d'apaivagament o de dòcil submissió a l'acadèmia tradicional, una pèrdua de l'ànima fundacional.

Tercera, una convicció que tota forma de recerca, i per tant de docència, que pugui qualificar-se de investigació per la pau ha de tenir certs trets constitutius: voluntat d'interdisciplinarietat i d'anàlisi de diversos àmbits (de l'àmbit individual a l'internacional), un component analític i explicatiu i un component normatiu, generalment vinculat a la no-violència i a la transformació dels conflictes.

Vegem ara una segona periodització, molt més irreverent i per tant crítica, suggerida per Gleditsch, en sis grans etapes i basada en sis elements definitoris o constitutius: disciplines acadèmiques dominants; metodologia; escola de relacions internacionals predominant; posicions polítiques; institucionalització i, finalment, concepció de pau que es maneja.

33 (4): 385-390 (vegeu també debat a 34 (3), 1997: 325-338, amb articles de Heikki Patomäki, Steve Smith & Øivind Østerud); m) Herman SCHMID, "Peace Research and Politics", *Journal of Peace Research*, (1968), 5 (3): 217-232; i n) Håkan WIBERG, "JPR 1964-1980 - What Have We Learnt About Peace?", *Journal of Peace Research*, (1981), 18 (2): 111-148. Per a més detalls, Grasa (1990) i Dunn (2005).

Taula 2. Una periodització irreverent: 1950-2007

1. Prehistòria (fins a 1959)
2. Revolució behaviorista (1959-1968)
3. Revolució socialista (1968-1978)
4. Els anys erms (1979-1989)
5. Els anys de postguerra freda (a partir de 1989)
6. Xoc de civilitzacions? (a partir de 2001)

Font: Gleditsch, 2004

D'acord amb els eixos constitutius o definitoris, la primera etapa, la prehistòria estaria marcada per l'impacte de quatre disciplines: dret, història, disciplina i ciència política –a les quals, segons el meu parer, cal afegir la sociologia. La metodologia és tradicional, basada en enfocaments legalistes i en l'assaig a l'ús. L'escola dominant de relacions internacionals és el realisme (dissuasió, política d'aliances). Políticament és prooccidental i tradicionalista. La institucionalització és baixa, i vinculada a institucions ja existents o a organitzacions no governamentals, i la pau s'entén –amb poca fama acadèmica– com a simple afany per evitar les guerres.

La segona etapa, la fundacional, està marcada –com ja he explicat– per la revolució behaviorista i les disciplines que lideren, en un ideal multidisciplinari: la sociologia i l'economia, amb una metodologia clarament quantitativa (estadística, teoria de jocs, modelització). El pensament internacional, és a dir, els paradigmes dominants són els liberals i institucionalistes (integració, cooperació, modernització, comunitat de seguretat) amb una forta influència gandhiana. Políticament, són neutralistes i amb clara adscripció al pacifisme. La institucionalització i proliferació horitzontal és molt ràpida, tant pel que fa a càtedres, centres i instituts com a revistes especialitzades. La pau es concep, en ambdós casos, de manera restringida o continguda, en sentit negatiu (evitar els conflictes armats i la guerra) i en sentit positiu (integració i creació de comunitats de seguretat).

La fase de la revolució socialista, derivada del cèlebre i ja esmentat congrés de l'IPRA el 1968, suposa l'aparició de l'ideal transdisciplinari, tot i que es percep un creixent auge de la ciència política. La metodologia ha de ser alliberadora i eclèctica, i trencar amb el que està establert. Les escoles dominants i els enfocaments de relacions internacionals rellevants són els estructurals, com la dependència i les teories centre-perifèria i el neomarxisme. Políticament, es manifesta favorable a les posicions de l'Est (revisionisme quant a la història de la Guerra Freda), i sobretot a favor del Tercer Món. En la recerca, aquesta opció tindrà un reflex, l'obsessió per estudiar i situar-se en la posició del dominat o subordinat, en el

llenguatge de l'època, *underdog*. La institucionalització canvia d'enfocament: es tracta de conquerir o de destruir les institucions, la qual cosa permetrà establir càtedres en països on no n'hi havia (Dinamarca). I la concepció de la pau arriba al seu grau de definició més alt: aconseguir la pau suposa negar la violència directa i la violència estructural.

El període 1979-1989, els anys erms, fa que la investigació per la pau sigui, en molts casos i països, poc més que un subcamp de la ciència política, la metodologia arriba a extrems de debilitat en què tot (o gairebé tot) val i s'accepta. L'antic radicalisme es converteix en tradicionalisme, en l'anàlisi dels assumptes internacionals, amb una clara convergència amb els estudis estratègics i de seguretat, que en aquell moment estan justament ampliant el seu horitzó i obrint-se a maneres de pensar com les de la investigació per la pau. Políticament, en moments de fe i conviccions escasses, s'opta pel que és políticament correcte. Quant a les institucions, es tracta de salvar-hi la presència a costa, si és necessari, d'apedaçar-les o d'arribar a una avenença (com certs programes eclèctics i incoherents de *peace studies*). I, òbviament, pau és qualsevol cosa que vulgui anomenar-se pau.

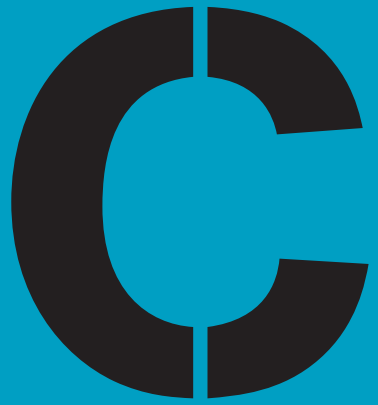
En la postguerra freda podem distingir dos moments. L'inicial comença el 1989 amb la recuperació de l'ideal de barrejar disciplines, de creuar-les (es parla de "cross-disciplinari" i no de "transdisciplinari"). La metodologia –en ple auge postpositivista– es torna pluralista, i inclou tendències postestructurals i deconstruccionistes. Com a marc de referència en relacions internacionals s'accepta el consens liberal sobre la pau, de la mateixa manera que s'accepta que políticament l'únic jugador rellevant és Occident. Respecte a la institucionalització, es posa l'accent a desinstitucionalitzar, en l'àmbit privat, i, sobretot, a reprendre la qualitat acadèmica, a mostrar que es competeix en la primera divisió. La pau es concep com, bàsicament, la reducció de les diferents formes de violència directa, tot i que s'accepta que, perquè sigui duradora, ha d'anar acompanyada de canvis en les estructures (desenvolupament, seguretat humana). A partir de 2001, en la IPRA pren gran rellevància el tema de les alternatives al xoc de civilitzacions i, naturalment, la seguretat humana. Però d'això ens n'ocuparem més tard.

En conclusió, **aquestes dues mirades** –complementàries– a la periodització de la investigació per la pau ens permeten **establir sis requisits** que, en totes les èpoques, distingeixen la investigació per la pau, encara que es manifestin amb èmfasi i modalitats molt diferents.

Concretament:

- a) atenció a les causes subjacents dels conflictes, tant en l'anàlisi com en les propostes d'intervenció;
- b) ús d'enfocaments interdisciplinaris o multidisciplinaris;
- c) ús d'anàlisi multinivell;
- d) combinació d'enfocaments i d'objectius analítics i normatius;
- e) opció clara i decidida per la transformació social i dels conflictes a través de la no-violència; i
- f) combinació de preguntes, objectius de recerca i recerca de resultats teòrics i pràctics.

Aquests trets es poden observar amb claredat en la convergència entre els estudis de seguretat i la investigació per la pau que es dona a partir dels anys 90. La investigació per la pau continua preferint el terme "pau", que marca l'objectiu final que cal aconseguir, però la nova situació internacional fa que siguin justament les seves premisses les que influeixen en el canvi de la concepció de la seguretat, que s'amplia i aprofundeix. Dit ràpidament, la concepció actual de la seguretat com a procés multidimensional, amb l'allunyament de les concepcions restringides de seguretat militar i/o seguretat nacional, seria incompreensible sense l'impacte de les nocions de pau, conflicte i violència sorgides de la investigació per la pau.

Aquest tercer i últim apartat està dedicat a reprendre els grans temes plantejats en l'apartat I (el balanç de resultats a partir de la visió macro) i està format per tres capítols. El primer, el més fàctic.

LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU EN LA POSTGUERRA FREDA: NOVA CONFLICTIVITAT ARMADA, CONVER- GÈNCIA D'AGENDES I SEGURETAT HUMANA

C1. ELS CONFLICTES ARMATS I ELS ROSTRES DE LA VIOLÈNCIA EN LA POSTGUERRA FREDA

Ens ocuparem doncs, en primer lloc i per establir el nostre punt de partida, de la conflictivitat armada dels anys 90, en clau quantitativa i qualitativa. Després, de la conflictivitat armada als anys 2000 i dels nous rostres de la violència. En tercer lloc, compararem les tendències dels últims 20 anys amb les dels 40 de la Guerra Freda. Finalment, en quart lloc, ens ocuparem de l'agenda emergent en termes de preservació de la pau i resolució de conflictes, que ens permetrà establir algunes conclusions provisionals pel que fa a l'agenda i als reptes presents de la recerca per la pau a finals de la primera dècada dels 2000, almenys, en termes de conflictes armats i de nous rostres de la violència.

C1.1. ELS CONFLICTES ARMATS DELS ANYS 90: OCURRÈNCIES I TENDÈNCIES

L'anàlisi de les tendències dels conflictes armats realment esdevinguts en la postguerra freda presenta un problema inicial: quina font de dades o registre emprar. Com és sabut, a més de les fonts ja clàssiques (vegeu el capítol 2) del projecte *Correlates of War*, o d'anuaris com el del SIPRI, o de registres més especialitzats com els relatius a minories o grups etnopolítics (el programa *Minorities at Risk* a càrrec de Ted Gurr), en els últims cinc anys s'hi ha afegit una font addicional, creixentment utilitzada: la que duu a terme el departament de Peace and Conflict Research de la Universitat d'Uppsala, coordinat per Wallensteen. Wallensteen i els seus col·laboradors publiquen anualment en el *Journal of Peace Research* –amb les dades de l'últim any contextualitzades al costat dels resultats dels nou anys anteriors, és a dir, inserides en una sèrie que compara cada any amb l'acumulat anterior (generalment, la postguerra freda).¹⁶ D'altra banda, també s'usa freqüentment el registre de Dan Smith, inicialment per a l'*Atlas of War*, un text actualitzat diverses vegades des dels anys 80 quan es va publicar originalment. Més recentment s'ha afegit al panorama, des de l'any 2001, la sèrie bianual *Peace and Conflict*, a càrrec del Center for International Development and Conflict Management de la Universitat de Maryland,¹⁷ de la qual ja tenim cinc lliuraments que cobreixen justament la dècada dels 2000. I això sense esgotar l'inventari de fonts de dades i de registres generals, deixant de banda els especialitzats.

¹⁶ El número 4 de 2009 del *Journal of Peace Research* inclou un article de Lotta Harbom i Peter Wallensteen sobre "Armed Conflicts, 1946-2008", pp. 577-588.

El principal problema a què s'ha d'enfrontar cada registre, a més del central –és a dir, registrar i seguir les dades relatives a cada conflicte concret–, és la conceptualització i categorització de què s'entén per guerra o conflicte armat, el requisit per a la inclusió i la ubicació en una categoria o altra.

Les dificultats de la conceptualització i categorització esmentades, des d'una òptica comparativa, tenen a veure amb dos assumptes: 1) què entendre per guerra o conflicte des del punt de vista dels actors (no és necessari que tots siguin estats, o almenys estats internacionalment reconeguts, però acostuma a considerar-se que almenys un d'ells, en enfrontaments diàdics, ho ha de ser); i 2) el nombre mínim de baixes per any que cal considerar per entrar i/o romandre en el registre.

Concretament, el registre d'Uppsala parteix de la idea que per considerar un enfrontament com a conflicte armat i incloure'l en el registre hi ha d'haver, almenys, un Estat implicat i el llinar per a la inclusió quant al nombre de víctimes mortals ha de ser de 25 l'any. Per la seva part, Dan Smith utilitza un registre que, a grans trets, coincideix amb el d'Uppsala, però que es diferencia en dos punts: 1) no utilitza el criteri que almenys un Estat reconegut sigui part del conflicte; i 2) si bé utilitza el criteri de 25 baixes mortals, el total anual l'ubica en un context d'un total de diversos centenars de morts, sense més concreció, per, segons la seva argumentació, la imprecisió de les dades disponibles. Dit d'una altra manera, ambdós exercicis coincideixen a grans trets però difereixen notòriament en els detalls.

Per a aquest primer exercici he decidit utilitzar les dades de Smith per dues raons: 1) com que els seus criteris són una mica més laxos que els d'Uppsala, ofereixen un panorama una mica més pessimista i amb més presència de conflictes no interns; i 2) són dades molt influents en el context actual de resolució i transformació de conflictes, en particular en l'esfera de l'alerta primerenca i la prevenció de conductes violentes, com a mostra que sigui Dan Smith qui ha redactat el capítol sobre "Tendències i causes dels conflictes" del manual elaborat per Berghof Foundation (*Berghof Handbook for Conflict Resolution*). Utilitzarem les dades de Maryland, *Peace and Conflict*, per a la segona dècada.

Vegem, mitjançant la taula 3, què es deriva de l'anàlisi de les dades de Smith.

¹⁷ Inicialment a càrrec de Monty Marshall i Ted Gurr els tres primers i de Joseph Hewitt, Jonathan Wilkenfeld i Ted Gurr el quart i el cinquè. Ho edita Paradigm Publishers, amb seu a Boulder.

Taula 3. Els conflictes armats: 1990-1999

Regió	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Àsia-Pacífic	21	21	25	24	23	21	22	24	19	20
Amèrica Llatina	7	6	5	3	4	5	4	3	3	2
Nord de l'Àfrica i l'Orient Mitjà	7	8	8	9	9	9	8	8	6	4
Àfrica subsahariana	17	22	18	18	23	21	18	19	18	16
Europa	4	10	12	8	6	4	2	3	3	5
Total	56	67	68	62	65	60	54	57	49	47

Font: Dan Smith, *The State of War and Peace*, Londres, Penguin, 1997; Smith 2000

L'anàlisi de les dades contingudes en la taula, així com dels conflictes específics, mostra coses importants de les quals ens ocuparem diferenciant dos nivells d'examen. En **primer lloc**, analitzarem les dades agregades sense fer atenció als conflictes concrets. Els resultats de l'anàlisi es resumeixen en la taula següent.

Taula 4. L'evolució dels conflictes armats als anys 90:

1. El total de conflictes armats anuals va augmentar ràpidament durant els primers anys de la dècada: de 56 el 1990 (47 el 1989) a 68 el 1992, els anys més pessimistes de la postguerra freda, per produir-se després un descens continuat (amb l'excepció de 1994) fins a assolir, el 1999, la xifra anterior, la de 1989. En l'àmbit global, el punt màxim d'ocurrències el trobem en l'any 1992.

2. Per zones geogràfiques, l'única que clarament mostra un saldo sempre positiu, de descens continuat de les ocurrències en la postguerra freda, és l'Amèrica Llatina, motiu pel qual el punt màxim s'assoleix el 1990. El nord de l'Àfrica i l'Orient Mitjà, l'Àfrica subsahariana i l'Àsia-Pacífic tenen una xifra de conflictes armats lleugerament inferior el 1999 que el 1990, fet que suposa una millora, però amb oscil·lacions molt importants, en particular en el cas de l'Àfrica subsahariana, davant de l'estabilitat (fins al 1998) de la zona del nord de l'Àfrica i l'Orient Mitjà. Aquesta oscil·lació es manifesta de manera diferent a cada regió: el punt màxim d'increment respecte a 1990 és 1992 (25 conflictes) en el cas de l'Àsia-Pacífic; de 1993 a 1995 en el cas del nord de l'Àfrica i l'Orient Mitjà (9 conflictes armats), i 1994 en el cas de l'Àfrica subsahariana. En el cas d'Europa, el punt màxim s'assoleix el 1992 (12 conflictes) i l'oscil·lació és la norma.

3. Des d'un punt de vista més analític, causal, es podria conjecturar que l'increment dels primers anys dels 90 està molt relacionat amb la proliferació de nous conflictes armats a Europa, en un sentit ampli (incloent-hi el Caucas, Rússia i Turquia), fins al punt que aquells anys suposen no menys de dos terços de l'increment anual. Estan relacionats amb la implosió/desaparició de Iugoslàvia i l'URSS. Probablement, més que el ressorgiment de la violència de manera generalitzada a Europa, com van plantejar alguns analistes, es tractava de conseqüències tràgiques del reajustament social, econòmic, polític i regional/subregional derivat del col·lapse dels sistemes existents a l'URSS i a Iugoslàvia. A mesura que en l'àmbit de cada Estat, subregió, regió o sistema internacional s'assimilaven els canvis esmentats i es produïa una certa acomodació a la nova situació, en disminuïa la incidència violenta. Convé recordar que, també en el cas del Sud, alguns dels conflictes dels 90 estan relacionats amb la desaparició dels règims socialistes o socialistitzants de partit únic i caràcter dictatorial o autoritari.

4. Per la mateixa raó, el descens del global de conflictes armats a partir de 1992 es deu particularment, almenys fins a l'espectacular descens entre 1997 i 1998 (de 57 a 49, amb la reducció més substantiva a la zona de l'Àsia-Pacífic), als canvis al continent europeu.

5. Els conflictes armats dels anys 1990-1999 han estat, segons el còmput de Smith, 118 (òbviament, en un nombre de localitzacions més reduït). Fins i tot en el seu còmput, molt favorable als conflictes no interns, resulta que dels 118: 100 han estat primàriament guerres civils; 2, essencialment civils; 5, guerres d'independència; 10, interestatals i 1, transnacional (República Democràtica del Congo, antic Zaire, de 1998 al 2000). Es demostra, per tant, el que ja s'ha assenyalat en l'àmbit més general: el conflicte armat interestatal, la guerra per excel·lència que havia motivat la successiva creació de mecanismes d'intervenció i gestió de la societat internacional, passa a ser minoritari i apareixen nous tipus de conflictes armats, nous almenys pel que fa a la seva ocurrència quantitativa.

En resum, la taula 4 mostra la rellevància del continent europeu en les ocurrències, inflexions i canvis, així com l'afany ja conegut d'increment dels conflictes interns, alguns d'internacionalitzats, davant de l'escassa ocurrència dels conflictes armats interestatals.

Farem atenció, en **segon lloc**, als conflictes reals, concrets, i no només a les estadístiques, per intentar extreure'n hipòtesis i tendències clares sobre la naturalesa i l'evolució de la conflictivitat armada.

Cinc conclusions semblen clares:

1. Molts dels conflictes dels anys 90 són antics. Per exemple, més del 65% dels conflictes armats actius el 1999 tenien més de cinc anys d'antiguitat i el 30%, en tenien almenys 20. Dit d'una altra manera, són exemples de conflictes **prolongats** (*protracted*, d'acord amb la terminologia popularitzada per Edward Azar) que per diferents raons han demostrat ser molt difícils de resoldre, o almenys de finalitzar. I això almenys per tres raons, no excloents: a) el caràcter predominantment **social** de les motivacions d'aquests conflictes, molts d'ells de tipus **intern**, ja assenyalat per Atzar i per l'escola interactiva de resolució de conflictes (vegeu el capítol 6); b) la debilitat relativa de les forces insurgents, d'una banda, i sovint també de l'Estat i/o Govern que combaten, de l'altra, de manera que es pot parlar d'estats febles, debilitats, (alguns han parlat, com a tret estructural, de quasi estats), un fet que també es pot predicar dels actors polítics restants (guerrilles, moviments etnopolítics... o forces antagonistes); i c) la pròpia debilitat de les avençes o acords de pau –i fins i tot d'alto el foc–, que, malgrat tenir sovint el suport explícit d'organitzacions internacionals, no solen tenir mecanismes de resolució de controvèrsies per a la seva aplicació o de mecanismes de verificació i compliment (el cas del Sàhara és, per exemple, paradigmàtic), o per dependre, en gran manera, en la seva aplicació dels detalls i els acords posteriors (el cas d'Oslo I i Oslo II és paradigmàtic).
2. Molts dels conflictes armats iniciats a finals dels anys 80 o a començaments dels 90 a Europa, realment, no s'han solucionat o resolt definitivament. Estan (amb propietat estaven en el moment de fer l'anàlisi que, recordeu, s'ha limitat a 1990-1999) en fase d'inactivitat, gràcies a un alto el foc o fins i tot a algun acord de pau. Un fet semblant, encara que amb menys força, es pot sostenir sobre alguns conflictes en altres zones geogràfiques.
3. En aquest sentit, i sense pretensió d'exhaustivitat, recordaré que sovintegen els exemples, en les dues dècades anteriors, de conflictes que han tornat a la fase d'activitat armada després d'un alto el foc o, fins i tot, després de la firma d'acords de pau: Angola, Burundi, Cambodja, Txetxènia, Croàcia, Eritrea i Etiòpia, Filipines, Kosovo, Libèria, República Democràtica del Congo, Ruanda, Sierra Leone i Sri Lanka, per exemple. A més, en alguns casos la represa de les hostilitats ha anat acompanyada d'una recrudescència dels combats, amb més dosis de violència, en particular sobre la població civil.
4. Això em porta a una quarta conclusió, en el sentit de pregunta de recerca. Resulta necessari explicar, i no només cas per cas, **per què** es reprenen les hostilitats. Es pot suggerir, com a conjectura, que l'anàlisi dels casos dels anys 90 permet parlar de quatre causes, no excloents: 1) la falta de sinceritat o de bona voluntat d'algunes o totes les parts; 2) el desacord sobre el procés d'implementació de l'acord, sovint alimentat fins i tot des de l'exterior, un fet que pot derivar bé d'un incompliment real d'aquest, bé del fet que els resultats de les primeres fases de la seva aplicació no eren els esperats per una o totes les parts (per exemple, expectatives frustrades de victòria electoral, com en el cas d'UNITA), bé, finalment i simplement, perquè l'acceptació de l'acord havia estat, almenys internament, condicional; 3) per la pro-

gressiva lluita interna, desacord i fins i tot fractura d'una o ambdues parts, un procés que acostuma justament a alimentar la proximitat de la pau i que fa aflorar les tensions i divergències, amb l'agreujant que l'element federador o cohesionador que suposava la guerra ha desaparegut (els casos d'Israel i Palestina i d'Irlanda mostren que la dissidència i la fragmentació es poden donar en tots els antagonistes); i 4) la permanència de les raons profundes del conflicte, sense oblidar els problemes de relació i d'interacció entre les parts, que, de vegades, segueix gairebé intacta tres o cinc anys després de l'inici d'aplicació dels acords de pau (el cas de Dayton i la situació posterior a Bòsnia i Hercegovina n'és un bon exemple).

C1.2. ELS CONFLICTES ARMATS DELS ANYS 2000: GRANS TENDÈNCIES

Veurem ara, sense ànim d'exhaustivitat, què es deriva de les anàlisis de la Universitat de Maryland, que fan atenció a tendències regulars, a desafiaments a l'estabilitat dels estats i, en cada edició, a un tema específic, analitzat en profunditat.

Les tres primeres anàlisis (2001, 2003 i 2005) reflectien conclusions força coincidents: "evidència d'un declivi sostingut en la postguerra freda en l'ocurrència de conflictes armats i, fins i tot, dins dels estats i d'una capacitat creixent dels estats, actuant de manera individual o multilateral, d'evitar i acabar amb les guerres internes" (Hewitt / Wilkenfeld / Gurr, 2008: 1). L'edició de 2008 no és tan optimista, quan sosté que, tornant a analitzar les velles evidències i afegint-hi les noves, no sembla clar que l'eventual impuls cap a la pau que s'havia donat a mitjan anys 90 continuï present, ja que es reflecteixen tendències contradictòries.

Una de les noves idees és la d'encunyar, per referir-se als canvis, la idea de *conflict syndrome* (síndrome de conflictivitat) amb la qual els autors al·ludeixen a un conjunt de factors que sovint operen de manera concurrent per socavar l'estabilitat dels estats i erosionar els fonaments de la seguretat humana (un fet relacionat –com veurem després– amb els nous rostres de la violència. Tornaran a aquest tema en l'Informe de 2010, confirmant a més una de les conclusions que he presentat anteriorment).

Concretament, després d'analitzar en particular les fases posteriors a l'alto el foc, que gran part dels desafiaments han de veure amb recurrències: "dels 30 diferents conflictes que van ser actius durant els deu últims anys, 21 eren recurrències de conflictes, és a dir, violència armada que ressorgia en les esmentades societats després d'haver estat el conflicte en fase latent durant almenys un any. Només vuit eren conflictes totalment nous amb nous antagonistes i, per tant, nous assumptes i interessos [...], fet que recorda els perills desestabilitzadors de la síndrome de conflictivitat que inicialment destaquem en l'edició de 2008" (Hewitt / Wilkenfeld / Gurr, 2010:1-3).

Per no allargar-nos, fem atenció als factors i les preguntes que Maryland destacava el 2008, ja que les de 2010 estan més vinculades a la fase postconflicte armat. Concretament, es feia sis grans preguntes i intentava respondre-les:

1. Ha declinat la magnitud dels conflictes armats? Sí, des de la perspectiva del descens de les guerres internes i, fins i tot, de la mitjana de baixes en els últims vint anys. No amb tanta claredat si atenem el nombre d'estats implicats en la difusió dels conflictes armats, gràcies a l'impacte de l'Iraq i l'Afganistan. Un nombre més gran d'estats està involucrat en més conflictes armats que en qualsevol altre moment dels últims seixanta anys (Hewitt / Wilkenfeld / Gurr, 2008: cap. 11).
2. Es poden evitar més i millor els conflictes letals ara que en el passat? Certament, les crisis internacionals que anteriorment comportaven conflictes armats entre els estats i dins d'ells, han declinat en nombre des de mitjan anys 80 (*op. cit.*: cap. 3 i 8). S'han contingut nombrosos conflictes etnopolítics, alguns de molt antics (Irlanda, Aceh), però dos trets són preocupants. Primer, a partir de 2005 apareix un nombre inusualment gran de "nous" conflictes, sovint derivats de fracassos dels acords de pau (Sri Lanka, Azerbaidjan). Segon, l'aparició de nous conflictes armats sembla seguir, globalment, la pauta i el ritme, *grosso modo*, dels últims seixanta anys.
3. Ha continuat augmentant l'anomenada "tercera ona" de democratització? Les xifres continuen sent de 77 (2006) o 80 (mitjan 90) davant de 40 règims autocràtics (34 el 2006). Això els permet concloure que el govern democràtic és la norma en el segle XXI, encara que augmenten els casos recentment d'"anocràcia", una categoria mixta de règims que combinen de manera incoherent trets autoritaris i democràtics (*op. cit.*: cap. 4). El 2005 van assenyalar 49 entitats polítiques anocràtiques especialment preocupants, per ser més vulnerables que les democràcies i les autocràcies a les crisis internacionals i als atacs terroristes (*op. cit.*: cap. 2, 6 i 8).
4. La fragilitat o el fracàs dels estats es pot considerar simplement una preocupació d'índole local? No totalment, tenint en compte la proclivitat dels estats esmentats a allotjar organitzacions terroristes (cap. 6), a formar part de diverses crisis internacionals (el 77% de les crisis de la postguerra freda han implicat almenys a un Estat fràgil, *op. cit.*: cap. 8). En resum, com s'ha assenyalat, els clars vincles entre desenvolupament social i econòmic, respecte als drets humans i a la pau i la guerra, obliguen a no considerar-ho un assumpte simplement local.
5. Com respon la comunitat internacional als desafiaments que plantegen els vells i els nous conflictes? Des del 2000, el nombre d'operacions de pau (de diferent índole i naturalesa, de les Nacions Unides i d'organitzacions regionals) és més del doble que el de qualsevol altre moment de la Guerra Freda. De fet, "en una cinquena part de les 126 missions empreses des de 1948 no s'havia de mantenir 'pau' i els *peacekeepers* han utilitzat la força" (*op. cit.*: cap. 10).
6. Els civils es troben més segurs en els conflictes armats actualment? La letalitat de les guerres ha disminuït per a les víctimes en combat, però no per als civils en guerres de guerrilles. "Dels 81 estats que han tingut insurgència a gran escala entre 1945 i el 2000, una de cada tres ha comportat matances massives de civils que es creia que donaven suport als rebels. Com més gran és el suport civil a les guerrilles i la seva amenaça per al Govern, més gran és la probabilitat que els governs optin deliberadament per polítiques de matances massives" (*op. cit.*: cap. 9).

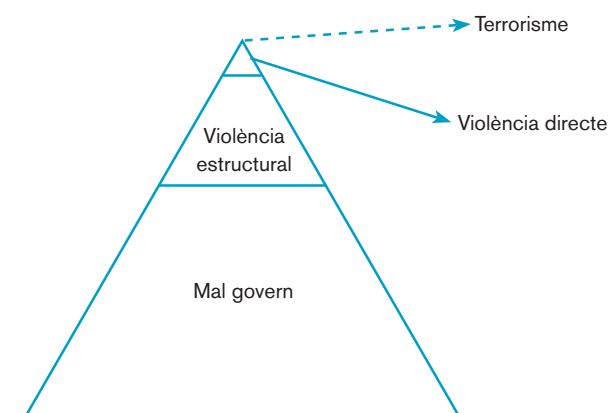
A tot això, conclouen, convé afegir-hi la preocupació per les amenaces i els desafiaments locals i regionals, així com tot el que té relació amb l'amenaça a la seguretat a totes les regions que comporta el terrorisme.

Les seves conclusions finals, amb la perspectiva dels dos informes previs, es poden resumir en tres punts. Primer, recordar la responsabilitat de decisions dels Estats Units (Iraq i Afganistan) en l'exacerbació de les crisis internacionals i, fins i tot, en l'increment del terrorisme. Segon, la consideració de la pau i de la seguretat com a objectius o metes canviants: certs conflictes decauen, sorgeixen d'un altre tipus, de noves formes de violència, l'increment de les democràcies ajuda, però la seva inestabilitat i fragilitat inicial suposa un risc. Tercer, i fonamental, no és el terrorisme per si mateix –probablement– el principal repte per a la seguretat internacional en el futur. Al contrari:

"la principal amenaça a la seguretat humana i a l'estabilitat dels estats és l'impacte d'un conjunt de riscos i perills relacionats, una *síndrome de conflictivitat*, que suposa el perill més greu. L'evidència presentada en aquest informe ens permet concloure que els estats amb més risc són, de manera simultània, políticament inestables, estan enfrontats a desafiaments plantejats per rebels i terroristes, es mostren temptats de recórrer a matances massives de civils i estan immersos en crisis internacionals. Hi ha camins i rumbos predicibles que porten a aquestes síndromes, però no vies clarament marcades que en permetin sortir" (Hewitt / Wilkenfeld / Gurr, 2008: 4).

A les conclusions que acabo d'esmentar hi afegiria un aspecte més oblidat, els nous rostres de la violència, tant la derivada de la pèrdua de l'Estat del monopoli dels mitjans massius de violència (narcotràfic, mercenaris, crim organitzat, grups terroristes) com de la violència urbana (bandes juvenils, delinqüència organitzada) i de les víctimes que es podrien haver evitat, un tema que comparteixen la visió restringida de la seguretat humana i les versions més moderades de l'ús del concepte de violència estructural. La idea de fons és la que es pot visualitzar en el triangle següent, inspirat en l'obra Rummel, en el gràfic 1.

Gràfic 1. Morts per diversos rostres de la violència

...o el que és el mateix, que el nombre de morts originades pels diversos rostres de la violència mostra una gran preponderància del mal Govern i de la violència estructural (morts evitables *a priori*) davant de l'escassa quantitat atribuïble, en termes comparatius, a la violència directa i, dins d'aquesta, al terrorisme.

Això es pot completar amb la taula 5, que mostra els democidis en el segle passat.

Taula 5. Democidis al segle XX

NIVELL DE DEMOCIDI	ANYS	DEMOCIDI (MILERS)	TOTAL (MILERS)
Decamegaassassins	1900-87	Millions	219,634
Xina	1949-87	76,702	
URSS	1917-87	61,911	
Colonialisme		50,000	
Alemanya	1933-45	20,946	
Xina (KMT)	1928-49	10,075	
Megaassassins	1900-87		19,180
Japó	1936-45	5,964	
Xina (soviet de Mao)	1923-48	3,468	
Cambodja	1975-79	2,035	
Turkia	1909-18	1,883	
Vietnam	1945-87	1,670	
Polònia	1945-48	1,585	
Pakistan	1958-87	1,503	
Iugoslàvia (Tito)	1944-87	1,072	
Megaassassins?	1900-87		4,145
Corea del nord	1948-87	1,663	
Mèxic	1900-20	1,417	
Rússia	1900-17	1,065	
Centikiloassassins	1900-87		14,918
Primers cinc	1900-87	4,074	
Xina (senyors de la guerra)	1917-49	910	
Turquia (Ataturk)	1919-23	878	
Regne Unit	1900-87	816	
Portugal (dictadura)	1926-82	741	
Indonèsia	1965-87	729	
Altres	1900-00	10,844	
assassins de menor rellevància	1900-87		2,792
TOTAL MUNDIAL	1900-87		260,669
TOTAL MUNDIAL	1987-99		1,331
TOTAL MUNDIAL	1900-99		262,000

Les dades són de Rummel (1994), de la seva pàgina web <http://hawaii.edu/powerkills/>

Definicions:

Genocidi: entre altres aspectes, la matança de gent per part d'un Govern pel fet de pertànyer a un grup indeleble (raça, ètnia, religió, idioma).

Politicidi: l'assassinat d'una persona o grup de gent per part d'un Govern a causa de la seva política o per a propòsits polítics.

Assassinat massiu: la matança indiscriminada de persones per part d'un Govern.

Democidi: l'assassinat d'una persona o grup de gent per part d'un Govern, incloent-hi el genocidi, el politicidi i l'assassinat massiu.

I finalment també amb la taula 6, que compara les víctimes provocades en dos anys pels conflictes estatals, els no estatals i els conflictes anomenats unidimensionals o, millor, conflictes amb un sol actor que recorre a la violència directa (un actor és el responsable únic de les víctimes esdevingudes).

Taula 6. Víctimes en conflictes estatals, no estatals i unidimensionals 2002-03

	Estatals			No Estatals			Unidimensionals			Total: tots els tipus		
	2002	2003	Canvi	2002	2003	Canvi	2002	2003	Canvi	2002	2003	Canvi
Àfrica	6659	5935	-724	4556	3464	-1092	3217	1584	-1633	14432	10983	-3449
Amèrica	1157	487	-670	595	129	-466	188	115	-73	1940	731	-1209
Àsia	5979	4854	-1125	1778	149	-1629	1138	812	-326	8895	5815	-3080
Europa	753	480	-273	0	0	0	34	59	+25	787	539	-248
Orient Mitjà*	1027	8817	+7790	200	181	-19	306	248	-58	1533	9246	+7713
Total	15575	20573	+4998	7129	3923	-3206	4883	28818	-2065	27587	27314	-273

Font: dades d'Uppsala/Human Security Center, 2005

*Les xifres de víctimes mortals són "estimacions òptimes"

Font: Kilde, Human Security Report

Sembla clar que la seguretat física de les persones, amenaçada per diversos factors i a través de diferents actors, en part vinculada al fenomen que Gurr i la resta de responsables de l'Informe bianual de Maryland han denominat síndrome de conflictivitat, és el gran problema actual.

Això és diferent del que succeïa entre 1947 i 1989, durant la Guerra Freda?

Vegem-ho.

C1.3. LA CONFLICTIVITAT ARMADA DE LA POSTGUERRA FREDA VERSUS LA CONFLICTIVITAT DE LA GUERRA FREDA: TRES DISTINTIUS

A continuació, establirem un marc comparatiu per percebre **què distingeix la conflictivitat de la postguerra freda**. Per a això, primer establirem els trets distintius de la conflictivitat armada dels últims 50 anys i, en fer-ho, farem especial atenció als canvis (qualitatius i quantitius) constatables entre 1945-1989 i 1990-2000. Dit d'una altra manera, es parteix de la hipòtesi de l'existència **d'elements de canvi i de continuïtat**.

Podem resumir la conflictivitat armada des de 1945, des de l'òptica de l'anàlisi dels conflictes i dels processos d'intervenció i resolució, assenyalant els deu trets de continuïtat i canvi següents. Quan s'assenyala continuïtat i després canvi es dedica el primer paràgraf a assenyalat el que és propi de la Guerra Freda i el segon als canvis eventuals, mentre que en alguns casos es parla directament dels canvis, quantitius o qualitatius. S'han de prendre com a enunciats subjectes a debat i a verificació/refutació més precisa.

Taula 7. Elements de canvi i de continuïtat en les pautes

1. Tots els conflictes armats han estat **multicausals**, tot i que en tots ells es pot singularitzar, almenys en cada etapa, un factor predominant. Els factors predominants són, en general, bé **territorials**, bé **polítics**. En la postguerra freda s'observa un augment de presència de factors polítics i un descens dels factors territorials, almenys en la centralitat d'aquests (en els conflictes etnopolítics, sovint l'aspecte territorial acostuma a presentar-se subordinat al polític).
2. La ubicació geogràfica dels conflictes ha estat **variada i oscil·latòria**, tot i que fins a 1990 se n'ha de destacar la presència continuada en alt grau a Àsia i l'escassa presència, com a conflicte armat, a Europa. En la postguerra freda, el fet característic és la reaparició del continent europeu com a escenari important de conflictivitat armada i la redistribució al Sud, en particular el seu increment a Àfrica i Àsia i el seu descens nítid i clar a Amèrica Llatina. Tanmateix, els nous rostres de la violència tenen una clara incidència a l'Amèrica Llatina, que, malgrat representar només el 6% del tràfic general d'armes al món, totalitza el 48% de les morts causades per armes de foc.
3. De manera agregada, la postguerra freda ha accentuat un fet que ja era visible des dels anys 70: l'existència de dues zones diferenciades. Una **zona de pau**, nítida, formada per uns 50 o 60 països, que no han tingut cap guerra des de 1945 (encara que alguns d'ells han practicat intervencions en altres països o s'hi han vist implicats) i que sembla altament improbable que la tinguin en un futur. El motiu és simple: són països que presenten sistemes democràtics consolidats i una forta vinculació econòmica entre ells, tant que probablement si no recorren a la guerra malgrat tenir divergències molt fortes és perquè fins i tot el vencedor hi sortiria perdent donada la interpenetració existent. Però també una **zona de turbulència** o conflictivitat violenta alta, la zona Sud, en la qual solen donar-se tres característiques, sense establir necessàriament relació de causalitat: 1) sistemes democràtics dubtosos, el que alguns politòlegs denominen "democràcies incertes" o l'Informe de Maryland ha anomenat anocràcies, és a dir, països amb grans manques democràtiques fins i tot en el sentit més formal de la paraula democràcia; 2) economies enormement fràgils; i 3) població amb un fort component de fractura etnicocultural.
4. Si bé durant els anys previs a 1990 podem trobar algun conflicte armat en bona mesura catalogable com a Nord-Sud fora de les guerres d'alliberament colonial, encara que gairebé sempre intercalat o absorbit per l'enfrontament Est-Oest, això resulta pràcticament impossible en la postguerra freda (deixant de costat, pel component de "lluita contra el terror" després de l'11 de setembre decidit per l'Administració Bush, casos com l'Iraq o l'Afganistan). Podem dir, doncs, que **la conflictivitat armada dels anys 90 es dona, a petita escala, al Nord i al Sud (generalment, Sud-Sud)**.

5. Des de mitjan 70 apareix una clara tendència, visible tant en la ubicació geogràfica i fronterera com en el nombre de víctimes, a que els conflictes armats siguin bàsicament **interns, amb una clara disminució dels conflictes interestatals**.

La postguerra freda ha vist aguditzar-se aquesta tendència, fins al punt que entre un 90% i un 95% dels conflictes armats, segons el registre que s'usi, són de tipus intern. S'ha parlat concretament de l'època de les "guerres petites" (Singer, Zartman, Bloomfield), les "guerres de tercer tipus o de guerrilles" (Arrissi), les "guerres no clausewitzianes o no trinitàries" (Kaldor, Holsti) o les "noves guerres" (vegeu el capítol C2). Convé també recordar que en molts d'aquests conflictes, així com en alguns del Nord-Nord, també s'observa un clar component d'enfrontament cultural, civilitzador.

6. S'ha reforçat la tendència a que **les víctimes dels conflictes armats pertanyin cada vegada més a la població civil i, sobretot, a que aquests conflictes provoquin un fort moviment de població, de refugiats i de desplaçats**.

La postguerra freda, més enllà de l'impacte dels nous rostres de la violència, mostra un increment preocupant. D'altra banda, entre els refugiats i desplaçats hi ha una majoria de dones i nens i planteja problemes de gran envergadura, ja que cada vegada hi ha més zones o camps de refugiats quasi permanents.

7. Malgrat la cursa d'armaments sofisticats iniciada durant els anys 50, amb una clara incidència recent fins i tot al Sud, des de mitjan 70 la major part de les víctimes les causen armes "menors", lleugeres i curtes, poc sofisticades: fusells, rifles, armes de repetició, petits obusos, mines i granades, míssils de curt abast, bombes de fragmentació. Justament el tipus d'armament sobre el qual existien menys acords de desarmament i de limitació i control d'armes (malgrat els èxits pel que fa a les mines antipersones i a les bombes clúster o de dispersió en la postguerra freda).

La postguerra freda ha vist com s'incrementava l'ús i el nombre de víctimes, però també els primers èxits, impulsats per un nou tipus de campanyes del moviment per la pau i per un nou tipus de peace researchers, al·ludeixo a la prohibició de les mines antipersones, ja en vigor, i a la firma de l'acord per prohibir les bombes clúster o de dispersió (que entrarà en vigor previsiblement el 2010).

8. Quant a mecanismes per prevenir, regular i resoldre conflictes, es pot afirmar que fins ara els que existeixen són pocs, bàsicament concebuts per a les guerres interestatals, i que s'han utilitzat insuficientment, tard i, en general, malament. Això es pot afirmar tant en l'àmbit global i internacional (Nacions Unides) com en l'àmbit regional, malgrat l'existència ja des de fa anys a Europa i Àfrica de mecanismes d'alerta primerenca, gestió de crisi i prevenció de conflictes violents de tipus regional i subregional, incloent-hi la responsabilitat de protegir (Unió

Africana). Per dir-ho ràpidament, els articles del 43 al 47 de la Carta de les Nacions Unides (capítol VII), els que permeten l'ús de la força militar de manera col·lectiva, mai no s'han utilitzat.

En la postguerra freda s'ha parlat molt de l'acció preventiva, fins i tot s'ha "reinventat" el capítol VI de la Carta (al·ludeixo a la proposta de Boutros Boutros Ghali en una *Agenda de Pau*, 1992), però l'avenç, com veurem, és escàs. D'altra banda, malgrat aquests instruments, els derivats de la Carta i de la tradició de seguretat col·lectiva i il·legitimitat/il·legalitat de la guerra que la inspira es basen en el respecte a la sobirania i el dret de no ingerència, fet que no es compadeix bé amb la nova conflictivitat, interna. El debat i els acords sobre la responsabilitat de protegir, després de l'informe previ i del seu paper a l'Assemblea General del Mil·lenni (2005), encara no permeten parlar d'un nou principi, malgrat que ha estat invocat pel Consell de Seguretat en el cas de Darfur.

Més esperançadora és l'aparició, amb força i amb cert registre d'èxits, de la diplomàcia paral·lela o de diversos àmbits (*Two i third track*; la duta a terme per la societat civil, com a entitats intermèdies, o directament per la ciutadania) i de la protodiplomàcia o paradiplomàcia (actors governamentals subestatsals com ciutats i regions). Resulta interessant assenyalar les experiències de governança descentralitzada pel que fa a això (Grasa i Gutiérrez Camps, 2009).

9. No hi ha hagut massa avenços en el dret humanitari o de guerra o, en general, en la normativitat de la guerra, exceptuant-ne un de negatiu: la reaparició de la doctrina de la guerra justa (sense acceptar els supòsits de legalitat del recurs establerts per força per l'Organització de les Nacions Unides), com va posar de manifest la intervenció de la OTAN a Kosovo i Sèrbia (1999), apel·lant a raons humanitàries però sense aval del Consell de Seguretat, que va trencar una tradició de substitució progressiva de la doctrina esmentada des de 1648 i molt en particular des del Tractat de Versalles.

10. Finalment, l'atenció de la societat internacional pels conflictes armats, en clau d'intervenció amb la finalitat de prevenir-los, gestionar-los o resoldre'ls, ha demostrat ser, en aquests 60 anys que ens separen de l'inici de la Guerra Freda, molt desigual.

Ha demostrat estar basada també en factors com els interessos geopolítics o econòmics, o bé en la mobilització de les consciències gràcies a la demanda de l'opinió pública de la necessitat de fer alguna cosa. I això, s'ha demostrat durant els anys 90, depèn fortament de la informació dels mitjans de comunicació, de l'anomenat "efecte CNN", que ha demostrat ser volàtil, desigual i arbitrària, i, sobretot, presa de l'obsolescència rapidíssima del que es considera "notícia".

Una vegada exposats els elements de canvi i continuïtat ens ocuparem, per finalitzar, de l'agenda emergent en termes de preservació de la pau i de resolució de conflictes, per acabar amb algunes conclusions provisionals respecte de l'agenda i els reptes actuals de la investigació per la pau a finals de la primera dècada de l'any 2000, almenys en termes de conflictes armats i de nous rostres de la violència.

C1.4. L'AGENDA EMERGENT EN TERMES DE PRESERVACIÓ DE LA PAU I DE RESOLUCIÓ DE CONFLICTES I DE TEMES PER A LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU

Així doncs, i a tall de síntesi dels subapartats anteriors, establim sis tesis o propostes tant en termes de temes bàsics de l'agenda de la investigació per la pau com d'urgències per preservar la pau i resoldre/transformar conflictes.

A. En primer lloc, la persistència dels conflictes armats i l'aparició de nous rostres de la violència.

Certament, ha canviat la tipologia dels conflictes armats, parcialment, i, sobretot, han aparegut noves formes de violència, el que he anomenat nous rostres. Podem parlar del final quasi total de les guerres colonials, malgrat la persistència de conflictes que impliquen l'exercici de l'autodeterminació (en el sentit precís i restringit, de pobles sotmesos a domini colonial), de la notòria reducció de les guerres entre estats, de l'increment dels conflictes dins dels estats per raons polítiques i/o territorials, i de l'aparició de conflictes amb forta motivació identitària, conflictes etnopolítics, del que s'ha anomenat el ressorgiment de la "qüestió ètnica" (Stavenhagen, 1990). Han proliferat termes i noms, entre ells, –seguint a Urgell (2007)– conflictes ètnics, etnopolítics, identitàris, etnonacionals, comunitaris o comunals, territorials, per l'autodeterminació, secessionistes o independentistes, etc.; i també discussions més substantives sobre l'atribut "ètnic". S'hauria de vincular a les causes (necessàries, suficients, permissives, eficients), als acceleradors o desencadenants o, simplement, a una característica dels actors primaris –o algun d'ells– amb interessos i incompatibilitats contraposades en el conflicte.

Tot això ha generat nombrosos problemes conceptuals, derivats –seguint Urgell (2007)– de la importació i l'ús intensiu de termes i conceptes procedents de diferents disciplines acadèmiques i de llenguatge periodístic o polític. La confusió i politització, quan no és la simple instrumentalització de nocions, ha provocat nombrosos problemes, des de saber què són grups etnopolítics (vegeu l'annex 4, amb la classificació que proposa Ted Gurr) fins a alarmes interessades que parlen de la tornada del tribalisme. Sigui com sigui, el tema és intel·lectualment complex i important, un gran repte per a l'ICIP, ja que la naturalesa dels conflictes armats i la naturalesa de l'etnicitat són *per se* objectes d'estudi transversals i multifacètics.

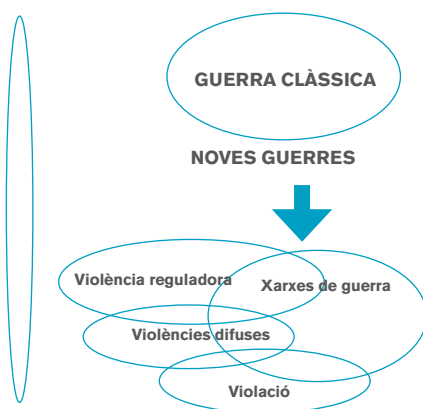
Resultat, nombroses disciplines s'han ocupat en els últims quinze anys del tema, amb el seu peculiar enfocament, mètode i instrumental analític i metodològic. Entre elles, la història (l'existència o inexistència prèvia de conflictes d'aquest tipus), les relacions internacionals (que es pregunten per la capacitat de disrupció d'aquests temes i conflictes del sistema internacional i de les seves regles de joc), el dret internacional (que intenta saber si unes

minories o unes altres poden reclamar el dret a l'autodeterminació o s'ha que conservar la integritat dels territoris), la psicologia social (que investiga els mecanismes d'identificació grupal i la gestació de formes de violència col·lectiva sotmeses a reivindicacions identitàries), la sociologia (que estudia l'estructura i la composició de les societats multiètniques, les majoritàries a la nostra època), la ciència política (que es preocupa de les formes de regulació del conflicte etnopolític des de les estructures de govern, en particular mitjançant descentralització i governança multinivell), l'antropologia (que analitza les formes de "naturalització" de l'etnicitat), sense oblidar, finalment, la investigació per la pau, que se centra en la manera de gestionar, resoldre o transformar aquests conflictes, es a dir, a esbrinar les condicions necessàries i suficients per aconseguir condicions de diàleg i d'absència de violència (Urgell, 2007).

El mateix es podria dir d'un altre tipus de conflictes, els anomenats "verds" o mediambientals (Grasa, 1998), és a dir, conflictes en què una de les motivacions bàsiques, encara que gairebé mai la que explica l'esclat de la violència, té a veure amb interessos o antagonismes relacionats amb els recursos naturals i el canvi mediambiental antropogènic. El debat, que deixo de banda, és sobre si aquest tipus de motivacions poden ser, i en aquest cas en quines condicions i sota quins requisits, causes necessàries tot i que no suficients per explicar la violència.

En resum, sobre la taula hi ha la persistència de la violència, en forma de conflictes armats, matances massives de civils o altres rostres i forma de violència, com les que mostra el gràfic següent.

Gràfic 2. Noves guerres, noves violències

Font: Mateos 2007

B. Podem afirmar, en segon lloc, que, des d'una òptica regional, hi ha una **quasi ubiqüitat planetària dels conflictes armats i de la violència**. Certament, malgrat que hi hagi una "zona de pau" estable en l'àrea OCDE "ampliada", hi ha conflictes oberts a totes les zones del planeta.

Aquests conflictes d'ubicació regional es poden classificar (Kolodziej / Zartman, 1996) en quatre grans categories generals:

- 1) conflictes **intraestats** secessionistes o conflictes subnacionals a favor de l'autodeterminació amb suport extern (el Sudan, Eritrea, Xipre, Sri Lanka...);
- 2) conflictes de tipus ideològic o de recerca de canvis, **intraestats**, que busquen el control del Govern central, amb suport extern o sense (Líban, Zaire, Cambodja, Ruanda, el Salvador, Iraq... amb suport extern; Perú i Colòmbia, sense suport extern);
- 3) rivalitats **intraestats** sobre les relacions o la posició relativa de les parts o els grups (és a dir, conflictes de base estructural, de privació relativa), un fet que es pot predicar en la majoria dels conflictes donats com a exemple en 1) i 2); i
- 4) demandes o exigències **interestats** sobre límits i/o territoris limítrofs (El Caixmir, Ogaden, Kuwait, el Txad).

Per tant, conflictes resumibles en dues macrocategories: 1) **conflictes intraestats de tipus intern**, amb suport extern o sense i amb possibilitat d'internacionalitzar-se o no, incloent-hi un clar impacte regional; i 2) **conflictes interestats, sovint, però no exclusivament, amb base territorial** (en bona mesura derivats del fet que afecten estats que van néixer sota la doctrina de *l'uti possidetis juris*, per la qual les fronteres heretades de la potència colonial es van declarar inviolables).¹⁸

C. En tercer lloc, es constata que la majoria d'aquests conflictes armats, si bé han nascut de raons internes, s'han vist influïts pel final de la Guerra Freda i, per tant, pels canvis del sistema internacional i, en particular, per l'evolució dels temes de seguretat. Dit d'una altra manera, són conflictes locals o regionals, però amb base, almenys potencial, per tenir una dimensió (cap a dins, influència d'actors externs; cap a fora, internacionalització del conflicte) internacional i fins i tot global, aspecte que explica l'interès que desperten.

Això contribuiria a explicar l'alt grau d'internacionalització dels conflictes armats en la postguerra freda o, com ja he assenyalat quan he comentat els resultats de l'observatori de Maryland, la freqüent i nombrosa implicació d'estats de la comunitat internacional en les intervencions de diferent tipus que estan relacionades amb aquests conflictes armats.

¹⁸ Sobre això convé recordar que en el cas d'Àfrica, en alguns casos, ni tan sols hi havia fronteres colonials (El Marroc i Somàlia), motiu pel qual aquests estats es van considerar explícitament a si mateixos una excepció a la doctrina de la OUA de 1964.

D. En quart lloc, l'evidència que en pocs casos la solució o la gestió de la crisi o de l'esclat de violència ha estat obra de les parts, en solitari. En la majoria dels casos la intervenció mitgadora o transformadora ha depès de mediació regional o internacional. En fer-ho ha quedat clar que no basten els esforços dels "grans", a nivell regional o internacional (entre altres coses, perquè són menys que abans i no sempre volen). La seva intervenció, igual com l'actuació d'agents externs, és una condició necessària però no suficient.

Això reforça la importància a la creixent tendència a considerar que l'àrea fonamental de treball de la investigació per la pau en la postguerra freda és justament la resolució i transformació de conflictes, així com mirades i propostes més radicals (en el sentit d'anar a les arrels) als estudis de la pràctica de la negociació, els processos de pau i, després de la firma dels acords de pau, la fase de construcció i consolidació de la pau. A més, tot això en un emergent debat diferenciant-se de l'anomenat consens liberal sobre la construcció de la pau (Richmond, 2008).

E. En cinquè lloc, es pot afirmar que l'evidència esmentada sobre la necessitat d'intervenir externament ha generat, durant els anys 90, en el marc d'aquest consens liberal a què acabo d'al·ludir, un pensament, almenys en el Nord, que es pot resumir així: conflictes locals, però solucions globals, que consisteixen a pautar i estandarditzar els diagnòstics i les prescripcions.

El raonament ha estat més o menys el següent: la humanitat ha anat inventant solucions als problemes que li plantejava la necessitat d'ordre, benestar i legitimitat, fet que ha comportat la creació de tres institucions clau, l'Estat-nació, els mercats i la democràcia/democratització; i ara són justament aquestes tres institucions, malgrat la seva indispensabilitat, les que plantegen alhora els principals obstacles per resoldre els problemes. Concretament, la sobirania, en les quatre accepcions de què parla Krassner, és un dels impediments clau per a la resolució de conflictes bàsicament interns. La globalització econòmica erosiona aquesta sobirania i, a més, ha mostrat amb claredat els defectes i les insuficiències del mercat. La instauració de règims mitjançant eleccions democràtiques no sempre ha estat una garantia de menys conflictivitat violenta. Sigui com sigui, la solució sembla consistir, en tots els casos, a incrementar la cooperació.

Això ens porta a un tema de gran rellevància, la **convergència d'agendes i d'afanys entre seguretat, pau, desenvolupament i drets humans, al qual tornarem després.**

F. I en sisè i últim lloc, la proposta omnipresent per tenir-se-les amb aquests problemes, en el marc de la convergència entre agendas de seguretat i agendas de desenvolupament, consisteix a combinar:

a) la prevenció, l'alerta primerenca i, en el cas d'esclat de violència, la gestió de conflictes o crisi amb altres mesures més de llarg termini, en el terreny del desenvolupament (transformació del conflicte). I això mitjançant el recurs a actors, rols, recursos i estratègies diferents (incloent-hi els no governamentals);

b) la millora dels sistemes de cooperació regional de prevenció i gestió de crisi, les anomenades arquitectures de seguretat, com ha succeït a Àfrica, Europa i fins i tot a Amèrica Llatina a partir del canvi de rol de l'Organització d'Estats Americans, deixant de ser un apèndix dels Estats Units d'Amèrica del Nord;

c) en nom de la transformació del conflicte detectat, el pas dels sistemes de seguretat coercitius als cooperatius, mitjançant pautes interioritzades de cooperació. En resum, convertir antics rivals en actors polítics capaços de contendre de manera no violenta.

Probablement qui millor ho hagi dit siguin Kolodziej i Zartman (1996: 25), quan parlen d'afrontar els conflictes de la postguerra freda intentant passar d'un estadi de conflictivitat a un altre amb probabilitat de violència, i de reduir el grau d'enfrontament. És a dir, passar en ordre invers i estadi a estadi de: 6) el conflicte intractable; 5) el conflicte rutinitzat i contingut; 4) el conflicte estabilitzat i en procés de reducció; 3) el conflicte resolt; 2) el conflicte consolidat en fase quasi transformada, i 1) el conflicte de cooperació consensual institucionalitzada.

En resum, establir una comunitat de seguretat à la Deutsch, és a dir, un procés d'integració fins i tot informal, la gran solució, a llarg termini, als conflictes que va proposar als anys 50, com a part –encara que heterodoxa i poc reconeguda en el seu moment– de la comunitat d'especialistes en relacions internacionals i investigació per la pau.

Un retorn al futur, a la tradició genuïna de la investigació per la pau i una apel·lació a la convergència d'agendes i d'afanys entre la lluita per la pau, per la seguretat i pel desenvolupament.

C2. LA CONVERGÈNCIA D'AGENDA I DE COMPROMISOS: SEGURETAT HUMANA, DESENVOLUPAMENT I CONSTRUCCIÓ DE LA PAU

En termes històrics, la major part dels comentaris abocats en els capítols del B1 al C1, ambdós inclosos, es podrien explicar de manera resumida així: la Segona Guerra Mundial va implicar, malgrat les previsions i els pactes dels aliats entre 1943 i 1945, la divisió del món en dos grans blocs polítics, econòmics i ideològics. El món bipolar, la confrontació total entre dos models de desenvolupament socioeconòmic, va provocar una separació clara entre les polítiques de seguretat i les polítiques de desenvolupament, malgrat que totes dues apareixien, amb èmfasi diferent, en la Carta de les Nacions Unides. En paral·lel, però separades, es van articular dues arquitectures politicoinstitucionals; una per gestionar qüestions al voltant del desenvolupament socioeconòmic dels estats, i, l'altra, la pau i la seguretat.

La idea de desenvolupament s'associava exclusivament al desenvolupament econòmic dels estats. La pobresa, l'exclusió social, la fam i el respecte dels drets civils i polítics eren qüestions domèstiques que els estats havien de tractar per si mateixos amb l'única ajuda de la cooperació per al desenvolupament d'altres països, de les agències multilaterals i, en casos extrems, de l'ajuda humanitària. Promoure el benestar socioeconòmic i garantir les necessitats bàsiques de les poblacions era part de les funcions dels estats sobirans, que podien demanar el suport extern de les institucions de Bretton Woods, d'agències donants de caràcter bilateral i multilateral i dels organismes especialitzats de les Nacions Unides.

Les qüestions de seguretat, d'altra banda, tenien una agenda molt limitada centrada en la protecció de la integritat territorial, la defensa de la sobirania i la promoció dels interessos nacionals dels estats, sempre en el context de la rivalitat bipolar entre l'Est i l'Oest i, sovint, sota el prisma encara més restrictiu del paradigma de la seguretat nacional. Així, sota premisses realistes, la seguretat girava al voltant del poder de les dues grans organitzacions de seguretat i defensa de cada un dels blocs. Aquests països determinaven les doctrines de seguretat, el desenvolupament de noves institucions i instruments polítics de seguretat, la percepció de les amenaces, el grau de mobilització militar, etc.

C2.1 LA IDENTIFICACIÓ DEL PROBLEMA: CONVERGÈNCIA I SINERGIES EN LA RESPOSTA

Amb la fi de la Guerra Freda, dos grans problemes van passar amb rapidesa als primers llocs de l'agenda política internacional, per dir-ho de manera ràpida i intel·lectualment grossera: la globalització i les "noves guerres", els nous conflictes armats i els rostres de la violència dels quals ens hem ocupat en el capítol 5. En el cas de la globalització, primer es va posar l'èmfasi en el seu caràcter de projecte orientat a aconseguir el desenvolupament i la pau al món (teories de la pau liberal; dividend de la pau, consens liberal sobre construcció de la pau) i, posteriorment, en els factors clarament negatius o conflictius (enfocaments neoliberals que han promogut l'absència de normes, l'exclusió social i la pobresa, el foment de la injustícia i, finalment, les formes de terrorisme global).

Dit de manera llisa i planera, pocs anys després d'entrar en la postguerra freda es va constatar que la majoria dels problemes a què s'enfrontava la comunitat internacional no tenien tant a veure amb les relacions de poder entre les grans potències, sinó amb els conflictes armats de naturalesa bàsicament civil i social que provocaven tensions regionals, gran quantitat de víctimes civils, catàstrofes humanitàries (emergències humanitàries complexes), desmantellament i fragmentació d'estats, tensions ètniques i religioses, inequitats i injustícia social, pèssima governabilitat i governança, corrupció, etc. Conflictes que, d'una manera o altra, estaven relacionats amb elements o factors negatius vinculats als fenòmens de globalització, (elements que en cada cas actuaven com a causes últimes o estructurals, bé com a intensificadors, bé com a desencadenants).

El resultat de tot això és que **les definicions de pau, de seguretat i de desenvolupament comencen a mostrar trets anàlegs**: a) es consideren processos, no estats finals; b) es conceben i interpreten en termes multidimensionals (dimensió positiva i negativa, en el cas de la pau; dimensió social, econòmica i ecològica, en el cas del desenvolupament; dimensió social, econòmica, ecològica, política i militar, en el cas de la seguretat); c) la seva realització –l'actor referent al qual s'ha de proporcionar o assegurar pau, seguretat i desenvolupament– passen a ser les persones, o almenys també les persones, i no només els estats.

Davant d'aquests nous problemes, les doctrines de seguretat, les estratègies, els instruments i les institucions existents –en gran part a causa del llast de la Guerra Freda– van mostrar ser insuficients, estar necessitades de convergència i de sinergies amb les noves idees de desenvolupament i de pau. **La noció de construcció de pau (*peacebuilding*), en un sentit més ampli que el que li donaran les Nacions Unides, i la de seguretat humana entraran en joc com a resultat d'això.**

La idea, senzilla, és que ocupar-se de la construcció de la pau, en un sentit que va més enllà de l'absència de violència directa, suposa abordar les causes i els factors múltiples que provoquen l'esclat i l'aparició de la violència en els conflictes contemporanis. De manera prescriptiva, i en el marc del consens liberal sobre la idea de construcció de la pau, l'agenda completa pressuposava incloure el conjunt d'esforços de diferents actors orientats a, en totes les fases dels conflictes sociointernacionals (la manera "recent" de referir-se als "conflictes socials prolongats" d'Azar): parar les conductes violentes

i/o l'escalada de confrontació armada, promoure el desenvolupament socioeconòmic, proporcionar seguretat física a les persones i construir, a llarg termini, una societat capaç de gestionar els seus conflictes de manera bàsicament no violenta.

C2.2. LES REFLEXIONS I PROPOSTES D'ARTICULACIÓ NORMATIVA O POLÍTICA DE LA RESPOSTA

Ara bé, sota aquest epígraf tan genèric de recerca de la construcció de la pau i de la seguretat humana es barregen, per mor de la iniciativa d'actors privats i públics, reflexions sobre fets i conflictes internacionals recents, propostes normatives i programes o agendes politicoorganitzatives, alimentades per aquestes reflexions. Farem atenció a algunes de les reflexions, de les propostes normatives i dels programes d'indole més política o organitzativa (és a dir, amb vocació pràctica).

Entre les **reflexions** destaca l'interès posat, mitjançant treballs constants, en l'estudi de l'evolució, els resultats i l'impacte a mitjà i llarg termini de les operacions de pau (no només de manteniment de la pau). Operacions nombroses i nodrides: a mitjan 2004, per exemple, les Nacions Unides tenien actives 17 operacions de pau amb més de 60.000 persones, civils i militars implicats. Les conseqüències no només es noten en l'esfera internacional, sinó, en particular, en canvis durant la postguerra freda, canvis en l'esfera nacional, per exemple, en la doctrina, l'organització, la planificació i la preparació dels exèrcits i altres cossos armats; que sovint es legitimen com a "cossos o forces de pau". El paper de les operacions de pau en els conflictes armats i en les primeres fases de la reconstrucció (DDR, Desarmament, Desmobilització i Reinserció) ha tingut també un clar reflex en el Comitè d'Ajuda al Desenvolupament (CAD), que debat des de fa anys, amb una deriva securitària exagerada des de l'11 de setembre de 2001, les noves directrius per relacionar pau, prevenció de conflictes i seguretat (incloent-hi ara terrorisme) amb el desenvolupament, incloent-hi la consideració o no de certes actuacions de prevenció, seguretat i construcció de la pau com a ajuda oficial per al desenvolupament.¹⁹ Finalment, s'ha d'assenyalar la proliferació d'iniciatives (internacionals, regionals o locals) orientades a proporcionar informació i reflexions clarament pràctiques (orientades a la formulació de polítiques) que treballen en algunes de les fases de la construcció de la pau (abans, durant i després de la fase violenta d'un conflicte),²⁰ en particular amb èmfasi en la prevenció o l'alerta primerenca.

Quant a les **propostes normatives** seria impossible al·ludir a totes elles, per això destacaré alguns desenvolupaments i tendències. El primer desenvolupament és la progressiva construcció d'una agenda global de seguretat humana, que va partir de la influència de la noció de desenvolupament humà (concepció del desenvolupament, seguint a Amartya Sen, com a increment de les capacitats, el benestar i el marge d'elecció de les persones) a partir dels treballs seminals del PNUD de 1994,²¹ que va proposar una aproximació pluridimensional, amb set components o valors que cal protegir: seguretat

econòmica; seguretat alimentària; seguretat sanitària; seguretat mediambiental; seguretat personal; seguretat comunitària, i seguretat política. Posteriorment (Grasa, 2006), una comissió mundial²² així com els treballs afavorits per diversos països han donat lloc a diverses iniciatives, a la creació de xarxes, a la publicació d'informes i dades verídiques, i, de manera general, a dues concepcions i propostes pràctiques: una de més restringida, representada pel Canadà i centrada en el *freedom from fear* (manca de por, de riscos a la seguretat física), i l'altra, de més àmplia, liderada pel Japó i centrada en el *freedom from want* (manca de necessitats).

El segon desenvolupament és l'elaboració de "doctrina" (per exemple, resolucions del Consell de Seguretat) sobre la relació entre seguretat i desenvolupament i entre ambdues coses i els drets humans. El Consell de Seguretat de les Nacions Unides ha aprovat, en els últims anys, algunes resolucions sobre problemes com les violacions de drets humans, la posició de civils en conflictes armats o l'amenaça de la SIDA, i en general ha sostingut que determinades amenaces a la seguretat d'individus i col·lectius poden posar en perill la seguretat i la pau internacional. Especialment rellevant és el reconeixement de la profunda relació que existeix entre seguretat i desenvolupament i la voluntat que la construcció de pau i la prevenció de conflictes es constitueixi en un element essencial per a la seguretat i la pau internacional i per permetre el desenvolupament sostenible dels pobles (vegeu, per exemple, la resolució 1366 de l'any 2001).

El tercer desenvolupament, en aquest cas ubicat en el marc europeu, és la proposta d'una *Doctrina de seguretat humana per a Europa (A Human Security Doctrine for Europe. The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities)*, un treball coordinat per Mary Kaldor.²³ El quart i últim desenvolupament és probablement el més complex i de més rellevància. Al·ludeixo al debat i a les propostes i acords de naturalesa

²¹ "The world can never be at peace unless people have security in their daily lives. Future conflicts may often be within nations rather than between them -with their origins buried deep in growing socio-economic deprivation and disparities. The search for security in such a milieu lies in development not in arms (...) / More generally, it will not be possible for the community of nations to achieve any of its major goals -not peace, not environmental protection, not human rights or democratization, not fertility reduction, not social integration- except in the context of sustainable development that leads to human security".

²² Faig al·lusió a la Comissió sobre Seguretat Humana de les Nacions Unides i al seu informe final 2003, que va intentar oferir definicions operatives i conceptualitzar la naturalesa canviant de la seguretat en la nostra època. Concretament, va partir de la idea que "la seguretat d'una persona, una comunitat o una nació depèn de les decisions de moltes d'altres, de vegades per raons fortuïtes i de vegades per raons de precarietat, [...] d'aquí que [...] correspongui a institucions i polítiques tractar de trobar noves maneres de protegir els individus i les comunitats. Com era previsible, tenint en compte que Amartya Sen era un dels responsables de la Comissió, la seva definició de seguretat humana recorda, per la seva amplitud i enfocament, a la de desenvolupament humà.

²³ La proposta considera que proporcionar seguretat humana suposa aconseguir una situació en la qual els éssers humans no pateixin inseguretats bàsiques a causa de violacions massives dels drets humans, i s'articula al voltant de tres eixos: 1) set principis que han de guiar les eventuales operacions en situacions d'inseguretat notòria, principis que s'han d'aplicar a fins i mitjans; 2) una força de resposta de seguretat humana, formada per 15.000 persones de les quals almenys una tercera part han de ser civils (policies, verificadors de drets humans, especialistes humanitaris i en desenvolupament, administradors), força que sorgiria tant de personal civil i militar ja existent en els estats membres com d'un "Servei Voluntari per a la Seguretat Humana", i 3) un nou marc normatiu legal capaç de donar cobertura i governar la decisió d'intervenir i també les operacions sobre el terreny. En definitiva, un desenvolupament que es podria convertir en una proposta política i organitzativa concreta. De moment, els seus desenvolupaments posteriors han insistit en aquesta direcció.

¹⁹ Vegeu el text DCD/DAC (2004:32).

²⁰ Per exemple, International Alert, Conciliation Resources (Accord, European Center for Conflict Prevention).

diversa sobre la progressiva substitució de la idea de no ingerència per un compromís, en els casos en què els estats no puguin assegurar per acció o omissió que garanteixen als seus ciutadans la satisfacció dels béns públics de la seguretat i/o el desenvolupament, de la responsabilitat de protegir.²⁴ Posteriorment, i encara que en ocasió de l'Assemblea General anomenada del Mil·lenni, el 2005, la noció no va acabar sent principi.

Finalment, la identificació del problema i la resposta genèrica de proposar convergències i sinergies, en el marc del consens liberal sobre la construcció de la pau, no només ha donat lloc a múltiples iniciatives en el camp de la reflexió o en l'àmbit normatiu, sinó també a **propostes polítiques i/o organitzatives**, amb un clar impacte en l'agenda actual de la recerca per la pau. Ens ocuparem de dues d'elles.

La primera, el debat generat a les Nacions Unides per una sèrie de documents polítics que en el seu moment van ajudar a articular la nova agenda de seguretat i desenvolupament: a) la reflexió política generada a partir de la publicació de l'Agenda per a la Pau de les Nacions Unides el 1992 (A/47/277-S/24111); b) el seu suplement de gener de 1995 (A/50/60 - S/1995/1), i c) l'Agenda per al Desenvolupament (A/44/935).

En els tres documents, el llavors Secretari General de les Nacions Unides, Boutros Boutros Ghali, va reconèixer clarament la interconnexió que existeix entre desenvolupament, seguretat i construcció de pau i va proposar desenvolupaments conceptuals que han generat milers de pàgines, amb moltes confusions terminològiques i conceptuals (*preventive diplomacy, peacemaking, peacekeeping, postconflict peacebuilding*). Una cosa ha quedat després de la decantació d'anys de teoria i pràctica, que ara no puc resumir: l'acceptació que en les operacions de construcció de pau postconflicte armat s'intervengui en profunditat amb iniciatives de suport al desenvolupament econòmic i social del país en qüestió, a més de la desmilitarització, el control de les armes lleugeres, la reforma dels cossos de seguretat i justícia, la protecció dels drets humans, la reforma electoral, etc. En definitiva, el que ha quedat és la correcció política i el repte intel·lectual: fer possible que es promogui una concepció integral del desenvolupament i de la seguretat, ampliant les concepcions tradicionals de desenvolupament (centrades únicament en el creixement econòmic) i de seguretat (focalitzades bàsicament en la seguretat militar).

La segona, la proposta pràctica d'implementar programes concrets de **prevenció de conductes violentes**, en particular els derivats dels treballs de la Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict. Els seus diversos treballs i propostes operatives es poden resumir en la taula que es presenta a continuació, que sintetitza els temes a debat i

²⁴ Faig al·lusió a la Comissió sobre Intervenció i Sobirania dels Estats i al seu informe final "La responsabilitat de protegir". L'informe presenta una sèrie de principis i criteris que legitimaríen moralment intervencions de caràcter coercitiu en altres estats, basats en la noció de "guerra justa", que mereixen un debat profund i assossegat. L'existència d'un consens difús respecte a la idea que la comunitat internacional té l'obligació moral no només d'intervenir per protegir civils innocents de genocidis, d'abusos massius de drets humans, d'assassinats indiscriminats i neteges ètniques, sinó a més de participar i promoure processos de construcció de pau. El debat se centra, ni més ni menys, a decidir: qui, quan, on, com i sota quin lideratge i comandament. Vegeu ICISS (2001) *The responsibility to Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*.

la interconnexió de temes i compromisos. La trama grisa mostra justament la zona de convergència entre desenvolupament i seguretat.

Taula 8. Elements que cal considerar en la prevenció de conductes violentes en els conflictes

Esforços a llarg termini

- Reduir les preocupacions relatives a la seguretat (desincentivant la cursa d'armaments).

TERRENY DE LA COOPERACIÓ I EL DESENVOLUPAMENT

- **Promoure els drets humans, la governació i la justícia política.**
- **Promoure la justícia social i el desenvolupament economicosocial.**
- **Eliminar les pautes i maneres de discriminació social i cultural.**

Esforços adreçats a impedir l'escalada o gestionar les crisis (curt i mitjà termini)

Instruments bàsicament cooperatius (implica consentiment de les parts)

NOUS INSTRUMENTS O EINES PER A LA COOPERACIÓ

- **missions de recerca i d'esclariment de fets,**
- **missions de mediació,**
- **mesures de creació i foment de la confiança,**
- **operacions tradicionals de manteniment de la pau,**
- **operacions plurifuncionals de manteniment de la pau,**
- **assistència tècnica militar i econòmica.**

Instruments bàsicament coercitius

- embargaments d'armes i sancions econòmiques,
- mesures judicials (tribunals especials, com en el cas de Ruanda i l'antiga Iugoslàvia),
- amenaça o ús de la força militar.

Font: adaptació d'una proposta inicialment continguda a M. Brown / R. Rosecrance (eds.) *The Costs of Conflict. Prevention and Cure in the Global South*, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict / Rowman, 1999

Ens ocuparem ara de com fer-ho, de l'impacte en l'agenda interna dels estats, de les estratègies i els models de com fer-ho. En definitiva, de les estratègies d'implementació.

C2.3. COM FER-HO: DUES ESTRATÈGIES DE RESPOSTA

Distingirem dues grans estratègies de construcció de pau, no contradictòries, que denominarem **estratègia politicoinstitucional** i **estratègia local i solidària** (Paladini, 2004).

La primera estratègia és la politicoinstitucional, que se centra a articular esforços politicoinstitucionals de diferents estats de la comunitat internacional (especialment països desenvolupats) i de les elits polítiques dels països en conflicte armat. Aquests esforços es duen a terme en dos nivells: el multilateral i el bilateral. En la perspectiva multilateral destaquen els instruments desenvolupats en els últims anys en el marc de les operacions de pau, així com algunes iniciatives destacables d'altres organitzacions regionals i multilaterals. Està molt vinculat al consens liberal sobre la construcció de la pau, dominant fins a mitjan d'aquesta dècada.

S'acostumen a focalitzar en el suport pràctic i sobre el terreny en la consecució de resultats en diverses dimensions, com mostra la taula següent:

Taula 9. Dimensions i esforços que cal considerar

Font: Paladini 2004

1. Seguretat	Suport als processos de prenegociació, alto el foc, negociació i pau: iniciatives de mediació i/o facilitació de conflictes.
	Desarmament, desmobilització i reintegració d'excombatents (programes DDR), inclosos nens soldat.
	Activitats de desminat i conscienciació sobre aquesta problemàtica entre la població.
	Programes de control de les armes lleugeres.
	Reforma del Sistema de Seguretat (policia, exèrcit, presons).
2. Desenvolupament polític i institucional	Suport a les autoritats i estructures polítiques (partits polítics, governs nacionals, regionals i locals, etc.).
	Programes de governabilitat, democratització, imperi de la llei i promoció de drets humans.
	Reforma del sistema judicial i del marc jurídic.
	Suport a altres institucions socials i polítiques.
	Enfortiment de la societat civil, inclosos els mitjans de comunicació.

3. Desenvolupament econòmic i social	Restabliment de les infraestructures bàsiques: aigua, electricitat, edificis, ponts, carreteres principals, etc.
	Inversió en infraestructures i formació de tècnics: mitjans de transport, comunicació, carreteres, sistemes d'aigua i electricitat, etc.
	Restabliment i inversió en els sistemes de salut i educació.
	Programes de retorn de desplaçats i refugiats: restabliment de propietats, dret sobre la terra, etc.

A nivell bilateral, hi ha exemples (Noruega, el Canadà...), apel·lant en el cas del Canadà a la idea de seguretat humana (fins al 2006), que han posat ja en lloc preeminent de la seva política exterior i la seva política de cooperació per al desenvolupament la construcció de la pau com a objectiu central i la proposta de subordinar (sense que sempre hagi estat pràctica real) la política de seguretat a aquest objectiu.

La segona estratègia és la local i solidària, que basa gran part dels seus esforços de construcció de pau a fomentar el paper i l'apoderament de les organitzacions de base i els lideratges intermedis i emergents dins de països en conflicte. Es basa sobretot en el paper (vegeu el capítol C3) que s'ha concedit a la formes de política no convencional, al paper de la ciutadania com a motor de canvi social i, en general, a la propostes d'articulació d'aliances entre –en termes de filosofia política– el príncep i el ciutadà. Les estratègies d'aquest tipus pretenen fomentar maneres no violentes d'afrontar la transformació dels conflictes i el suport i el foment de les capacitats locals de pau. Aquestes iniciatives sovint tenen el suport d'organitzacions no governamentals (ONG) i d'altres organitzacions civils dels països del Nord, dels donants. El principal objectiu d'aquests esforços és influir en les elits polítiques locals i dels països donants perquè els processos de pau i construcció de pau es democratitzin i s'obrin a la participació de les comunitats afectades.

Les seves propostes, insuficientment articulades, han generat un marc ric i interessant que, de manera tentativa, resumeixo en quatre nivells de proposta, de teràpia en termes de Galtung.

En primer lloc, una panòpia d'esforços i propostes creades en la base i adreçades a la base, és a dir, a incidir en l'escala comunitària encara que de vegades han rebut suport financer dels donants del Nord: a) projectes d'educació per a la pau; b) capacitació en anàlisi i gestió de conflictes; c) capacitació i apoderament en habilitats per a la pau i el desenvolupament comunitari; d) esforços per promoure l'activisme no violent; e) programes d'intercanvis d'amistat Nord-Sud, *people to people*; f) iniciatives de diàleg i reconciliació; g) instruments, diversos, de facilitació de canals no oficials de negociació entre líders polítics i/o comunitaris; h) iniciatives per fomentar el diàleg i la trobada de representants de comunitats dividides; i) programes de suport a defensors de drets humans i tramesa d'observadors de pau (amb l'objectiu de denunciar i evitar abusos i violacions de drets humans); j) programes per promoure mitjans de comunicació "per a la pau"; i així successivament fins a una trentena de grans propostes i iniciatives d'aquest tipus.

En segon lloc, l'elaboració **d'instruments pràctics per utilitzar en el terreny**, que s'ha denominat "caixes d'eines", estris de motxilla, pràctiques flexibles però semielaborades per implementar durant el treball de camp. En el seu desenvolupament hi han col·laborat investigadors i les ONG, que tenen en ment les agències de desenvolupament i/o ajuda humanitària, els organismes especialitzats i, sobretot, els diversos actors especialitzats, amb l'objectiu de millorar-ne la capacitat analítica i d'intervenció. Genèricament, les eines més conegudes reben el nom de *Peace and Conflict Impact Assessment (PCIA)*²⁵ i van sorgir quan es va constatar que, més enllà del discurs metateòric i teòric, tant les operacions de pau politicoinstitucionals com les basades en projectes locals i solidaris han caigut en la temptació d'utilitzar les mateixes pautes en tots els contextos conflictius per al disseny dels processos de construcció de pau. Dit d'una altra manera, partien d'un enfocament estereotipat, no sensible al context i a la cultura. Eren, en definitiva, tan imitatives i occidentalocèntriques com moltes de les propostes de les primeres dècades d'ajuda al desenvolupament. Les noves eines buscaven, al contrari, que cada operació i projecte de pau es dissenyés a partir d'una anàlisi i un coneixement sensible i respectuós al context del país i del conflicte en què s'havia d'aplicar.

En tercer lloc, al·ludiré a les iniciatives crítiques amb les operacions de pau i els programes de reconstrucció a l'ús. Si bé algunes van sorgir per separat, a mesura que s'anava esquerdant a partir de 2004 el consens liberal sobre la construcció de la pau, posteriorment s'han acabat barrejant amb l'estratègia local i solidària, i, en part, amb les aproximacions més institucionals. Es tracta de recerques que s'allunyen de l'estudi descontextualitzat dels resultats de les operacions de pau, sense considerar el sistema politicointernacional. Les preguntes addicionals solen ser, encara que no sempre coincideixen, de dos tipus: el paper que tenen els processos de construcció de la pau en la manera de comprendre i transformar el sistema internacional, i el tipus de pau que realment s'està construint,²⁶ és a dir, els *a priori* i els models culturals i sociopolítics subjacents. Per citar un exemple, molt conegut, Lund i Paris mostren que el model de pau proposat es basa en la construcció i consolidació d'estats-nació fonamentats en principis occidentals, en concret, valors neoliberals: reformes econòmiques cap a l'economia de mercat, democratització, foment de la societat civil, drets humans –civils i polítics però no econòmics, socials ni culturals–, imperi de la llei i Estat de dret, bon govern, etc. Més concretament, Lund dubta que els models esmentats siguin coherents amb enfocaments de desenvolupament i de seguretat humana, que haurien d'optar per incrementar la capacitat d'elecció, per capacitar persones i comunitats perquè es converteixin en protagonistes del desenvolupament dels seus països. Els treballs empírics, i les percepcions en molts casos (Mateos, 2009), mostren que es vulgui, intencionalment o no, continuar fomentant estats febles i dependents.

²⁵ Per al debat sobre la importància d'aquest tipus d'eines: *The Berghof Handbook for Conflict Transformation* i FEWER (2004), *Conflict sensitive approaches to development, humanitarian assistance and peacebuilding: tools for peace and conflict impact assessment*.

²⁶ Els treballs al·ludits són, per a la primera perspectiva, Roland Paris (2001), Roland Paris (2004). Per a la segona, Michael Lund (2003) i Roland Paris (2002).

Parlarem **finalment** de propostes centrades a establir els esforços i les tasques dels diferents actors de la societat civil, tenint en compte el seu nou protagonisme en el propi treball sobre el terreny. Es tracta de propostes i treballs que sorgeixen dels centres de recerca orientats a o per a les ONG especialitzats en recerca per la pau, molts d'ells clars defensors d'aquests enfocaments apoderadors, és a dir, de l'estratègia local i solidària. Destacarem tres tipus d'anàlisi i de recomanacions.

En primer lloc, els treballs de Mary Anderson i del seu grup, centrats a conèixer quins efectes té l'ajuda humanitària en situacions de conflicte armat. Anderson va constatar, en treballs ja cèlebres, que en determinades circumstàncies l'ajuda humanitària i d'emergència, fins i tot la cooperació per al desenvolupament, pot fer mal i aprofundir el conflicte i fins i tot la seva fase violenta i/o armada (*do harm*), en comptes de fomentar el desenvolupament i la pau (Anderson, 1998). Posteriorment, van complementar aquests treballs estudiant com les iniciatives de pau de nou tipus, local i solidàries, podrien comportar efectes positius (*do good*) i promoure dinàmiques de desenvolupament, precondicions de seguretat, desenvolupament i pau (Anderson, 2003).

En segon lloc, altres treballs han analitzat casos concrets en els quals l'ajuda internacional, per les seves incoherències o simplement per ella mateixa, ha empitjorat la situació econòmica i social de la zona en conflicte obert. Es tracta d'estudis sobre, per dir-ho així, l'economia política de la guerra, que ajuden a explicar per què i com persisteixen els enfrontaments, com la guerra es converteix en una estratègia racional i beneficiosa per a alguns actors. D'altres s'han centrat més en les bases de l'economia política de la pau.²⁷ Un subproducte, ben conegut, és la part de la literatura que s'ocupa de les raons últimes de les guerres, és a dir, de la relació entre la cobdícia (per exemple, l'accés a recursos) i les reclamacions socioeconòmiques, en clau de més justícia, de certes comunitats (la reparació dels greuges). Per al·ludir-hi s'ha popularitzat l'expressió de *greed and grievance*, és a dir, la mobilització col·lectiva que pot portar a la guerra a favor de satisfer ambicions o de posar remei a greuges.

Finalment, al·ludirem al tipus d'estudis i de recomanacions que més desenvolupament actual estan tenint: els que critiquen, implícitament o explícitament, el model polític i institucional de construcció de la pau, desafiant el consens en temes de pau. S'argumenta, en concret, que després del consens i de l'aparent unanimitat hi ha un model que imposa la construcció de pau com un pacte entre elits del Nord i del Sud. D'aquí que es negociï gairebé exclusivament amb les elits polítiques i els actors alçats en armes, oblidant el paper d'altres actors, alguns dels quals a mitjà i/o llarg termini poden ser protagonistes d'autèntics processos de construcció de pau i de desenvolupament. Per tant, quan aquests treballs estableixen recomanacions pràctiques, un fet que no sempre ocorre, solen advocar

²⁷ Entre l'extensa bibliografia destaquem: a) sobre les agendes econòmiques en guerres civils: Mats Berdal i David Malone, 2000; Ibrahim Elbadawi / Nicholas Sambanis, 2002; Richard M. Auty, 2002; John Mueller, 2002; b) treballs sobre la relació entre desenvolupament econòmic i conflicte: Peter Uvin, 1999; Banc Mundial, 2003, *Breaking the Trap: Civil War and Development Policy*; Mark Taylor/ Anne Huser, 2003; Jeni Klugman, 1999; Philippe Le Billon amb Joanna Macrae, Nick Leader i Roger East, 2000.

per promoure les capacitats locals de pau i reconstruir la societat des de la base,²⁸ a més d'ampliar –i negar-se a acceptar que calgui esperar per iniciar la construcció de la pau– la “maduresa del conflicte”, l'empat estratègic entre els contendents i la participació pública en processos de pau a través de diplomàcia paral·lela o de múltiples vies (*multitrack diplomacy*).²⁹

En conclusió, la convergència d'agendes i la recerca de sinergies, pluriforme i no exempta d'incoherències, mostren grans espais que poden ser finestres d'oportunitat per a un centre de recerca per a la nova pau, que ha de buscar els seus avantatges comparatius, el seu nínxol ecològic. N'hi haurà prou amb comentar dues coses. D'una banda, queda molt de camp per endavant en el terreny de la conceptualització, la recerca i la pràctica, i també en el de la concertació i el treball compartit entre privat i públic, i la coherència de polítiques públiques (exterior, seguretat, pau, desenvolupament i cooperació). De l'altra, un terreny especialment propici, al qual dedicarem el pròxim capítol, és justament el dels estudis i la pràctica de resolució i transformació de conflictes i el del paper dels moviments socials com a motor de canvi.

²⁸ Són especialment rellevants els treballs de John Paul Lederach, 1997.

²⁹ Es pot trobar abundant documentació i idees en els diferents números de la revista ACCORD, en particular, i també en els treballs d'International Alert. Per a anàlisis més conceptuals sobre què suposa parlar de diplomàcia de diverses vies, vegeu L. DIAMOND, “Multitrack Diplomacy in the 21st century”, 1999.

C3. NOUS INSTRUMENTS TEÒRICS I PRÀCTICS: RESOLUCIÓ I TRANSFORMACIÓ DE CONFLICTES I EL PAPER DE LA CIUTADANIA

Passarem revista en aquest capítol, el tercer i últim dedicat als canvis en la investigació per la pau en la postguerra freda, a dos desenvolupaments concrets: l'estat actual dels estudis i la pràctica de la resolució i transformació de conflictes, i el paper dels moviments socials i la política no convencional en la formulació de polítiques públiques a favor de la pau.

C3.1. L'ESTAT ACTUAL DELS ESTUDIS I LA PRÀCTICA DE LA RESOLUCIÓ I TRANSFORMACIÓ DE CONFLICTES

Com acabem d'assenyalar, la resolució i transformació de conflictes s'ha convertit des de finals dels anys 80 en una part central, en la teoria i en la pràctica, de l'agenda i temàtica de la investigació per la pau. El tema és complex i exigiria una presentació detallada. De fet, diversos llibres específics, començant per un de conjunt. Per tant em limitaré a presentar, telegràficament, el consens al qual s'ha arribat entre analistes de conflictes i diversos tipus de “practicants” (especialistes en resolució de conflictes, especialistes en mediació, “treballadors” de camp, etc.) sobre la gestió, resolució i transformació de conflictes i el seu paper en la construcció de la pau.

He optat per presentar, en forma de tesis ràpides, un panorama o estat de la qüestió del consens esmentat recurrent a un estratagema argumental: presentar 22 tesis, precedides d'un número en negreta per a cada una, agrupades en diversos epígrafs que agrupen temàticament les tesis relacionades. Naturalment, l'apartat bibliogràfic final recull els principals treballs sobre els quals ens hem basat.

Constatacions generals

1. Totes les ciències socials analitzen els conflictes des de fa alguns anys amb el **mateix instrumental i amb pressuposts molt semblants**. Això vol dir que, en el marc teòric, les relacions internacionals com a disciplina ja no aborden els conflictes internacionals com a cas a part, sinó que la seva anàlisi és des de finals dels anys 80 anàloga (amb poques excepcions) al de les ciències socials restants. Dit d'una

altra manera, els conflictes internacionals es consideren, i s'analitzen, amb i des de les mateixes premisses i amb el mateix utilatge que el conjunt dels conflictes socials. És a dir, i anticipant una tesi posterior, com a disputa o antagonisme entre parts en la consecució d'un objectiu que consideren incompatible, és a dir, com un fet inevitable en les relacions socials i no necessàriament negatiu.

2. En el marc pràctic, això **afecta també l'ús dels instruments esmentats**, pensant en la intervenció, en el **terreny de la cooperació** per al desenvolupament, del **foment de la pau i de la construcció de la pau**.

3. Dit de manera ràpida: el que **sabem de conflictes**, amb algunes diferències significatives malgrat tot, **es pot aplicar a qualsevol conflicte social**, encara que en canvi la dimensió (nivell *micro*, *meso* o *macro*), el tipus d'actors (persones, grups socials, nacions, estats...) o la conducta que aquests manifesten en les diferents fases del conflicte. L'afirmació val tant per a l'anàlisi, el pas previ, com per a les diferents maneres d'intervenir, encara que en aquest últim cas amb molta distància a la pràctica: la intervenció macro i micro presenten, malgrat tot, notòries diferències.

4. El camp dels **estudis i les pràctiques sobre resolució i transformació** de conflictes, clau, **està clarament consolidat** i acceptat intel·lectualment, com mostra la seva institucionalització, i, alhora, en crisi de creixement: abunden els estudis de postgrau, els centres i les càtedres, les publicacions acadèmiques periòdiques especialitzades en els àmbits esmentats, els manuals de tipus acadèmic i, sobretot, els seus resultats científics se sotmeten a crítica constructiva des de dins i des de fora.

5. S'estan convertint **en autors i enfocaments essencials que van ser heterodoxos** fa algun temps, en particular la resolució de conflictes interactiva i/o constructiva: Herbert Kelman, John Burton, Edward Azar i els seus "hereus" actuals a les universitats de Lancaster, Kent, Bradford, Maryland, Harvard o Notre Dame.

Què és i què no és un conflicte

6. El concepte de "**conflicte**" ja no és sinònim de formes violentes de conducta, ni té sempre connotacions negatives –com ja he indicat–, seguint els treballs seminals –ja esmentats en el capítol 1– de Lewis Coser en els anys 50. Dit d'una altra manera, tot i que no sempre es tradueix en conceptes ben utilitzats o almenys de manera unívoca, el més habitual és considerar que "conflicte" fa al·lusió a antagonisme, a una disputa, és a dir, a un tipus d'interacció en pugna en virtut dels interessos enfrontats dels actors implicats en l'esmentada disputa per un o diversos temes. És a dir, l'expressió "conflicte" no al·ludeix a un tipus determinat de conducta en la pugna per fer prevaler els interessos i/o objectius propis d'aquesta pugna. El que pot resultar violent és la conducta dels actors (el que s'expressa quan es parla de "conflictes violents"), el conflicte en si, la seva naturalesa, com a molt pot ser més o menys procliu a generar conductes violentes.

Figura 1. Elements positius i negatius del conflicte

Elements positius i negatius derivats del conflicte	
<ul style="list-style-type: none"> • Possibles elements positius • Estimula el canvi, el creixement o el desenvolupament personal o social • Planteja reptes i fomenta la competitivitat • Pot despertar la curiositat i la creativitat actuant com a motor del pensament • Pot servir per aprofundir o desenvolupar relacions, abordar temes fonamentals que, d'altra manera, s'haurien ignorat • Permet el tractament de temes en la seva complexitat i multidimensió, i la resolució de divergències perceptives 	<ul style="list-style-type: none"> • Possibles elements negatius • Aquest canvi pot resultar violent, si no es gestiona positivament • La incertesa pot provocar por o estrès i agreujar la relació conflictual • Pot paralitzar o bloquejar persones o sistemes conflictuals que se sentin amenaçats • Pot trencar relacions si la catarsi no es gestiona positivament • Si no es gestiona de manera positiva pot produir ressentiment i prejudici interpersonal o interidentitari i crear divergències perceptives

7. La **dinàmica conflictiva**, per tant, **no és autònoma ni separable de la cooperativa**, un fet que explica el consens sobre com analitzar i abordar un conflicte, tant per a la seva anàlisi com per intervenir per tal de gestionar-lo, resoldre'l o transformar-lo.

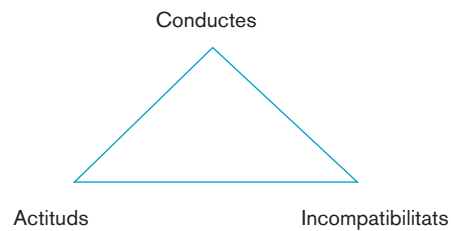
8. El **conflicte**, entès com a persecució d'objectius, la consecució simultània del qual les persones o els grups consideren incompatible (de manera real o subjectiva) per respondre a interessos contraposats, és **connatural pel fet de ser humà**, d'una banda. De l'altra, no és un estat concret, sinó un procés dinàmic, que passa sempre per fases i cicles. Per tant, és una experiència que es dona en tots els nivells de l'activitat humana, de l'intrapersonal a l'internacional, passant per l'interpersonal, l'intragrupal i l'intergrupal.³⁰

9. Malgrat que els **conflictes** són processos complexos i amb trets diferenciats segons els diferents nivells de l'activitat humana en què es produeixen, **hi ha elements de naturalesa, estructura i procés comuns**.

Especialment útil, tant per a l'anàlisi com per intervenir posteriorment amb ànim de regular o resoldre el conflicte (gestió, regulació, resolució i prevenció), resulta diferenciar tres vèrtexs d'un triangle: actituds, conducta i incompatibilitats, tres elements que, malgrat estar interrelacionats, es poden separar seguint l'opció de Galtung de 1966, o bé seguint altres autors (en especial Paul Wehr i l'escola de Colorado) amb el triangle actors/persones, procés i problema.

³⁰ Això ha permès que autors com Galtung elaborassin tipologies segons el nivell o la línia de fractura bàsica, i introduïssin distincions entre el nivell *micro* (dins i entre persones, famílies, associacions i organitzacions), *meso* (dins d'una societat, és a dir, entre sexes, generacions, ètnies o "races" i classes, o bé dins de comunitats o estats) i *macro* (entre regions o estats, geogràficament definits; entre nacions i civilitzacions culturalment definides). El resultat final són onze grans tipus de conflictes: 1) entre sexes; 2) entre generacions; 3) entre classes; 4) entre ètnies o comunitats; 5) dins o intraestats; 6) entre estats; 7) entre regions; 8) una nació *versus* dos o més estats; 9) dues o més nacions *versus* un estat; 10) dues o més nacions *versus* dos o més estats, i 11) intercivilitzatori.

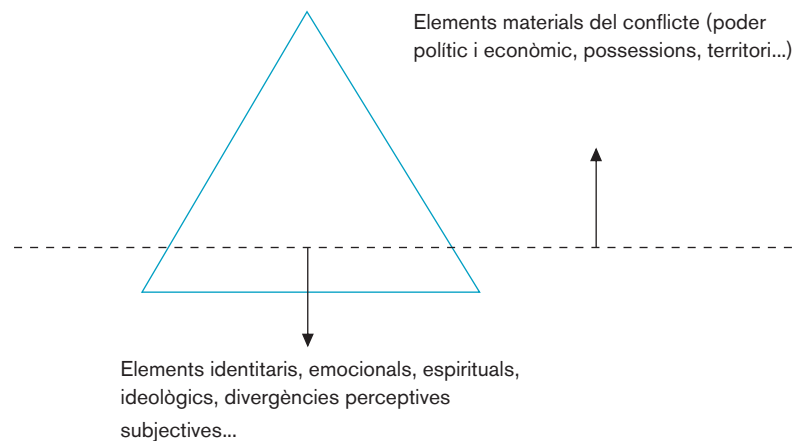
Figura 2. El triangle de l'arquitectura del conflicte (Galtung)

10. El **conflicte** dins de grups o entre grups, en una esfera interna o externa, **s'analitza a partir de les oposicions que es produeixen entre els grups esmentats** (actors, de fet, ja siguin individus o grups) segons els interessos en competència, les diferències en actituds i identitats, els seus interessos i necessitats i, naturalment, l'impacte que en això –i en les incompatibilitats– té el que succeeix en les diferents fases i cicles del conflicte. Tot això ajuda a explicar-ne la conducta al llarg del procés del conflicte (incloent-hi els canvis). O el que és el mateix, l'anàlisi ha de permetre distingir entre posicions de les parts (demandes concretes) i interessos i necessitats, una distinció clau per al procés de resolució i per a la recerca d'estratègies guanyar-guanyar. I tot això, tenint sempre en compte el que s'ha anomenat l'"iceberg" del conflicte, és a dir, la consideració que hi ha una part latent, submergida o no visible, molt més gran que el que s'acostuma a veure de manera patent, a nivell visible.

Figura 3. L'iceberg del conflicte, en clau de negociació/resolució

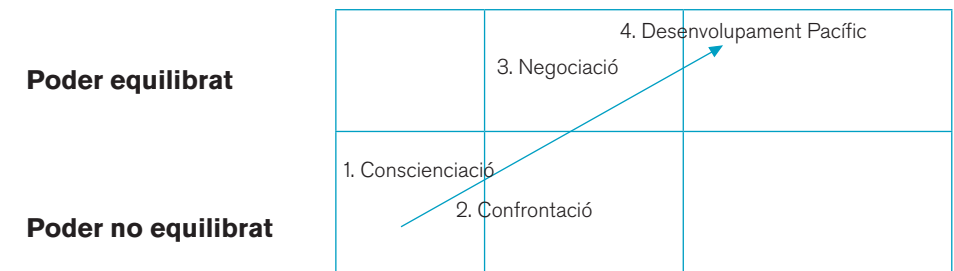
Posicions i interessos negociables

11. També **resulta crucial en l'anàlisi esbrinar si es tracta d'una situació conflictiva simètrica o asimètrica**, segons el poder que té cada una de les parts. Les situacions asimètriques solen exigir que es pugui resoldre el conflicte i finalment transformar-se, una fase de conscienciació i, per tant, de confrontació que permeti una negociació posterior entre actors, si bé no iguals, si almenys considerats com a tals (l'actor més poderós accepta, en definitiva, negociar amb l'altre o els altres). Potser qui millor ho ha sabut expressar, fins i tot gràficament, siguin Adam Curle i, després, John Paul Lederach, com mostra el gràfic següent.

Figura 4. La transformació dels conflictes asimètrics (Curle 1971/Lederach 1995)

Una solució duradora implica canvi d'estructura i de relacions de poder. Per això, és necessari que ambdues parts percebin els costos de continuar com a insostenibles, aspecte que obre una finestra d'oportunitat: passar de l'estructura existent a una altra gràcies al procés de resolució de conflictes.

12. El **conflicte es considera, per tant, un repte positiu**, seguint la idea de Coser que un conflicte té sovint un paper positiu de cohesió social i de manteniment de la identitat, encara que existeixin situacions i, sobretot, moments òbviament disfuncionals. En resum, el conflicte entès com a repte i oportunitat per al canvi social. Es pot dir que el conflicte és, potencialment, un marc de compromís entre actors; que serveix per aclarir les idees; que ajuda a definir la pròpia identitat; estimula la creativitat, pot forjar relacions noves i profundes; uneix i vincula els actors, en particular les persones que han participat en la resolució positiva d'alguns conflictes.

13. Per tant, des dels **enfocaments de resolució de conflictes no s'aspira a eliminar els conflictes (almenys no tots ells)**, un fet probablement impossible i segurament perjudicial, sinó a fer altament improbable que es manifestin conductes violentes o disruptores, a transformar-les en processos pacífics de canvi social, almenys a mitjà i llarg termini. Un exemple d'això seria, novament, el que mostra el cas dels conflictes asimètrics (tesi 11, figura 4). D'aquesta anàlisi es deriva que el pas de les relacions pacífiques a les no pacífiques pot implicar un increment temporal en el conflicte obert, ja que les persones o grups són conscients dels desequilibris de poder i de la injustícia que els afecten. Dit d'una altra manera, l'estadi 1 (conscienciació) serveix com a moment d'organització, d'articulació de les seves queixes i de les seves

posicions o necessitats. L'estadi 2 (confrontació) és l'avantsala de la possibilitat de negociar amb més equilibri, en posició, almenys, de fer-se escoltar i que es considerin les seves posicions i interessos. Finalment, l'estadi 3 és la negociació, que va fins que s'aconsegueixi reestructurar el punt de partida i s'aconsegueixi una relació més justa i equitativa, l'avantsala de les noves relacions o el desenvolupament relacional pacífic, no violent, que és l'estadi 4.

14. Del fet anterior es deriva que el **procés d'intervenció en un conflicte**, sense entrar ara a considerar les intencions i els objectius de molt diferent abast de les persones que hi intervenen, passa **sempre per diferents fases**, és un procés que pot tenir retrocessos. No es pot aconseguir la transformació des de l'inici; no és el mateix intervenir en una fase de violència oberta o no, i així successivament.

Sigui com sigui, s'ha imposat una idea: quan intervenim, encara que només es pretengui evitar l'escalada a fases virulentes, s'ha de pensar sempre en la gestió i resolució posterior, en la transformació, per evitar que la intervenció dificulti els objectius posteriors. Per dir-ho així, una adequació del vell principi hipocràtic, "el que és primer i principal, és no fer un dany innecessari", que diria, en la meua traducció, abans que res "abstén-te del que compliqui o entorpeixi les solucions futures". Una cosa semblant, rellevant en aquest context, al que s'ha postulat sobre el continu/contigu que s'ha d'establir entre l'ajuda d'emergència i les etapes de rehabilitació, reconstrucció i desenvolupament en el cas de la cooperació per al desenvolupament.

Enfocaments teòrics i pràctics de resolució de conflictes: evolució i tendències

15. L'expressió "resolució de conflictes" és ambigua, ja que significa coses diferents per a diferents autors, però sobretot a causa del quàdruple origen del camp d'estudi i pràctica. Tal com apareix durant els anys 90, recull quatre tradicions, per dir-ho així:
- a) treballs procedents de l'àrea de la gestió empresarial i d'organitzacions (*management*, gerència o gestió) i, en general, del desenvolupament organitzatiu;
 - b) les relacions internacionals (en un sentit no disciplinari, que inclou les anàlisis de la realitat internacional no procedents de la disciplina *sensu strictu*), amb aportacions procedents del corrent principal, però també del pensament heterodox i dissident, crucials aquestes últimes;
 - c) la pràctica del moviment per la pau, en particular de cert tipus de grups, i, sobretot, de la investigació per la pau;
 - d) les aportacions del que s'ha anomenat "resolució alternativa de les disputes" (ADR, segons les sigles angleses), amb molta presència, en el cas nord-americà, en el terreny dels conflictes empresarials, laborals i en l'àmbit jurídic.

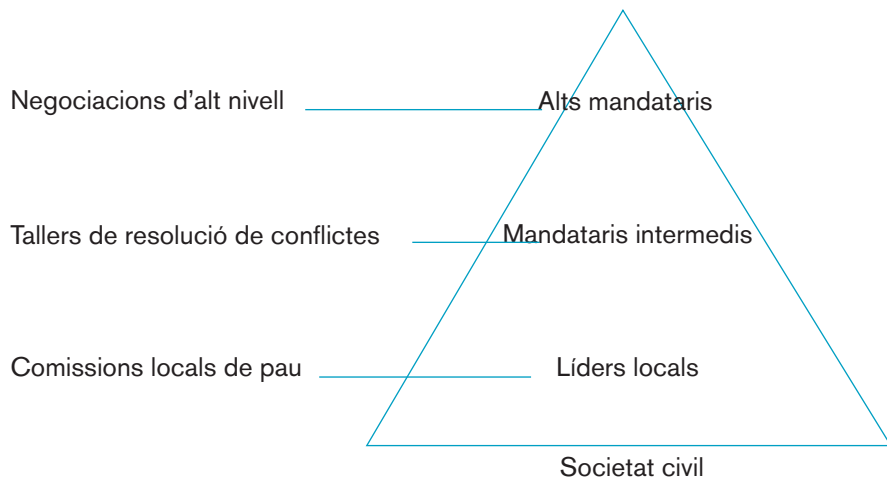
16. Això explica el **lent procés d'institucionalització**, que es pot dividir en tres etapes de 1930 fins al present, segons la proposta d'Hugh Miall, Oliver Ramsbotham i Tom Woodhouse (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 1999, p. 54 i 55). Actualment, la fase de refundació i reconstrucció comença a mostrar símptomes de plena consolidació, tot i que amb un auge dels enfocaments que advoquen per la transformació dels conflictes.

17. En la **fase actual** de refundació i refonamentació, es poden enumerar, almenys, **els desenvolupaments en curs següents**:

- a) Aportacions crítiques des diferents d'enfocaments (teoria crítica, enfocaments de gènere, visions des dels països del sud, etc.), des de dins i des de fora, amb resultats tan clars com el canvi d'actitud d'Adam Curle en les seves dues últimes obres o la recuperació –amb canvis substantius– d'obres com les de Burton (faig al·lusió a Burton, 1998).
- b) Crítica des de les perspectives de la teoria estructuracionista creada per Giddens, amb un important treball de Vivienne Jabri (1996).
- c) Interès pels processos i instruments de construcció de la pau des de baix (els que en el apartat C2 hem anomenat "localsolidaris"), no tant com a alternativa als governamentals i intergovernamentals, sinó com a part imprescindible del procés.
- d) Insistència creixent en els enfocaments globals que parlen de la conversió, la transformació del conflicte, és a dir, de maneres no només d'evitar o minimitzar, sinó de transcendir les fases més proclives a la violència. Això ha posat al centre temes com el poder, la governació, la participació i l'apoderament.
- e) Vinculació creixent de la resolució amb la prevenció i la gestió, i, en general, tendència a enfocaments holístics, integrats, com el desenvolupat per Lederach.
- f) Introducció de la perspectiva cultural, en un intent de superar l'etnocentrisme occidentalocèntric.

18. Es pot destacar també un **desenvolupament molt notable de l'anàlisi** de la negociació, **del peacemaking i dels processos de pau** en particular (Darby i MacGinty, 2000 i 2008), probablement un subcamp en si mateix, molt fructífer, tot i que en ell hi ha clares diferències entre els treballs més centrats en conflictes interns i els orientats a disputes transfrontereres o internacionals. En aquest camp, a part d'això, han cobrat força (vegeu apartat C2) les iniciatives *localsolidàries*, el que s'ha anomenat "diplomàcia multinivell", és a dir, el paper de facilitador i mitjancer en les negociacions d'actors no estatals ni governamentals, que, sovint, es combina com un enfocament de "baix cap a dalt", com s'observa en la figura que es mostra a continuació.

Figura 5. Actors i aproximacions a la construcció de pau

Font: J.P. : Lederach, 1997

19. Es pot sostenir també que s'ha donat **una alta convergència entre teòrics i pràctics**, que en part explica l'interès que han manifestat tres desenvolupaments interrelacionats, molt dirigits al treball en el terreny i a l'elaboració de caixes d'eines: a) un especial interès per l'alerta primerenca i les accions preventives, entre les quals destaquen les propostes de vincular la governança descentralitzada i multinivell i la prevenció de conductes violentes (Grasa i Gutiérrez Camps, 2009); b) esforços diversos per desenvolupar protocols i manuals integrats que engloben tot el que s'ha de fer, des de l'anàlisi a l'intervenció general, incloent-hi sistemes de valoració de la situació des de l'òptica de la pau i dels conflictes (per exemple, els anomenats *peace and conflict impact assesment*; i c) en el marc de la creixent convergència entre seguretat i desenvolupament, mètodes crítics per detectar l'impacte negatiu, a llarg termini (és a dir, des de l'òptica del desenvolupament, de la transformació dels conflictes o de la construcció de la pau), de les intervencions de gestió de conductes en situacions de conflicte violent o d'ajuda humanitària.
20. **Elaboració**, gràcies a l'impacte de la nova conflictivitat interna i internacional i de la refonamentació ja comentada, de models de resolució de conflictes més flexibles, que incorporin un conjunt complex de respostes que s'ha anomenat model de "contingència i complementarietat" (Fisher i Keashly, 1999).
21. Concretament, resulta **molt útil i s'acostuma a treballar amb models d'escalada del conflicte a quatre estadis** (discussió, polarització, segregació i destrucció), cada un amb les seves especificitats, i una estratègia d'intervenció recomanada per a cada un d'aquests estructurada en cinc dimensions (comunicació, percepcions, possibles resultats acceptats per les parts, mètode preferit de gestió del conflicte

i estratègia d'intervenció de terceres parts) i amb alternatives de construcció de la pau que inclouen la conciliació, la mediació, la negociació, l'arbitratge, la resolució de problemes i el manteniment de la pau. La tesi subjacent, simple i poderosa alhora, és la següent: el tipus d'intervenció més apropiada depèn de la fase d'escalada o desescalada a la qual ha arribat el conflicte, per la qual cosa totes les possibilitats s'han de considerar, de manera global i en abstracte, complementàries.

Alguns problemes pendents, fruit de la convergència de teories i enfocaments

22. Per acabar, convé recordar que la situació de convergència de teories i d'enfocaments que les 21 tesis anteriors descriuen succintament té un gran potencial, però, també, és generadora de problemes. És a dir, necessita treball de recerca i de sistematització, part de les tasques de la investigació per la pau, i parteix per tant de les eventuales tasques de l'ICIP.

A títol estrictament il·lustratiu, n'assenyalaré cinc:

1. **Proliferació de tipologies sovint encavalcades i contradictòries**, que s'han d'analitzar (quina és la seva raó de ser, la columna vertebral sobre la qual s'han construït) per poder establir un codi de traducció i, eventualment, una proposta de síntesi. Ara per ara no només resulta difícil que s'entenguin en parlar de conflictes i de cooperació per al desenvolupament, per raons conceptuals i en general lingüístiques, experts procedents dels estudis sobre el desenvolupament i de la cooperació per al desenvolupament i, d'altra banda, de la investigació per la pau i la resolució de conflictes; el que és cert és que les dificultats es produeixen també entre experts dels diferents enfocaments relacionats amb l'estudi i la resolució dels conflictes, la investigació per la pau, etc.
2. **Necessitat d'establir distincions bàsiques i un mapa del camp** que orienti "passejants" i persones en trànsit de tot tipus i per tot tipus de motius. Només, per posar un exemple, la confusió entre els enfocaments de gestió, resolució i transformació de conflictes, no necessàriament contraposats, exigeix un desenvolupament important.
3. **Proliferació de dicotomies**, la majoria molt esmentades però no sempre clares: a) conflictes de curt o llarg termini de vida; b) conflictes tractables o "intractables"; c) conflictes simètrics o asimètrics; d) estratègies d'intervenció "guanyar-perdre" o "guanyar-guanyar"; etc.
4. **Necessitat d'un full de ruta clar**, és a dir, d'una conceptualització i, sobretot, d'una traducció intercultural i interparadigmàtica, producte del préstec constants de conceptes i, potser, de l'excés de pragmatisme.
5. **Poc distanciament i capacitat d'autocrítica**, en particular en l'esfera del *peacemaking*, de la construcció de la pau, i de l'anàlisi dels processos de pau, encara molt deutor tant del consens liberal sobre la construcció de la pau com dels estudis de cas. Un consens, per cert, que està rebent (des dels treballs seminals de Richmond, vegeu bibliografia) una crítica constant i creixent.

Novament una agenda en què situar-se i elegir en i per al futur.

Una agenda, emperò, que en l'esfera pràctica internacional, i tenint en compte la situació d'"an-arquia" (mancada d'autoritat central, legítima i acceptada per tots, per sobre dels estats) que caracteritza les relacions internacionals, exigeix, per pensar en la seva implementació real, abordar el tema de la política no convencional, del paper dels moviments socials i de l'anomenada "societat civil global". Dedicarem a aquest tema, especialment important fora d'això per a l'ICIP, l'apartat següent.

C3.2. ELS ESTUDIS SOBRE ELS MOVIMENTS SOCIALS, LA POLÍTICA NO CONVENCIONAL I LES RELACIONS ENTRE PRÍncep, CIUTADÀ I MERCADER

Com dèiem, en un context en què els estats no semblen massa proclius a canviar de manera radical les relacions internacionals, malgrat la clara evolució en el sentit d'un ordre més alt esdevingut des de 1648, convé fer atenció a la lògica de l'acció col·lectiva i al paper, creixentment important a la pràctica i en el terreny de l'acadèmia, dels moviments socials, i, en particular, a la relació entre privat i públic.

L'aparició, el declivi i el ressorgiment dels moviments socials és un fenomen que els analistes i teòrics sempre han considerat bàsicament cíclic (Melucci, 1987; Norris, 2002; Tarrow, 1995); i la dècada dels anys 90 i la primera meitat del 2000 han coincidit amb una clara fase d'expansió, en l'àmbit mundial i regional, amb clara incidència al continent asiàtic, a les Amèriques i a Europa. De fet, es poden caracteritzar aquests anys com un moment de profusió de moviments socials, com l'època de la incipient aparició del que s'ha anomenat "societat civil global". En definitiva, han proliferat xarxes transnacionals axiològicament motivades, disposades a incidir en la formulació o reformulació de les polítiques públiques, i es constata una presència regional i subregional sense precedents dels moviments socials i de les organitzacions de la societat civil.

Això, a més, amb èxits notoris, almenys a curt termini: els moviments socials i/o coalicions cíviqes orientades a aconseguir objectius concrets han fet caure governs o guanyar eleccions (com a Equador o Bolívia), han impedit l'aprovació d'acords (a Seattle, amb l'ajornament de l'inici de la Ronda del Mil·lenni de l'Organització Mundial del Comerç), han provocat la firma de tractats de limitació i control d'armaments (Tractat d'Ottawa, d'eliminació o prohibició de les mines antipersona, o, posteriorment, la prohibició de les bombes clúster o de dispersió),³¹ o han convocat les mobilitzacions simultànies i generalitzades, en contra de la guerra, més grans de la història (manifestacions del 15 de febrer de 2003 en contra de la intervenció en potència dels Estats Units a l'Iraq), per explicitar-ne només quatre casos. Per si fos poc, des de Seattle, les reunions mundials (G-8, Banc Mundial, Fons Monetari Internacional, Organització Mundial del Comerç, Consell Europeu, etc.) tenen sempre la seva contrapart, el seu fòrum alternatiu.

Tot això ha generat una allau de programes de recerca de llarg alè, com els de l'UNRISD³² o l'Institut Europeu³³ de Florència, de simposis i trobades, de números de revista i,

naturalment, d'articles, llibres i debats acadèmics, incloent-hi un anuari periòdic sobre la societat civil global. El que és cert és que la nòmina de problemes vinculats amb els nous moviments socials, la societat civil i la relació d'aquesta amb l'Estat i amb el mercat i, per tant, amb l'esfera política i institucional és enorme i gairebé inabastable.

Sense ànim d'exhaustivitat, a continuació subratllarem almenys els temes d'estudi d'especial rellevància, significació i fertilitat en els últims anys:

Taula 10. Temes de recerca relacionats amb moviments socials

- a.** La naturalesa conceptual del fenomen de la multiplicació i plèthora d'organitzacions socials no governamentals, les seves semblances i diferències amb la societat civil, la diferent concepció de la societat civil en diferents cultures i el paper de l'exportació i la importació de la societat civil en temps de globalització.
- b.** Les xarxes transnacionals, les bases dels moviments socials globals i el seu paper en la lluita política, desenvolupat en particular a partir de l'èxit de les mobilitzacions de Seattle, l'interès per l'experiència de Porto Alegre i l'aparició dels fòrums socials mundials i regionals.
- c.** Les característiques compartides pels moviments socials transnacionals, en particular pel que fa a la seva gènesi i rerefons d'aparició, a l'enfocament, els mitjans i les estratègies.
- d.** La relació entre moviments socials i maneres tradicionals d'articular interessos polítics i socials (sindicats, partits polítics, etc.) i entre aquests i les noves formes de política no convencional, inclosa la gestió de la conflictivitat que se'n deriva.
- e.** La relació dels moviments populars i de base amb l'activisme polític més general i amb el desenvolupament social en particular.
- f.** Els vincles de la societat civil amb l'acció política, bé en el cas de processos de transició i de democratització (o més en general de canvi polític), bé en situacions de descrèdit o desafecció pel sistema polític o per algun dels seus components, com el sistema de partits polítics.
- g.** Els estudis sobre campanyes i propostes concretes, en particular vinculades al moviment per la pau, pels drets humans o pel desenvolupament o la seguretat humana.
- h.** Les anàlisis regionals i subregionals empíriques i amb un important treball de camp dedicat a la base social dels moviments, a les seves fórmules organitzatives i de lluita, o a la seva agenda i programa polític. Una subcategoria especialment fecunda són els estudis comparatius.

³¹ Que està previst que entri en vigor a mitjan 2010.

³² United Nations Research Institute for Social Development (Institut de recerca de les Nacions Unides per al desenvolupament social), amb seu a Ginebra, amb l'important programa sobre societat civil i moviments socials, liderat per Kléber B. Ghimire, que ha produït ja dues dotzenes de *papers* importants.

³³ European University Institute. Destaca el treball de Donatella della Parte. Es pot consultar, per exemple, el material del recent taller "Governance, Civil Society and Social Movements", que va tenir lloc el 30 de juny de 2000: (<http://www.iue.it/LAW/Events/CJWorkshop30june2007.shtml>)

Tornant doncs al principi, a la pròpia història d'aparició de la investigació per la pau, cal tenir present sempre aquest caràcter cíclic. Com van assenyalar Gunder Frank i Fuentes (1988) en un cèlebre text –una espècie d'“homenatge” academicopolític als nous moviments socials– i més recentment en un assaig de Kees Biekart (Biekart, 2005; dedicat justament a la memòria de Gunder Frank), el ressorgiment dels moviments socials –en particular en zones com Amèrica Llatina– no és mai un fenomen aïllat, ni geogràficament ni funcionalment. Sol estar associat a fenòmens cíclics, interns i externs, que Gunder Frank va comparar amb cicles llargs d'història social semblants als cicles i ones de Kondratieff en economia.

D'altra banda, de manera gens inhabitual, l'eclosió de treballs tan diversos sobre el ressorgiment dels moviments socials s'explica també perquè el fenomen va agafar amb el pas canviat a una bona part dels politòlegs i sociòlegs que, durant part dels anys 90, creien que una fragmentació social postfordista, i la individualització postmoderna, reduiria fortament la probabilitat d'acció col·lectiva (Della Porta, 2005). Però no va ser així. Massa coses i massa variades i complexes per ocupar-nos-en en aquest moment, però que requeriran una clara atenció per part de l'Institut, segons la meua opinió, si fa atenció al paper dels moviments socials, en particular als moviments i campanyes a favor del desarmament i de la pau, de nou tipus, les pròpies dels anys 90 i d'aquest mil·lenni.

En coherència amb els objectius d'aquest llibre i amb el capítol i l'apartat en què s'emmarquen, només farem atenció ràpida a tres dels aspectes esmentats, de menys a més generalitat:

- a) als trets en comú dels nous moviments socials;
- b) als reptes i problemes que, actualment, planteja el ressorgiment dels moviments socials en àrees geogràfiques (he elegit, en aquest cas, l'Amèrica Llatina i el Carib, en consideració que és la zona amb més incidència de polítiques públiques i iniciatives privades de cooperació, solidaritat i foment de la pau del nostre país),
- c) a la conceptualització del fenomen i la relació entre príncep, ciutadà i mercader en clau històrica i analítica, és a dir, la relació dels moviments socials amb les maneres més tradicionals d'intervenir en política.

Característiques comunes dels moviments socials recents

La primera pregunta que molts autors s'han fet és justament una de molt clàssica i reiterada: saber més sobre el que és “nou” i “vell” dels moviments socials de l'última dècada (Brecher, Costelloi, Smith; Edwards, Gaventa; Norris; Della Porta), en particular d'aquells que estan servint d'inspiració al Nord i al Sud, els moviments i xarxes globals i/o transnacionals.

Si bé és cert que cada moviment o xarxa té un mandat específic i una àrea concreta d'acció, una anàlisi precisa permet agafar nombroses semblances en el seu origen, articulació, estructura organitzativa, *modus operandi* i, fins i tot, estratègies i accions.

Concretament, i seguint Ghimire (2005: 9-10) que n'estudia cinc³⁴, es poden explicitar almenys els trets definitoris següents:

Taula 11. Trets definitoris dels nous moviments socials

1. Un fort component axiològic, fins al punt de moure's i guiar-se per valors i contravalors, i posar en el centre de mira la justícia social i, per tant, el canvi de les institucions internacionals.
2. La seva preocupació per generar un fort interès i solidaritat pública en els seus dominis que els proporciona, en paral·lel a la creixent desafecció pels partits polítics i els sindicats, una dosi considerable de legitimitació i de suport popular i social.
3. Quant a l'organització, una aposta per la creació de xarxes i coalicions diverses, amb absència d'un cos central de comandament o, fins i tot, una jerarquia clarament establerta i estable. Manquen, també sovint, de militància o pertinença de grup ben definida.
4. Un lideratge que, com ja succeïa durant els anys 80, acostuma a procedir de les classes mitjanes i, en general, dels països del Nord.
5. Un ús conscient i massiu de les noves tecnologies de la informació, especialment internet, tecnologies que s'usen per influir en els mitjans de comunicació i en el públic. En paral·lel, emperò, es continuen utilitzant maneres tradicionals de pressió i, naturalment, accions de desobediència civil.
6. Un fort caràcter propositiu i normatiu: no només es critica i protesta pel que es considera erroni, sinó que també es proposen alternatives amb vista a influir en els processos de canvi de les pràctiques a l'ús i de les institucions.

Font: Elaboració pròpia

Aquests moviments han tingut, i tenen encara, a la vella Europa i als països que van ser les seves primeres colònies independitzades (Canadà, els Estats Units, Nova Zelanda i Austràlia) un paper molt visible i un gran impacte en la vida de la ciutadania, un fet important per establir el tipus de relació entre un d'aquests moviments –el moviment per la pau– i un centre de recerca, formació i acció justament en construcció de la pau. Una simple dada ho confirma: segons Norris (2002), en aquests països, un 61% de la població ha signat alguna petició, un 19% ha assistit a alguna manifestació i un 17% ha donat suport activament a algun boicot durant els anys 90.

³⁴ Concretament: els moviments a favor de l'alleujament i la condonació del deute extern; a favor de noves regles comercials; a favor de la taxa Tobin; la lluita contra la corrupció i a favor de la transparència, i la lluita a favor del comerç just.

De tot això es deriva certa contradicció o paradoxa: la lluita entre l'opció per l'acció social espontània, el que comporta mantenir la flexibilitat i lleugeresa organitzativa consegüent, i, d'altra banda, la creixent necessitat i urgència d'un alt grau d'institucionalització per respondre a l'èxit. A mesura que es proposen alternatives creïbles, com mostren molts debats del Fòrum Social Mundial, apareix la temptació, fomentada pels estats i les institucions internacionals, de disposar d'estructures i fòrums de negociació, o, fins i tot, de disposar de finançament de fonts oficials per aconseguir el canvi polític i institucional que es persegueix.

En resum, la “vella” paradoxa pròpia de l'èxit que sovint enfronten els moviments socials que persegueixen el canvi polític i social. Una paradoxa a què, com hem vist, no va ser aliena la investigació per la pau.

Un cas particular d'això és justament el que s'està debatent a l'Amèrica Llatina, del qual ara ens ocuparem, com a exemple.

El ressorgiment dels moviments socials i el canvi polític a l'Amèrica Llatina

Sense cap mena de dubte, també els anys 90 i la dècada inicial dels 2000 han estat especialment fecunds quant a moviments socials a l'Amèrica Llatina. Com que només es tracta d'utilitzar l'exemple per mostrar temes rellevants per a la recerca, em limitaré a comentar breument dos aspectes de l'assumpte i a centrar-me, de la mà d'un suggeridor text de Kees Biekart, en un tercer. En resum, el més rellevant per pensar en què investigar o en què i sobre què actuar i incidir.

En primer lloc, alguns estudis han comparat l'activitat política popular en casos de transició d'un règim autoritari a la democràcia, en particular, el que va succeir durant els anys 80 i 90 en la relació entre moviments socials i organitzacions no governamentals. Un cas concret són justament el xilè i el brasiler, en els quals recentment s'ha observat un canvi o un declivi en l'activitat dels moviments socials comparat amb el que és habitual en l'etapa autoritària. Concretament, s'ha constatat un èmfasi més gran dels moviments en la negociació que en la mobilització i, per tant, interacció i participació creixent amb els organismes estables; proliferació i més visibilitat de les ONG, que oscil·len entre la ineficàcia (allà on no interactuen amb l'Estat) o s'acaben subordinant a les polítiques estatals; problemes de finançament, en part corregits per l'ajuda externa, que, per definició, és oscil·latòria i creadora de dependència (Forewaker, 2001).

En segon lloc, i molt relacionat amb els problemes de finançament i d'ajuda externa, convé tenir present els resultats de l'estudi de Biekart (1999) dedicat a la promoció de la pau i de la democràcia a l'Amèrica Central i el seu èmfasi en la construcció de la societat civil. Malgrat el caràcter geogràficament limitat del treball, el seu impacte ha estat molt gran en el debat sobre l'exportació i la importació de la societat civil mitjançant els programes d'ajuda al desenvolupament, de compassió i càlcul, per al·ludir al títol d'un treball previ sobre les ONG en què també va participar Biekart. I està lluny d'haver acabat. Experiències posteriors, com el Mesodiàleg en el cas de Guatemala per exemple, s'haurien d'analitzar de manera semblant. Em limitaré a destacar la importància, en particular per entendre millor el debat en curs a Mèxic i sobre tot el cas de Chiapas i l'internacionalisme, sobre la “polèmica” amb Peter Waterman i la seva noció de “solidaritat de substitució”, que

inclou diversos elements: identitat, substitució, complementarietat, reciprocitat, afinitat i restitució (Waterman, 1998).

En tercer lloc, i de manera principal, em vull referir a les tesis sobre la relació entre el ressorgiment dels nous moviments socials a l'Amèrica Llatina i el canvi polític i social que ha generat o que ha intentat provocar. El motiu és l'interès que crec que cal dedicar a l'aparició de manifestacions polítiques poc usuals fins ara sobre participació i acció política no convencional, i que podem observar en la part final de la dècada dels 2000 en països tan dispars com Mèxic, Colòmbia, Perú, Veneçuela, Bolívia, Nicaragua o, en part, Xile. Dit sia de passada, unes manifestacions que, en el cas d'Amèrica Llatina, mereixen, en particular en el cas d'un centre com l'ICIP, un programa de recerca detallat.

Prendré com a base principal el text de Biekart (2005), que proposa set tesis que enumero i, en algun cas, comento breument. Crec que totes mereixen anàlisi i recerques molt més profundes i detallades.

En primer lloc, el ressorgiment, malgrat ser espectacular i molt ampli tant en l'esfera regional com supranacional, no és sorprenent i està relacionat amb l'onada democratitzadora de finals dels anys 80 i amb el neoliberalisme, encara que això no sembla explicar-ho tot.

En segon lloc, el factor desencadenant, encara que no únic, del ressorgiment va ser l'impacte de dues dècades de neoliberalisme i, per tant, la creixent exclusió social i política de grans sectors de la població.

En tercer lloc, el paper causal determinant de la creixent coordinació i relació transnacional entre els moviments, més enllà de les fronteres, que explica en bona mesura la magnitud de les mobilitzacions socials a cada país. Aquí observariem una manifestació de la tendència general dels moviments globals: un salt qualitatiu de la tasca de construir xarxes i cooperació, que es podria exemplificar en el paper de l'Aliança Social Hemisfèrica i el seu lema “Sí a la vida, no a l'ALCA; una altra Amèrica és possible”. El debat permanent des de fa tres anys sobre el futur del Fòrum Social Mundial i la visió contraposada entre ONG i moviments en seria un altre exemple.

En quart lloc, els moviments socials han tingut un paper decisiu en l'ascens (i caiguda) de governs progressistes en els últims anys, en particular a partir de 2001 (Argentina, Bolívia, Brasil, Equador, Perú, Uruguai, Veneçuela... entre d'altres).

En cinquè lloc, els governs progressistes no sempre resulten beneficiosos per als moviments socials (n'hi haurà prou amb recordar el cas de Nicaragua després de la victòria de Daniel Ortega). Biekart, com d'altres, parteix justament de casos com el xilè per cridar l'atenció sobre alguns casos: el dels “piqueteros” a Argentina, el MST al Brasil o, el cas més complex de tots, el paper de la Confederació de Nacionalitats Indígenes de l'Equador (CONAIE).

En sisè lloc, una característica destacada de la nova generació de moviments socials llatinoamericans és que no aspira a aconseguir el poder estatal.

I, finalment, i en setè lloc, la força significativa que presenten els moviments socials a l'Amèrica Llatina és un reflex de la debilitat dels partits polítics en aquest territori: les

coalicions conjunturals i les mobilitzacions massives han estat el principal instrument per articular demandes de canvi polític i social.

En definitiva, el problema és, en el cas llatinoamericà i general, doble i antic. D'una banda, els moviments socials i les organitzacions de la societat civil han de, o almenys intenten, buscar sempre un equilibri entre la seva autonomia social i un grau mínim de responsabilitat política, la qual cosa genera tensions, enfrontaments, cooptacions, ruptures i el ja esmentat caràcter cíclic, l'auge i la decadència.

D'altra banda, la complexa relació entre els moviments i les organitzacions de la societat civil, els partits polítics i l'Estat, una relació en què les temptacions de substitució, per eliminació de l'altre o per cooptació, són a l'ordre del dia. Això, com veurem, no lliga amb la tesi que mantindré: més Estat i més societat civil o el caràcter imprescindible per al desenvolupament i la democràcia de príncep, ciutadà i mercader.

Príncep, ciutadà i mercader: Estat i societat civil, una relació complexa

Començarem aquest últim subapartat amb alguna clarificació conceptual i històrica. Doncs el cert és que, amb l'eclosió dels moviments socials i l'aparició –o anunci d'aparició– d'una societat civil global, els problemes terminològics han augmentat.

D'una banda, en els últims temps han fet fortuna, almenys quant a ús generalitzat, expressions com “tercer sector”, “sector voluntari”, “capital social”, “societat civil” o, simplement, “ONG”, que sovint afirma la necessitat de reforçar-les o consolidar-ne el paper. D'altra banda, també s'utilitzen cada vegada més expressions com “governança” o “bon govern” per al·ludir a coses que han de fer l'Estat i la societat civil. Per si fos poc, algunes d'aquestes expressions, en un context més teòric i lligat al ressorgiment en ciències socials i economia de l'institucionalisme, s'usen també per explicar o descriure casos concrets de relacions especials entre ciutadania, forces del mercat i administracions. Per esmentar un exemple ben conegut, les diferències econòmiques i socials entre la Itàlia meridional i la Itàlia del nord van ser explicades per Robert Putnam, que apel·lava al capital social i a la diferència de paper de les institucions, inclosa la societat civil. Poc després, el propi Putnam i altres autors van protagonitzar una viva polèmica sobre l'eventual declivi de la societat civil als Estats Units, considerada des de Tocqueville la gran força motriu del país.

D'aquí que alguns hagin contraposat el tercer sector, la societat civil (el ciutadà), al primer sector, l'Estat i les administracions (el príncep), i fins i tot, en ocasions, al segon sector, les forces del mercat (el mercader). Aquesta intervenció pretén mostrar, en canvi, que la contraposició és absurda i allunyada del funcionament real de la societat i, per tant, de les tasques de la democratització i del desenvolupament: els tres sectors, per continuar amb aquesta imprecisa terminologia importada ja fa anys, tenen funcions importants i no contradictòries, encara que quan s'exerceixen es produeixen tensions, conflictes i antagonismes inevitables.

Per dir-lo d'una altra manera, la tesi que mantindré, i que té repercussions per orientar la recerca i l'acció, és que, malgrat l'ús confús i confusionari de les expressions referides als

tres sectors, existeix una idea, un concepte, potent i clau: en les societats del Nord, i més en general en societats del Sud sotmeses a processos ja avançats de desenvolupament i democratització, no es pot governar només des de l'Estat o des de l'Administració. Dit d'una altra manera, malgrat els intents de l'Estat i d'algunes institucions d'absorbir-los o de penetrar-los, avui dia les societats necessiten més Estat i més societat civil, però cadascuna al seu lloc, sense confondre's ni pretendre anul·lar-se una a l'altra.

Abans, emperò, convé recordar que, malgrat totes les dificultats, l'associacionisme voluntari és antic i que “associacionisme”, “moviment social”, “societat civil”, “organització de la societat civil” i “ONG” no signifiquen el mateix, com mostra el requadre que hi ha a continuació.

Taula 12. Associacions voluntàries, societat civil i organitzacions no governamentals: aclariments terminològics i històrics

Durant segles s'ha desenvolupat un ric teixit de maneres d'interacció social: les familiars i comunitàries, les de canvi i mercat que han governat les relacions econòmiques, les orientades al Govern i a l'Administració, però també les associacions i societats d'ajuda mútua, d'intercanvi, és a dir, les organitzacions voluntàries d'intervenció, sense ànim de lucre i que pertanyen a l'àmbit privat. O el que és el mateix, el fenomen associatiu voluntari, com a interacció social institucionalitzada amb segles de tradició, es diferencia dels altres tres acabats d'esmentar en el seu caràcter lliure (no hi ha, per exemple, filiació sanguínia), en el seu caràcter no mercantil o lucratiu (davant d'institucions com l'empresa) i en la seva clara distinció de les interaccions que han derivat en poders o administracions públiques, gràcies al seu caràcter jurídic privat.

Aquest tipus d'associacions es troba ja ben documentat als col·legis romans, a les gildes germàniques o, naturalment, als monestirs i confraries cristianes. Posteriorment van arribar un altre tipus d'organitzacions, bé de naturalesa igualment religiosa, ben lligades a les conquestes colonials (missions mèdiques), bé d'inspiració privada, com les “organitzacions assistencials voluntàries” britàniques (les *charities*, nascudes a causa de l'impacte entre les classes populars de la revolució industrial), la Creu Roja (1863), l'Exèrcit de Salvació (1865), Save the Children Fund (1919) o Oxfam (1942). Després de la Segona Guerra Mundial, i en particular en la dècada dels 50, el fenomen va proliferar de manera considerable, tant pel que fa a número i abast (nombre de països amb ONG) com pel que fa a finalitats i sectors d'actuació.

És en aquest moment quan es popularitza l'expressió “organització no governamental” sorgida justament en el marc de les Nacions Unides, que l'utilitzen per distingir la seva actuació de la d'algunes organitzacions d'indole privada a què atorguen estatut consultiu. L'expressió fa fortuna, malgrat el seu caràcter negatiu i enormement polisèmic: tan “no governamental” és una empresa com un partit polític, una ordre religiosa, una fundació o una associació; aquestes últimes, al seu torn, poden tenir o no una comesa social, una funció de canvi i millora de la qualitat de vida. I per

això molts autors i organitzacions prefereixen expressions amb un missatge positiu, com organitzacions voluntàries.

Això obliga a precisar què s'entén per “organització no governamental” i a diferenciar entre aquestes i altres tipus d'associació voluntària de la societat. Codis de conducta i ètics recents redactats com a autoregulació caracteritzen una ONG com aquell tipus d'entitat que reuneix determinades característiques. En primer lloc, disposa de certa organització estable i capacitat jurídica, que les diferencia dels moviments socials. En segon lloc, no persegueix afany de lucre i té com a element central dels seus recursos bàsics (humans i materials), fons i capital humà amb caràcter motivacional o voluntari, que les distingeix de les empreses, fins i tot de les d'economia social. En tercer lloc, disposa de cert grau de suport públic, presència social i està oberta a l'escrutini i el debat públic per part de la societat. En quart lloc, és independent, és a dir, disposa d'autonomia decisòria, orgànica i institucional respecte a altres institucions, en especial administracions, governs i organitzacions intergovernamentals (és a dir, per ser apartidista, si bé és política en el sentit de tenir un ideari, programa, estratègia...). En cinquè lloc, té voluntat d'actuar com a agent de canvi social, com a actor compromès amb la transformació de la societat i la recerca d'un món millor, més just, equitatiu i pacífic. Finalment, disposa de mecanismes transparents i participatius a l'hora de constituir els seus òrgans de govern. En definitiva, el que caracteritzaria les ONG és una combinació d'acció voluntària (vegeu veu “voluntariat”), afany transformador de la societat, visió centrada en les persones i independència organitzativa i motivació no lucrativa.

Font: Grasa, 2000

Tornant a la nostra tesi, en el paper de príncep i ciutadà i, en general, dels tres sectors en el govern i la governança de la societat, convé recordar un aspecte obvi, però sovint oblidat: cal distingir entre “govern”, concepte que pressuposa sempre algun tipus d'autoritat central (sovint el que denominem Estat, amb les administracions públiques en un lloc destacat) i “governança”, mecanismes d'ordre (incloent-hi de vegades la capacitat d'assignar recurs) que permeten l'exercici de l'autoritat política, econòmica i administrativa –i per tant la gestió de tots els àmbits bàsics de la vida social d'un país– però que no necessàriament funcionen des de l'existència d'autoritat formals i centralitzades, sinó des de la presència d'institucions, en el sentit sociològic abans esmentat. Dit d'una altra manera, quan parlem de “governança” fem al·lusió a un conjunt de mecanismes, processos, institucions i, fins i tot, valors compartits mitjançant els quals ciutadans i grups socials articulen els seus interessos, regulen les seves diferències i, finalment, fan possible l'exercici dels seus drets i obligacions legals. La governança, per tant, és un prerrequisit del bon govern, una condició necessària tot i que no suficient.

Per tant, el concepte de “governança” té un camp semàntic més gran que el de “govern”: inclou l'Estat i les administracions públiques però també el sector privat amb finalitat

lucrativa (les empreses, les forces del mercat) i el sector privat sense finalitat lucrativa (l'anomenat “tercer sector”, la societat civil). La governança implica, per tant, la interacció entre les institucions pròpies del Govern (sovint molt formalitzades i normativitzades) i les institucions no formals pròpies dels altres dos sectors, sovint no escrites, altament informals. La relació entre aquestes diferents institucions i el seu context social, econòmic i polític és justament el que alguns autors han anomenat “ecologia de la governança”, tenint en compte la relació imprescindible entre els tres sectors i les seves diferents institucions per garantir el funcionament quotidià, i en particular el bon funcionament, d'una societat.

Més concretament, cinc són les grans institucions, o macroinstitucions, tenint en compte que cada una d'elles n'inclou moltes altres, totes elles clau per governar presents d'una manera o altra en tota societat: a) el sistema legal i de govern; b) els serveis i administracions públiques; c) les institucions democràtiques i representatives (que, en el nostre cas, inclouen el Parlament o el poder legislatiu però també els partits polítics); d) la societat civil; i e) els agents i les forces del mercat, incloent-hi la institució del mercat, molt més antiga que el capitalisme.

Doncs bé, les dues primeres macroinstitucions (el sistema legal i de govern; els serveis i les administracions públiques) i en part la tercera (les institucions democràtiques i representatives) entren en l'esfera de l'Estat, del príncep en termes de filosofia política. La cinquena (els agents i forces del mercat), en l'àmbit privat lucratiu. I part de la tercera macroinstitució (els partits polítics quan no actuen en l'esfera de Govern, de l'Estat i del poder legislatiu) i la quarta, la societat civil, constitueixen justament l'espai intermediari entre l'Estat o Govern i el mercat, l'espai de la societat civil, l'àmbit privat no lucratiu.

Així doncs, el que assegura la governança i el bon govern, i, per tant, el desenvolupament i la democratització real, és que l'Estat garanteixi i nodreixi un entorn legal i polític apropiat. Per la seva part, el sector privat lucratiu ha de generar ocupació, ingressos i activitat econòmica. Al seu torn, la societat civil ha de facilitar la interacció social i política, mobilitzant grups i sectors diversos, sovint de manera molt crítica i fins i tot en oposició al príncep i al mercader, perquè participin en les diferents activitats polítiques, socials i econòmiques.

Dit d'una altra manera, cada sector té punts forts i limitacions, motiu pel qual el bon govern i la governança necessiten que hi hagi una interacció constructiva entre els tres. No n'hi ha prou amb el Govern i no n'hi ha prou amb la societat civil, per parlar simplement dels dos sectors que ens ocupen en el text. Sense compromís cívic, sense denúncia i mobilització, sense capital social, la democràcia i el desenvolupament, els dos grans béns públics necessaris per a tota societat, resulten impossibles. Sense recursos, sense polítiques públiques, sense Estat i sense administracions, la societat civil no pot complir tampoc la seva comesa. I això no és fàcil, perquè suposa repensar els rols de cada un d'ells i, sobretot, respectar-los. Un exemple, pensat per al cas occidental, sorgit de l'experiència espanyola, és el que recull el decàleg que reproduïm a continuació.

Taula 13. Decàleg de bon govern per a administracions i societat civil

- 1.** Diferenciar el que pot i ha de fer cadascú, respectar les especificitats i aplicar els principis de subsidiarietat, complementarietat i dissidència.
- 2.** No fer res que pugui fer una instància inferior per si mateixa, ni crear (o acceptar) dependències ni demanar, donar o consentir cap tipus de favoritisme.
- 3.** Establir instàncies regulars de coordinació, debat i, si és precís, de confrontació, diferents dels canals de negociació i pacte concret.
- 4.** Establir pactes concrets i a poder ser plurianuals, transparents i públics, amb objectius i finançament orientat a resultats, sotmesos a avaluació regular i a l'escrutini de la ciutadania.
- 5.** Fomentar la participació, incloent mecanismes regulars i institucionalitzats de diagnòstic de les debilitats i forteses.
- 6.** Aplicar fórmules de descentralització, entesa com a “desconcentració” (delegació de dalt per sota de funcions i de capacitat administrativa, retenint el control al centre) i també de “devolució” (transferència des del centre de poders de decisió, així com dels recursos humans i de les capacitats financeres per exercir-los).
- 7.** Entendre, tant les administracions com les ONG, que el paper bàsic de les ONG com a organitzacions de la societat civil ha de ser el de pressió, formació i denúncia, no fonamentalment el d'organitzacions de prestació de serveis (contractadores, gestores o realitzadores de projectes). O, almenys, diferenciar les condicions i el tracte que es dona a una organització en tant que prestadora de serveis o com a organització de la societat civil, amb compromís cívic.
- 8.** Acceptar i interioritzar que, si es reconeix a les ONG la capacitat de contribuir al reforç de la societat civil i el compromís ciutadà, resulta necessari modificar alguns dels instruments de finançament existents, buscant menys formes de dependència de diners públics. Això podria incloure tipus d'ajuda, no necessàriament considerades AOD; les despeses de funcionament en la mesura que constitueixen un foment de la participació.
- 9.** Retre comptes, no només de la gestió econòmica, de manera pública i regular, en alguns casos de manera conjunta administracions i societat civil.
- 10.** Ser conscients que reforçar la societat civil, crear institucions, pot incrementar, almenys a curt termini, les tensions socials (a mitjà i llarg termini són mecanismes molt apropiats per resoldre conflictes), tenint en compte que es possibilitarà

que siguin més les veus que estiguin en millors condicions d'expressar les seves demandes i opinions sobre les polítiques i els recursos públics.

Font: Rafael Grasa, 2003

No obstant això, la temptació d'incorporar, eliminar, instrumentalitzar o substituir és freqüent, ja que les relacions entre príncep i ciutadà són difícils, encara que es poden establir regles de joc. Per difícils que siguin aquestes relacions: és imprescindible intentar-ho, igual que ho és investigar diversos casos, molt diversos quant a temes i a contextos, per saber clarament en què solen consistir les dificultats i establir pràctiques bones i dolentes.

En definitiva, apostar per institucions de qualitat suposa, des del punt de vista de construir polítiques públiques de construcció de la pau, al nostre país, posar l'accent en la governança i no només en el Govern. I, per tant, establir bones relacions entre moviment, administracions i, naturalment, acadèmia.

Un tema addicional de recerca i, fins i tot, d'observatori o observatoris.

D

**CONCLUSIONS
FINALS**

La conclusió, provisional i a tall de resum, s'exposarà en dues parts. La primera i bàsica, titulada "Una agenda i un mètode", està dedicada a resumir algunes idees bàsiques, a presentar tentativament alguns temes clau i a proposar unes directrius respecte al mètode. Pretén, a part d'això, tenint en compte que aquest estudi i llibre sorgeix d'una llarga recerca de l'autor –encara en marxa– dedicada a reconstruir la investigació per la pau, a fer que aquesta primera part de les conclusions siguin autosuficients: que valguin, dit d'una altra manera, per a la totalitat de l'afany o síndrome que hem denominat investigació per la pau.

La segona, prenent com a exemple un dels elements clau de l'encàrrec inicial, pretén aplicar aquestes directrius al cas d'un eventual observatori de conflictes etnopolítics.

D1. UNA AGENDA I UN MÈTODE

Al llarg d'aquestes pàgines s'han deixat clares, o almenys això he pretès, diverses idees sobre la investigació per la pau. Intentaré resumir-ne el més essencial.

La investigació per la pau, des de la macroanàlisi, mai no ha estat una disciplina, sinó una síndrome, un conjunt de trets o atributs que se solen produir junts, inicialment a causa en gran manera del context d'aparició. I com he mostrat, això, la característica de ser una síndrome és encara actualment més certa que abans, si això és possible. La notòria i recurrent reclamació disciplinària té més a veure amb la sociologia del coneixement, amb l'acceptació acadèmica, que amb la realitat. Es tracta, en definitiva, d'un afany moral i científic: fer tot el que es pugui de la mà de l'instrument més poderós de què disposa l'ésser humà, el coneixement científic, per disminuir o eliminar el risc més gran a què s'enfronta el futur de la humanitat, la guerra, en particular la guerra nuclear generalitzada, el dia d'Armagedón, l'extermini de l'espècie humana, que en el seu moment E. P. Thompson va qualificar justament com a exterminisme.

Això deriva en un ideal reformador, en una combinació d'explicació i prescripció, que ha pres diverses formes, fruit dels debats i intents en la mateixa investigació per la pau i de l'impacte d'altres disciplines científiques, de la progressiva institucionalització i, naturalment, de l'impacte fàctic de l'evolució del sistema internacional. Hem vist que aquest ideal es podia expressar de manera continguda, com en el *Journal of Conflict Resolution*, com un afany que absorbeix el de Lasswell (equiparar ciència i democràcia) i el de Lentz (la convicció en el poder de la ciència de la pau) i l'agenda dels tres pares fundadors reconeguts (Sorokin, Richardson i Wright), amb una concepció de pau restringida, vorejar o evitar la guerra aconseguint un òptim de Pareto. En altres casos, a partir de la introducció de l'agenda Nord-Sud i la "revolució socialista", mitjançant la centralitat que alguns sectors donen als conflictes asimètrics i a l'anomenada "violència estructural" (en sentit estricte, violència de les estructures, l'expressió de la Conferència Episcopal de Medellín que va encunyar el terme), l'ideal "ortosocietalista" implica canviar la societat.

Proposarem, mitjançant deu tesis numerades, altres elements que es deriven d'aquesta forta conclusió, en particular per a la present i futura agenda i per al mètode, amb un exemple que cal evitar (els excessos de l'ampliació de la noció de pau de Galtung), a tall de conclusió. Cap de les tesis, però, es va desenvolupar en detall: s'enuncien en el títol i es fonamenten en la història i la investigació per la pau, en un parell de paràgrafs.

Sobre l'agenda: el que es pot i s'ha d'investigar

D1.1. RECUPERAR LA CENTRALITAT DE LA NO-VIOLÈNCIA EN L'AGENDA, CLAU EN L'INICI DE LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU

En el context de la difusió i l'assimilació de Gandhi als Estats Units, la discussió sobre si la coerció moral era o no compatible amb el cristianisme, i en el procés de convergència general entre tradicions religioses i morals sobre la pau dels anys 40, l'ideari quàquer i l'utopisme mundialista i internacionalista es deixen sentir amb claredat en la comunitat inicial d'investigadors per la pau. Això no és aliè a l'extensió del vocabulari i a les propostes de l'internacionalisme utòpic entre amplis sectors del cristianisme i, fins i tot, del catolicisme durant aquells anys.

Aquestes dues tradicions i la investigació per la pau inicial comparteixen concretament diverses coses: 1) el rebuig de fer de la pau un valor absolut; 2) l'interès per l'extensió de la idea de comunitat en la societat internacional, com un mecanisme de soscarar l'arrel de les guerres –l'existència d'estats particulars– i d'avançar cap a la *polis* global, així com d'irradiar cap a l'exterior les regles de la pròpia comunitat confessional (el regne de Déu en aquesta terra); 3) la barreja del testimoni, de l'exemplaritat, amb el compromís i l'activitat politicointelectual; 4) la clau deontològica quan formulem el compromís i la doctrina moral. En paraules corrents dels anys 60: “el pacifisme és una obligació, no una promesa. No tenim certesa que ens salvi, però sabem amb seguretat que és correcte”; i 5) la consideració de la guerra com un desastre, una aberració que s'ha de curar.

D1.2. ENTENDRE LA GUERRA COM A INSTITUCIÓ SOCIAL, ÉS A DIR, COM UNA COSA QUE S'HA DE DESLEGITIMAR I EVITAR I NO CONDEMNAR-SE SENSE MÉS NI MENYS

De manera menys central, alguns autors recuperaran o reciclaran elements de la tradició de la guerra justa. Molt notable en aquest sentit és la manera en què Rapoport arrenca de la idea de la pau com a contenció permanent del mal mitjançant ajustaments continuats, una de les bases de la idea d'equilibri del poder, per establir la seva concepció de la guerra com una institució social viable. Això li permetrà valorar els elements positius de la tesi de Clausewitz i els seus seguidors moderns (les guerres sense finals polítics clars, com la del Vietnam, són condemnable) i proposar una estratègia i una clientela diferents per a la investigació per la pau: establir amb precisió l'etiologia de les guerres i preparar-ne el remei no té importància; el que és realment important és minar les arrels institucionals i educatives de les guerres.

És justament aquesta interpretació la que té sentit en un moment, transcorreguda la primera dècada dels 2000, en què sembla que el més urgent és **desarmar les mans** (ressorgiment de la cursa d'armaments, del militarisme, la militarització) i **les ments** (foment d'una autèntica cultura de pau).

D1.3. FER ATENCIÓ A L'AGENDA DEL MOMENT, COM SOL SER HABITUAL, ÉS A DIR, PRENDRE EN CONSIDERACIÓ EL CONTEXT

Dit això, la gènesi i l'evolució de la investigació per la pau sembla estar més d'acord amb disciplines afins, en particular les relacions internacionals, malgrat que s'hagi sostingut el contrari. Els factors causals que hi ha sota de qualsevol reconstrucció del seu desenvolupament són els mateixos: l'evolució de les ciències socials; els canvis de la realitat internacional; i els diversos enfocaments i imatges en disputa de la disciplina i el seu objecte d'estudi, en els debats dels quals tindrà un paper no menyspreable l'*acquis* de segles de tradició.

No sembla menyspreable: fer atenció a les arrels, ser radical i focalitzar-se en el que és prioritari.

D1.4. ACCEPTAR EL CARÀCTER NO MERAMENT INTEL·LECTUAL DEL PROBLEMA, ÉS A DIR, EL SEU COMPONENT D'ACCIÓ, DE TRANSFORMACIÓ SOCIAL

L'afany de perseguir una visió més objectivable que les definicions inclusives s'ha concretat en set trets definitoris d'una síndrome que és alhora desafiament intel·lectual, anàlisi del sistema internacional, política disfressada i reflexió filosòfica. El perfil mitjà resultant de la investigació per la pau és el d'un altíssim interès normatiu o “fervor moral”, perfectament compatible en la seva formulació inicial amb l'orientació behaviorista i positivista i amb la renúncia a tot tipus de secessionisme metodològic, amb una recerca constant d'aplicabilitat. L'exemple que es volia imitar era el dels models keynesians: aconseguir teories amb un nivell de comprensió de les causes de la guerra suficient per convertir-se en instruments polítics eficients en l'objectiu d'evitar-les.

Això suposa acceptar l'existència d'un problema social, polític, que no es pot resoldre amb la simple acció intel·lectual: conèixer aquestes causes. Problema que agreuja el ja esmentat caràcter “an-àrquic” de les relacions internacionals.

D1.5. DEIXAR DE BANDA EL REBUIG DE LA TRADICIÓ, LA CONSIDERACIÓ RESTRICTIVA DELS PRECURSORS O “PARES FUNDADORS”, UNA MANERA D'EVITAR L'OBSESSIÓ PER L'APLICABILITAT

Millorar la condició humana minvant el paper de la violència en la vida social i internacional en el marc de la racionalitat instrumental era alhora l'objectiu i també el problema que calia resoldre. Aquest ideal d'enginyeria social va influir decisivament en la formulació dels conceptes clau. La pau no es va concebre inicialment com un fet relacionat d'alguna manera amb estats interns dels individus; la seva consecució es va reduir, per contra, a un problema de gestió de l'entorn social i polític. La guerra es va pensar, al seu torn, com una discrepància entre l'estat de coses real i el desitjat, reductible també a la comprensió del problema i la manipulació del seu entorn en la direcció anhelada; d'aquí la preferència per la concepció cataclísmica de les conflagracions. Es buscava, en definitiva, conèixer per actuar, reformar, corregir: tecnologia social, i per això, entre altres coses, es va fer tan poca atenció a altres precedents, a altres tradicions de pensament.

Tanmateix, aquestes tradicions, molt vinculades en alguns casos a la relació entre príncep, ciutadà i mercader, a la manera d'aconseguir institucions viables –en la seva accepció àmplia, no equivalent a organitzacions formals– resulten claus per transformar la realitat.

D1.6. CONTINUAR LA LÍNIA DE CREACIÓ DE XARXES, DE COMUNITATS EPIS-TÈMIQUES, DAVANT DE LA IMPORTÀNCIA EXAGERADA DE NOMS PROPIS CONCRETES EN LES TRES I QUATRE PRIMERES DÈCADES DE INVESTIGACIÓ PER LA PAU

Si ens fixem en els períodes de formació, el dels precursors i el d'institucionalització, s'arriba a una conclusió evident: la importància del llegat de Richardson, Wright o Deutsch i l'escassa entitat teòrica de molts dels treballs posteriors. De manera més general, es constata que el desenvolupament de la investigació per la pau està marcat pel paper de determinats individus.

A més dels pares fundadors, de la funció d'encreuament generacional de Karl Deutsch, dels membres de la tríada inicial (Boulding, Røling i Galtung), dels principals protagonistes de la contestació radical, destaca el paper dels *frontiersmen* (en el sentit de Rosenau) amb altres disciplines: Burton, Russett, Singer, Krippendorff i, sobretot, Anatol Rapoport. No obstant això, a partir dels 70 aquest paper va quedar parcialment eclipsat per la ubiqüitat de Johan Galtung. Se'ls ha de deixar clar que el recurs a la guerra i a la violència organitzada, ni era omnipresent ni espaciotemporalment continu, que en certs estats havia sovintejat més que en d'altres, que les hipòtesis explicatives eren múltiples i que el caràcter instrumental que s'atribuïa a la guerra era discutible, ja que les seves conseqüències solien ser molt més devastadores del que polítics i planificadors havien previst.

Superar aquesta dependència d'uns noms propis porta a l'articulació, col·lectiva i compartida, de bons programes de recerca i a les qüestions de mètode. En definitiva, xarxes, comunitats epistemiques i programes de recerca compartits continuen estant al centre.

Directrius sobre mètode: un exemple que no s'ha d'imitar

En un altre lloc he mostrat amb detall, i crec que de manera plausible (Grasa, 1990), els problemes que genera seguir al peu de la lletra l'exemple epistemològic i metodològic de Johan Galtung, sobretot a partir de finals dels anys 70. L'utilitzaré, doncs, com a exemple, sense que això suposi una desqualificació de l'obra de Galtung, sens dubte la més completa i rellevant creada per una sola persona en la investigació per la pau. Una obra, per tant, encara imprescindible.

D1.7. NO RENUNCIAR A L'OBJECTIVITAT NI AL COMPROMÍS MORAL: MANTENIR LA DISTINCIÓ ENTRE "OBJECTIVITAT" I "NEUTRALITAT MORAL"

Per dir-ho de manera ràpida, Galtung opta progressivament, a partir de finals dels anys 60, per traslladar la clarificació de la investigació per la pau a la noció de ciència que maneja, i desfer-se així del seu positivisme anterior. Seguint la tònica ja emprada en la seva fase d'inspiració sociològica, traça les línies de demarcació política en la pròpia teorització, ideologitzant explícitament la teoria i la metodologia i fusionant el pla de la teoria empírica i el de la normativa en nom de l'emancipació dels "condemnat de la terra".

L'ideologització comporta el recurs a l'adjectivació a propòsit de la ciència: no violenta, normativa, ciència de la realització humana, compromesa, funcionalisme radical, etc.; mai "plausible", "versemblant", "falsable", que sí havien aparegut en altres èpoques. En consonància, Galtung renuncia a la distinció entre fets i valors, "trilateralitza" la ciència per incloure-hi dades, teoria, valors i acció: "Llavors afirmaria que no és perquè l'investigador per la pau perdi la seva objectivitat; mai n'ha tingut" (Galtung, 1971c: 255). Una vegada més, malgrat les consideracions coetànies de Rapoport, es **confon objectivitat amb neutralitat moral**. Un mal camí que, al meu entendre, no s'ha d'imitar, ni hauria d'imitar l'ICIP. La neutralitat moral certament no existeix, i menys encara en un afany com el de la investigació per la pau, però l'objectivitat és irrenunciable.

En perspectiva, l'opció de Galtung, confondre objectivitat amb neutralitat moral, redunda en una clara debilitat de la capacitat de captar i comprendre la realitat que es desitja transformar. La discussió metateòrica, de vegades predominantment declamatorià, substitueix mica en mica l'anàlisi de la realitat. El que Galtung va escriure el 1968 a propòsit del caràcter més ideogràfic que nomotètic de les relacions internacionals valdria per a ell mateix i per a alguns investigadors per la pau: "normalment, els relacionistes internacionals debaten més sobre com construir teories en lloc de realment aplicar-les..." (Galtung, 1968e: 28-29).

En el que ens afecta, el paper de la investigació per la pau després de la Guerra Freda, que feia de la necessitat una virtut, s'afirma que conèixer els mecanismes que fomenten (o inhibeixen) la pau i la guerra no constitueix ja la prioritat central de la investigació per la pau. De fet, des de principi dels 70 al "galtungisme" li resultava difícil expressar de manera viable l'objectiu que se li assignava: era difícil perseguir una "pau positiva" definida com a absència de violència estructural i de violència cultural, com a situació idíl·lica en la qual s'hauria aconseguit el valor absolut de la pau.

D1.8. TORNAR L'AFANY DE LA INVESTIGACIÓ PER LA PAU A UNA TASCA RAONABLE I REALITZABLE

De resultes de l'anterior, la investigació per la pau acaba sent el nom d'una utopia, l'objectiu de la qual és cada vegada més inconcret: esbrinar "how to weave values in general, and the broad family of values referred to as *peace* in particular into the paradigm of intellectual activity, or as a detachable prologue or epilogue, but as an indelible part of intellectual activity itself" (Galtung, 1986b: 245). De la fallida de l'ideal reformador en esvanir-se l'agent que l'havia de convertir en una tecnologia social, una ciència de la salut internacional, havíem passat a una disciplina l'objectiu últim de la qual era la producció de coneixements. Ara, després de comprovar-se com n'és de difícil aconseguir coneixements versemblants sobre la pau i la guerra, es propugna l'exploració dels "móns preferits", els valors..., etc.

D1.9. EMBRUTAR-SE LES MANS, PENSAR NO NOMÉS EN EL MÓN FUTUR SINÓ EN COM ACONSEGUIR-LO

Continuem amb el nostre exemple, l'evolució de Galtung. Això no és aliè al silenci o a la vaguetat sobre els protagonistes del canvi en els treballs de Galtung, davant del detall de la utopia, que s'accentua a partir dels anys 70: es diu, per exemple, que per abolir la guerra

és precís crear institucions per al foment de la pau, o s'enumeren els requisits metafísics i espirituals imprescindibles per aconseguir una consciència global, però gens en absolut sobre les **estratègies de transició** (Galtung, 1986b) o dels agents del canvi. Se sosté que per acabar amb l'estructura imperialista no n'hi ha prou amb mesures redistributives, però no es diu res sobre com, qui i en quin sentit alterarà l'estructura productiva o social. Això reforça la sospita que el model de Galtung sobre l'imperialisme, més que centrar-se en el subdesenvolupament, suposa una reflexió sobre el poder i el seu ús.

Pel que fa als mecanismes de canvi, en un primer moment s'importen categories (a títol de metàfores) d'altres àmbits intel·lectuals: es parla de "revolució permanent", de la tasca de l'investigador per la pau, com el modern Sísif, sempre atent a entreveure els canvis positius del sistema internacional (la seva tendència antròpica, en la mesura que es fragmenten i multipliquen els centres, els actors... i es trenquen les formes rígides de polaritat) i disposat a encoratjar-los mentre impedeix alhora que es reproduïxin o reforcin les tendències conservadores.

Posteriorment parlarà d'articular una estructura autosuficient, un desenvolupament autocentrat i, fins i tot, una moderada "desconnexió" selectiva del centre per construir defenses mentre es reorganitza l'estructura social i productiva. Però res, de nou, sobre el procediment per fer-ho.

Sembla com si l'enormitat del pes de l'estructura, la insistència en què aquesta (el capitalisme, el feudalisme...) ho és tot, en què no hi ha res que hi sigui superflu, creés una convicció de la impossibilitat del canvi. Això s'explica mitjançant una combinació de funcionalisme sociològic i objectivisme ètic que permet a Galtung (o a Milliband) ampliar el concepte de violència per significar qualsevol impediment a la realització de l'ideal moral i, de passada, justificar la inviabilitat del canvi.

La solució és objectiva, però l'estructura impedeix no només posar en pràctica la solució, sinó també convèncer els altres que realment és la solució racional i científica. Ens queda la raó i l'exemple.

D1.10. UNA PROPOSTA DE METODOLOGIA I D'AGENDA EN POSITIU: CINQ PROPOSTES A LA RECERCA D'AUTORS

En resum, la meua proposta metodològica és allunyar-se al màxim del que Elster (1983: 91 i s.) va denominar *self-defeating political theories*, les pròpies d'aquells que accepten per endavant que juguen només per jugar i no per guanyar, ja que no accepten que determinades coses (com l'autorespecte) són essencialment productes laterals. Això suposa, combinar diverses coses, concretament cinc propostes.

1. Tornar als temes de la "vella agenda", a les preocupacions del moviment per la pau, però en el nou context de la postguerra freda, buscant aportacions conceptualment riques, innovadores i aplicables. És a dir, tornar a la pau positiva, la seguretat humana, però limitada, abastable, pel pensament i per l'acció.

2. Allunyar-se d'intents de perseguir la solució total, l'alternativa completa (presos els objectius alhora), i, per tant, d'intents de resoldre problemes complexos amb paraules

("equiparant holisme i el cubisme", veure el món des de diversos angles i perspectives alhora). Només amb paraules es pot resoldre tot alhora.

Recuperar l'esperit de propostes fetes fa molt de temps per Rapoport, Krippendorff o Olson/Jarvard per trencar amb l'apoliticisme de la primera etapa de la investigació per la pau. El seu programa era senzill i factible: **conèixer** (estudi de les causes de la guerra i les condicions de la pau); **desemmascarar** (falsa consciència quan s'encara amb problemes internacionals), i **comprometre's** en l'àmbit personal, en el terreny de l'acció política.

Les tres coses s'havien d'articular, però sense reduir-se unes a les altres. Ni el coneixement podia substituir l'acció política, com havien suggerit Boulding i bona part de la comunitat nord-americana, ni l'acció política sense autèntic coneixement no seria efectiva a mitjà termini, en quedar atrapada per la immediatesa de la resposta, l'aliança amb les víctimes del moment o la via del canvi individual, a la manera del moviment per la pau.

La tasca de revelar la falsa consciència, a part d'això, si bé apuntava al biaix conservador de disciplines com els estudis estratègics dels anys 60 i a la seva poca noció de racionalitat, englobava la crítica d'excessos fonamentalistes en els propis moviments per la pau o, fins i tot, en la investigació per la pau.

3. Renunciar a buscar la solució, per tant, com continua dient Galtung, només en el terreny del coneixement o en el de la pau. Fa falta articular programes de canvi, tenir en compte el paper de les noves maneres de fer política, les no convencionals, el paper dels moviments, les noves maneres de governança, les articulacions entre príncep, ciutadà i mercader.

4. Respecte del conèixer, de la tasca investigadora, convé reintroduir dos elements:

a) no abandonar l'objectivitat científica i distingir entre objectivitat i neutralitat moral, recórrer a l'hàbit irracional d'introduir la demarcació política en el terreny de les idees, de la teoria;

b) no oblidar el llegat de la crítica de Hegel a Kant, recollit per Marx, que el deure moral pressuposa la possibilitat empírica; que l'emancipació no depèn tant (o només) de les idees o dels imperatius sinó de la seva incardinació historicocausal. Renunciar a l'ideal d'objectivitat i a la comprensió de la realitat suposa en última instància renunciar a pensar estratègies d'emancipació viables.

Tot un programa per al futur, però un programa realitzable i modulable, que permet, com veurem a continuació, proposar observatoris amb intenció, buscar avantatges comparatius per a una cosa tan complexa com els conflictes etnopolítics, i subratllar la importància de les opcions polítiques, però sense confondre investigar, conèixer i actuar.

D2. UN EXEMPLE: UN OBSERVATORI SOBRE CONFLICTES ETNOPOLÍTIQS

JORDI URGELL (Escola de Cultura de Pau, UAB)

Els annexos 2 i 3, i el treball en curs per a la meua tesi doctoral en marxa sota la direcció de Rafael Grasa, em permeten sostenir la conveniència d'un observatori sobre conflictes etnopolítics. No obstant això, per establir un avantatge comparatiu per a un eventual observatori de conflictes etnopolítics, fa falta partir de la constatació següent:

"L'àmbit d'estudi dels conflictes etnopolítics ha experimentat un creixement i una diversificació considerables en l'última dècada i actualment existeixen múltiples instàncies acadèmiques que s'ocupa de la qüestió."

Dit d'una altra manera, l'ICIP s'hauria de situar en aquest espectre, concretament entre:

- a) Revistes especialitzades, amb articles, monogràfics i ressenyes, com *Ethnopolitics*, *Ethnic Conflict Research Digest* o *Nationalism and Ethnic Politics*.
- b) Llocs webs de recursos (articles, bibliografies, materials didàctics, etc.), com *The Nationalism Project* o *Beyond Intractability*.
- c) Universitats amb departaments o estudis especialitzats en conflictes i pau o sobre qüestions ètniques.
- d) Associacions acadèmiques generalistes –amb seccions sobre conflictes o sobre qüestions ètniques– com l'American Political Science Association (APSA) o l'International Studies Association (ISA), o bé associacions acadèmiques específiques, com The Association for the Study of Ethnicity and Nationalism (ASEN) o Association for the Study of Nationalities (ASN).
- e) Bases de dades, generalistes, com Uppsala Conflict Database, AKUF, Major episodes of political violence o *CASCON Database*; o especialitzades com Minorities At Risk (MAR), o Violent Intrastate Nationalist Conflict (VINC).
- f) Centres de recerca sobre conflictes armats i tensions polítiques de tot tipus, no específicament de caràcter etnopolític, com International Institute for Strategic Studies (IISS), Conflict Barometer - Heidelberg Institute for International Conflict Research, SIPRI, Correlates of War, Center for International Development and Conflict Management, Ploughshares Armed Conflict Report.

No obstant això, seguint les reflexions generals de Rafael Grasa sobre l'evolució de la investigació per la pau, i malgrat el volum considerable d'informació i anàlisi que generen els centres i els instruments d'anàlisi esmentats, la creació d'un observatori de conflictes en el marc de l'ICIP podria tenir cert valor afegit per tal com:

- a) la pràctica totalitat de l'anàlisi que es fa actualment és en llengua anglesa i no hi ha una tradició de teorització sobre la matèria sòlidament arrelada en l'acadèmia llatina;
- b) no hi ha cap centre de rellevància que tingui un observatori pròpiament dit centrat exclusivament en conflictes etnopolítics, i en particular en solucions de tipus polític. L'únic cas que calia considerar era la publicació digital *Self-Determination Crisis Watch*, afavorida per Foreign Policy in Focus (FPF) i Interhemispheric Resource Center and the Institute for Policy Studies, i finançat per Carnegie Corporation.³⁵ Tanmateix, aquest projecte va deixar de rebre finançament el 2002 i, per tant, ja no és actiu. D'altra banda, el Centre for International Development and Conflict Management (CIDCM) elabora cada dos anys l'informe *Peace and Conflict*. En un dels capítols ("Self-Determination Movements and Their Outcomes") analitza les tendències en aquest tipus de conflictes. Segons *Peace and Conflict 2008*, continuaven actius 26 conflictes per l'autodeterminació.

Tentativament, i a grans trets, es pot suggerir que:

1. Un observatori de conflictes etnopolítics hauria de tenir la **capacitat** d'observar, analitzar i comparar:

- a) causes i dinàmiques dels conflictes etnopolítics actuals;
- b) característiques i evolució de les parts contendents, especialment dels grups armats que sol·liciten l'autodeterminació;
- c) format, transcurs i continguts de les negociacions de pau;
- d) tipus d'intervencions de la comunitat internacional, tant des del punt de vista dels subjectes –governos, organismes multilaterals, coalicions internacionals, ONG, etc.– com dels objectius o de l'àmbit de la intervenció –prevenció de conflictes i sistemes d'alerta primerenca, diplomàcia preventiva i construcció de la pau, manteniment de la pau, cooperació al desenvolupament, etc.;
- e) tipus, efectivitat i sostenibilitat en el temps dels acords polítics, institucionals i legals (normalment arquitectures polítiques intermèdies, autonomistes o federals) que posen fi a la violència;
- f) tipus i evolució de les demandes per part dels grups armats secessionistes;
- g) influència del context i les organitzacions regionals.

35. Veure el següent enllaç: <http://selfdetermine.irc-online.org/listserv/010330.html>

2. L'objecte d'estudi principal de l'observatori haurien de ser els conflictes armats de matriu etnopolítica, tot i que també s'hauria de fer atenció a aquells contextos en què l'exigència –o la repressió– de demandes d'autodeterminació o afirmació idiosincràsia comporta nivells considerables de violència o tensió política i social, fins i tot si els principals centres especialitzats en la matèria no consideren que els contextos esmentats es troben en guerra.

A més, l'observatori tampoc no hauria d'oblidar aquells casos, especialment els que van tenir un passat de violència, en els quals les demandes d'autodeterminació es canalitzen per la via política i/o social. Finalment, l'observatori també hauria de dirigir la seva atenció a altres expressions de violència més enllà de la guerra, com genocidis o enfrontaments comunitaris (aldarulls o revoltes). L'observatori també s'hauria d'interessar no només per fets i esdeveniments de violència, sinó també per aquells que condueixin a una resolució pacífica i política del conflicte.

3. En tant que ja existeixen diversos centres de recerca que monitoren la situació de minories, organitzacions armades, contextos de conflicte i institucions des d'una perspectiva regional, l'observatori hauria de tenir una dimensió global i comparativa que bé podrien alimentar reflexions analíticament i políticament rellevants i alhora afavorir les activitats de difusió acadèmica que es consideressin oportunes.

4. La metodologia d'un observatori d'aquest tipus hauria de tenir dues parts diferenciades:

a) Observació i seguiment de casos, principalment a partir de la consulta sistemàtica de fonts locals i de bases de notícies especialitzades en la matèria, com *Ethnic NewsWatch*, *Keesing's Record of World Events Online*, *Academic Universe*, *LexisNexis*, *Minority Rights Information System (MIRIS)* o *Factiva*. Actualment no hi ha gaires centres de recerca que publiquin informació actualitzada i sistematitzada específicament sobre conflictes armats. Entre aquests centres es pot destacar l'International Institute for Strategic Studies (IISS) i la seva *Armed Conflict Database* (<http://www.iiss.org/>) trimestral i anual; l'Heidelberg Institute for International Conflict Research i el seu *Conflict Barometer* (<http://www.hiik.de/konfliktbarometer/index.html.en>) anual; i l'Escola de Cultura de Pau i el seu *Semàfor*, *Baròmetre* i *Alerta* (<http://www.hiik.de/konfliktbarometer/index.html.en>) quinzenal, trimestral i anual.

b) La sistematització i l'anàlisi de la informació. La sistematització de la informació es podria fer a través de la codificació d'algunes variables i la creació d'indicadors, que posteriorment podria ser útil per dur a terme estudis numèrics i empírics. Tanmateix, s'hauria d'evitar el solapament amb bases de dades ja existents o amb enciclopèdies i directoris com *Encyclopedia of Race and Ethnic Studies* (Ellis Cashmore, 2004), *The Encyclopedia of the Peoples of the World* (Amiram Gonen, 1993) o *World Directory of Minorities* (Minority Rights Group, 1993), *Ethnic Cultures of the World: A Statistical Reference* (Philip M. Parker, 1997).

5. L'anàlisi de la informació podria pivotar sobre quatre eixos de recerca:

- 1) casos concrets,
- 2) comparació de casos,
- 3) anàlisi de tendències i
- 4) anàlisi temàtica.

BIBLIOGRAFIA UTILITZADA

ANGELL, Robert C. "Quincy Wright: a personal memoir". *Journal of Conflict Resolution*, 1970, p. 457-459.

ASHFORD, Oliver M. *Prophet- or Professor? The Life and Work of Lewis Fry Richardson*. Bristol/Boston: Adam Hilger Limited, 1985.

– "Lewis Fry Richardson". A: LASZLO [et al.], 1986, vol. II, p. 343-345.

BAITON, Roland H. *Christian Attitudes toward War and Peace*. Nova York/Nashville: Abingdon Press, 1960.

BANKS, Michael. "A Critical Appraisal of Research and Teaching on Problems of Peace and Conflict Resolution". A: WULF, 1974, p. 35-42.

BENOIT, Emile, "Kenneth Boulding as a socio-political theorist". *Journal of Conflict Resolution*, vol. XXI, núm.3, 1977, p. 551-560.

BIEKART, K. *The Politics of Civil Society Building: European Private Aid Agencies and Democratic Transitions in Central America*. Amsterdam-Utrecht: International Books/Transnational Institute, 1999.

– "Seven theses on Latin American social movements and political change. A tribute to André Gunder Frank (1929-2005)". *The European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 2005.

BLACKABY, Frank (1986a). "Stockholm International Peace Research Institute". A: LASZLO [et al.], vol. II, (1986), p. 424-426.

– (1986). "On the Nature of SIPRI's Peace Research Studies". A: THEE, (1986), p. 1-16.

BOASSON, Charles. "The Relevance of Research to the Problems of Peace". *Research for Peace*. Amsterdam: North-Holland/Institute for Social Research Oslo, 1954.

BOBBIO, N. (1979). "I concetti di pace e pacifismo nella filosofia politica". A: GORI (1979), p. 66-88.

BOULDING, Kenneth E. *Conflict and Defence. A General Theory*. Nova York: Harper & Row, 1962.

– "The Peace Research Movement in the U.S.A.". A: DUNN, T. *Alternatives to War and Violence*, 1963.

– (1964a). *The Evolutionary Potential of Quakerism*. Pendle Hill Pamphlet, núm.136.

– (1964b). "Towards a Theory of Peace". A: FISHER, Roger (ed.). *International Conflict and Behavioral Science*, Nova York.

– (1967b). "The Role of the War Industry in International Conflict". *The Journal of Social Issues*, vol. XXII, núm. 1, 1967.

– (1968a). "Accomplishments and Prospects of the Peace Research Movement". *Arms Control and Disarmament*, vol. I, 1968.

– (1968b). "Preface to a Special Issue" (introducció a la "Special Review Issue" del *Journal of Conflict Resolution*, vol. XII, 1968, núm. 4), p. 409-411.

– (1970). "The Philosophy of Peace Research". A: IPRA (1970), vol. 1, p. 5-19. [També a PARD (1982a), p. 76-92, amb el títol *Limits or Boundaries of Peace Research*]

– (1971). "An Epitaph: The Center for Research on Conflict Resolution. 1959-1971". *Journal of Conflict Resolution*, vol. XV, núm. 3, 1971, p. 279-280.

– (1973a) (ed.). *Peace and the War Industry*. New Brunswick: Transaction.

– (1973b). "Introduction: The Deadly Industry: War and the International System". A: BOULDING (1973a), p. 1-13.

– K. E. Boulding *Collected Papers. International Systems; Peace, Conflict Resolution and Politics*, vol. 5, Boulder, Colorado: Associated Univ. Press, 1975. [A càrrec de Larry D. Singell]

– (1977a). "Peace Research". *International Social Science Journal*, vol. XXIX, 1977, núm. 4, p. 601-614. [Es tracta d'un número monogràfic sobre interdisciplinarietat.]

– (1977b). "Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung". *Journal of Peace Research*, vol. XIV, 1977, núm. 1.

– (1978a). *Stable Peace*, Austin: University of Texas Press.

– (1978b). "Future Directions in Conflict and Peace Studies". *The Journal of Conflict Resolution*, vol. XXII, 1978, núm. 2, p. 342-354.

– "Evolutionary Movement Toward Peace". A: LASZLO [et al.], vol. I, (1986), p. 303-305.

– (1987). "Peace and the Evolutionary Process". A: VAYRINEN (1987a), p. 48-62.

BOULDING, K.; MAYER, Milton. *The Mayer/Boulding Dialogue on Peace Research* (editat per Cynthia Kerman i Carol R. Murphy). Pendle Hill Pamphlet, (1967a), núm. 153.

BRECHER, J. [et al.]. *Globalization from Below. The Power of Solidarity*. Cambridge: South End Press, 2000.

BROCK, Peter. *Pacifism in the United States*. Princeton: Princeton U. P., 1968.

– *Pacifism in Europe to 1914*, Princeton: Princeton U. P., 1972.

BURTON, J. W. (1965a). *International Relations. A General Theory*. Londres: Cambridge University Press.

– (1965b). "Peace Research and international relations". *Journal of Conflict Resolution*, vol. VIII, núm. 3, p. 281-286.

CLAUDE, Inis L. "The Heritadge of Quincy Wright". *Journal of Conflict Resolution*, 1970, p. 461-64.

COSER, Lewis. *The Functions of Social Conflict*. Nova York: The Free Press, 1956.

CURLE, Adam. *Making Peace*. Londres: Tavistock, 1971.

– *The Scope and Dilemmas of Peace Studies*. Bradford: Bradford U. P., 1975.

DARBY, J.; MCGINTY, R. *The Management of Peace Processes*. Basingstoke: McMillan Press, 2000.

– (2003, 2008). *Contemporary Peacemaking*. Basingstoke Palgrave/Macmillan, segona edició, 2008.

DEUTSCH, Karl Wolfgang. *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*. Cambridge: MIT Press, 1953.

– *Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement*. Garden City, N. Y.: Doubleday, 1954.

– "Introduction". *Rapoport*, p. VII-XV, 1964.

- “Quincy Wright's Contribution to the Study of War”, prefaci a la segona edició de WRIGHT (1942), Chicago U. P., 1965.
- (1972). “Peace Research: The Need, the Problems and the Prospects”. A: JONES, Peter (ed.). *The International Yearbook of Foreign Policy Analysis*. Londres: Croom Helm, 1975, vol. II, p. 245-266.
- (1987). “Peace, Violence and War”. A: VÄYRINEN (1987a), p. 179-203.
- DEUTSCH, K. W. [et al.] (1957a). *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: Princeton U. P.
- DEUTSCH, K. W.; SENGHAAS, D. (1971a). “A Framework for a Theory of War and Peace”. A: LEPAWSKY [et al.] (ed.). *The Search for World Order. Studies by Students and Colleagues of Quincy Wright*. Nova York: Appleton-Century-Crofts, 1971, p. 23-46.
- DUNN, D. J. (1978). “Peace Research”. A: TAYLOR, 1978, p. 257-279.
- “Peace Research: is a distinction between insiders'and outsiders'useful?”. *Review of International Studies*, vol. IX, 1983, p. 71-77. [Es tracta d'una rèplica de BAYLIS, 1982]
- (1986). “Peace Studies”, a LASZLO [et al.], (1986), vol. II, p. 247-251 .
- *The First Fifty Years of Peace Research: A Survey and an Interpretation*. Aldershot: Ashgate, 2005.
- ECKHARDT, William (1973). “A brief review of the radical critique of peace research”. A: IPRA, (1973), p. 125-136.
- EDWARDS, M.; GAVENTA, J. *Global Citizens Action*. Londres: Earthscan, 2001 .
- EIDE, A. (1973). “Introduction”. A: IPRA, (1973), p. 7-8.
- “Méthodes et problèmes de la recherche sur la paix: le choix des valeurs”. *Révue internationale des sciences sociales*, vol. XXVI, núm. 1, 1974, p. 129-144.
- EIDE, Kjelk. “Note on Galtung's conception of violence”. *Journal of Peace Research*, vol. VIII, 1971, p. 71 .
- FALK, R. *The Promise of World Order. Essays in Normative International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books, 1987.
- FINK, C. F.; BOULDING, E. (ed.). “Peace Research in transition: A Symposium”. Número especial de *Journal of Conflict Resolution*, vol. XVI, núm. 4, 1972.
- FISHER, R. J.; KEASHLY, T. (1996). “A Contingency Perspective on Conflict Interventions: Theoretical and Practical Considerations”. A: BERCOVITCH, J. (ed.). *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*. Boulder. CO: Lynne Rienner Publishers, p. 235-261 .
- FOREWAKER, J. *Grassroots Movements, Political Activism and Social Development in Latin America. A Comparison of Chile and Brazil*. Ginebra: UNRISD, Programme Paper, núm. 4. 2001 .
- GALTUNG, J. “Editorial”. *Journal of Peace Research*, vol. I, núm. 1, 1964.
- (1965). “On the Meaning of Nonviolence”. *Journal of Peace Research*, vol. II, núm. 3, 1965. [També a GALTUNG, (1976a), p. 341-377]

- (1967). “Peace Research: Science, or Politics in Disguise?”. *The International Spectator*, vol. XXI, núm. 19.
- (1968a). “Peace”. *Encyclopedia of the Social Sciences*. Nova York: Macmillan/The Free Press, 1968, reproduït a GALTUNG, (1975a), p.29-46.
- (1968b). “Entropy and the General Theory of Peace”. *Proceedings of the International Peace Research Association*. Assen: Van Gorcum, 1968, reproduït a GALTUNG, (1975a), p. 47-75.
- (1968c). “Peace Research”. *The Social Sciences. Problems and Orientations*. The Hague/Paris: Mouton/ UNESCO, 1968, reproduït a GALTUNG, (1975a), p.150-166.
- (1968d). “On the Strategy of Nonmilitary Defense. Some Proposals and Problems”, també a GALTUNG, (1976a), p. 378-426.
- (1968e). “Small Group Theory and the Theory of International Relations. A Study in Isomorphism”. A: KAPLAN, M. (ed.). *New Approaches In International Relations?*. Nova York: St. Martin's Press, 1968, reproduït a GALTUNG, (1980a), p. 27-53.
- (1969a). “Violence, Peace and Peace Research”. *Journal of Peace Research*, vol. VI, núm. 3, 1969, p.167-191, reproduït a GALTUNG, (1975a), p.109-134. [Edició castellana a GALTUNG, (1985a). *Sobre la paz*, Barcelona: Fontamara, 1985, p. 27-72]
- (1971a). “Peace Thinking”. A: LEPAWSKY [et al.] (ed.). *The Search for World Order*. Nova York: Appleton-Century-Crofts, 1971 . [També a GALTUNG, (1975a), p.76-108]
- (1971b). “Structural and Direct Violence. A Note on Operationalization”. *Journal of Peace Research*, vol. VIII, núm.1, pp.73-76. [També a Galtung, (1975a), p. 135-139]
- (1971c). “Peace Research: Past Experiences and Future Perspectives”. A: GALTUNG, (1975a), p. 244-262.
- (1975a). *Essays in Peace Research I. Peace: Research, Education*. Acüon, Copenhaguen: Christian Ejlers, 1975.
- (1976a). *Essays in Peace Research II. Peace, War and Defense*. Copenhaguen: Christian Ejlers, 1976.
- (1977a). *Essays in Methodology vol. I. Methodology and Ideology. Theory and Methods of Social Research*. Copenhaguen: Christian Ejlers, 1977.
- (1978a). *Essays In Peace Research III. Peace and Social Structure*. Copenhaguen: Christian Ejlers, 1978.
- (1980a). *Essays In Peace Research IV. Peace and World Structure*. Copenhaguen: Christian Ejlers, 1980.
- (1980c). *Essays in Peace Research V. Peace Problems: Some Case Studies*. Copenhaguen: Christian Ejlers, 1980.
- (1985c). “Twenty-five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses”. *Journal of Peace Research*, vol. XXII, núm. 2.
- (1985d). *Sobre la paz* (selecció de textos i pròleg a càrrec de Vicenç Fisas i Rafael Grasa). Barcelona: Fontamara.
- (1986a). “The Next Twenty-five Years of Peace Research: Tasks and Prospects”. A: GALTUNG, (1988d), p. 244-265.

- (1988d). *Essays in Peace Research. Vol. VI. Tansarmament and the Cold War*. Copenhagen: Christian Ejlers.
- GHIMIRE, K. B. (2005). *The Contemporary Global Social Movements. Emergents Proposals, Connectivity and Development Implications*. Ginebra: UNRISD, Programme Paper, núm. 19.
- GLEDITSCH, N. P.(1980). "The Structure of Galtungism". A: GLEDITSCH [et al.], (1980), p. 65-84.
- (ed.) (1989a). *Bibliography of the Journal of Peace Research. 1964-88*. Oslo: PRIO, 1989.
- (1989b). "Journal of Peace Research". *Journal of Peace Research*, vol. XXVI, núm.1, 1989, p. 1-5.
- (2004a). *Topics in peace research: From Gandhi to the capitalist peace* (Curs a HEI; Graduate Institute of International Studies de Ginebra).
- GLEDITSCH, N. P [et. al] (ed.). *Johan Galtung: A Bibliography of his Scholarly and Popular Writings 1951-80*. Oslo: PRIO, 1980.
- GORI, Umberto (ed.) (1979a). *Natura e orientamenti delle ricerche sulla pace*. Milà: Franco Angelli, 1979. [El text va ser encarregat pel Comitato Italiano per le Ricerche sulla Pace, constituït en el marc de la Societ  Italiana per l'Organizzazione Internazionale sota iniciativa del Ministero degli Affari Esteri. Inclou treballs de Norberto Bobbio, Franco A. Casadolo, Fulvio Attin , Bert R ling, Falco Aceame, Umberto Capuzzo i Claudio Cioffi-Revilla, a més dels del mateix Gori]
- (1979b). "Origine e sviluppo delle ricerche sulla pace". A: GORI, (1979a), p. 33-65.
- GRASA, R. "Los movimientos pacifistas en la era nuclear". *Mientras tanto*, núm. 18, 1984, p. 21-48.
- "Prólogo". A: GALTUNG, J. *Sobre la Paz*, Barcelona: Fontmara, 1985, p. 7-23. [En col.laboració amb Vicenç Fisas]
- (1986a). "Non-Proliferation Treaty". A: LASZLO [et al.], 1986, vol. II, p. 56-59.
- (1986b). "The Philosophy and Politics of Nonviolence". A: LASZLO [et al.], 1986, vol. II, p. 78-81 .
- *La objetividad en las ciencias sociales. Peace Research y Relaciones Internacionales*. Tesi doctoral inédita, Universitat de Barcelona, 1990.
- "Los conflictos 'verdes': su dimensión interna e internacional". *Ecología Política*, núm. 8 (monogràfic sobre conflictes ambientals coordinat per Rafael Grasa), desembre de 1994, p. 41-52.
- "La reestructuración de la teoría de las relaciones internacionales en la posguerra fría: el realismo y el desafío del liberalismo neoinstitucional". *Cursos de Derecho Internacional de Vitoria-Gasteiz*, 1996, Madrid/Bilbao: Tecnos/Univ. del País Basc, 1997, p. 103-148.
- "Los valores democráticos en la sociedad actual. La libertad, la igualdad y la solidaridad.  Puede la educación ser un instrumento para el cambio social?". A: *Los valores y la didáctica de las Ciencias Sociales*. Actas del IX Simposium de Didáctica de las Ciencias Sociales. Universitat de Lleida, abril de 1998, p. 23-36..
- "Les ONG i el repte de la governació: la societ t civil, les ONG i la seva relació amb l'Estat". A: TORNER, Carles (ed.). *Catalunya no governamental. Aportacions de cinc ONG catalanes a la governació*. Barcelona: P rtic, 2001, p. 17-44.

- (2001b). "La resolución de conflictos y la construcción de la paz en el siglo XXI: cómo interrelacionar las agendas, los métodos y los instrumentos de la resolución de conflictos/investigación para la paz y de la cooperación para el desarrollo". A: *La cooperación internacional ante las tareas de la paz. Memoria del Seminario Internacional & Reunión de Redes e Instancias para la Mediación en Chiapas*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2001, p. 11-74. Amb dues aportacions addicionals, una ponència inicial (p. 84-97) i unes conclusions (p.113-116).
- "The sixty years's crisis: Comunidad y sociedad en ciencias sociales y Relaciones Internacionales". A: GARCÍA, Caterina; VILARRO O, Eduardo (coord.). *Comunidad Internacional y sociedad internacional. Después del 11 de septiembre* (Seminari commemoratiu del 60  aniversari de la publicació *Comunidad Internacional y sociedad internacional* pel professor Antonio Poch y Gutiérrez de Caviedes). Gernika: Universitat del País Basc-Universitat Pompeu Fabra-Universitat Complutense de Madrid, 2004, p. 103-118.
- (2006). "Los vínculos entre seguridad, paz y desarrollo. La evolución de la seguridad humana". *Afers Internacionals*, núm. 76, desembre de 2006-gener de 2007, p. 9-45. [Número monogràfic, coordinat per Rafael Grasa i Pol Morillas, dedicat a la "Seguridad Humana: conceptos, experiencias y propuestas"]
- (2007a). "Príncipe, ciudadano y mercader: sobre la naturaleza de la sociedad civil y su relación con el Estado en la época de la globalización". *Metapolítica*, núm. 56, novembre-desembre de 2007.
- GRASA, R.; COSTA (2007b). "Where has the Old Debate Gone? Realism, Institutionalism and IR Theory". (febrer de 2007). IBEI Working Paper, n m. 2007/5 Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=965758>.
- GRASA, R.; GUTIÉRREZ CAMPS, A. *Conflict Prevention and Decentralized Governance: Some remarks about the state of the art in theory and practice*. Barcelona: ICIP Working Paper, n m. 1, 2009 (www.icip.cat).
- GUNDER FRANK, A.; FUENTES, M."Nine theses on social movements internationally". *Transnational Associations*, 1988, vol. 40, n m. 1, p. 24-32.
- GURR, T. R. *Minorities At Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington: United States Institute of Peace Press, 1993.
- (2000a). "Nonviolence in Ethnopolitics: Strategies for the Attainment of Group Rights and Autonomy". *PS: Political Science and Politics*, vol. 33, n m. 2, p. 155-160
- (2000b). *Peoples versus States. Minorities At Risk in the New Century*. Washington: United States Institute of Peace Press.
- (2000c). "Ethnic Warfare on the Wane". *Foreign Affairs*, vol 79, n m. 3, p. 52-65.
- "Attaining peace in divided societies: Five principles of emerging doctrine". St Paul, Minnesota: International Journal on World Peace, 2002.
- HEWITT, J. J. [et al.]. *Peace and Conflict* (Univ. de Maryland, volums de 2001, 2003, 2005 i 2010), Paradigms Publishers.
- HVEEN, Helge. "Peace Research: historical development and future perspective". A: IPRA, (1973), p. 189-208.
- IPRA. *Proceedings of the IPRA Inaugural Conference*. Assen: Van Gorcum, 1966.
- (1968a). *Proceedings of the International Peace Research Association. Second Conference*, vol. I (Studies in Conflicts). Assen: Van Gorcum.

- (1968b). *Proceedings of the International Peace Research Association*. Second Conference, vol. II (Power, Development and Peace). Assen: Van Gorcum.
- (1970a). *Proceedings of the International Peace Research Association*. Third General Conference, vol. I (Philosophy of Peace Research). Assen: Van Gorcum.
- (1970b). *Proceedings of the International Peace Research Association*. Third General Conference, vol. II (The International System). Assen: Van Gorcum.
- (1970c). *Proceedings of the International Peace Research Association*. Third General Conference, vol. III. Assen: Van Gorcum, 1970.
- *Proceedings of the International Peace Research Association. Fourth Conference*. Oslo, 1973.
- *Proceedings of the International Peace Research Association. Fifth Conference*, Oslo, 1975.
- (1979) (Luis Herrera; Raimo Väyrynen, ed.). *Proceedings of the International Peace Research Association. Seventh General Conference (Peace, Development and New International Economic Order*. Tampere, 1977).
- (1981a) (Egbert Jahn; Yoshikazu Sakamoto, ed.). *Proceedings of the IPRA. Eight Conference (Elements of World Instability: Armaments, Communication, Food, International Division of Labor)*. Frankfurt am Main: FRG, Campus Verlag.
- (1981b) (Yoshikazu Sakamoto; Ruth Klaasen, comp.). *Proceedings of the IPRA. Ninth Conference (Keys Issues of Peace Research)*.
- (1985) (Chadwick Alger; Judit Balazs, comp.). *Proceedings of the International Peace Research Association. Tenth General Conference (Conflict and Crisis of International Order: New Tasks of Peace Research)*. Center for Peace Research Coordination of the Hungarian Academy of Sciences.
- (1988) (Chadwick Alger; Michael Stohl, comp.). *A Just Peace Through Transformation. Cultural, Economic, and Political Foundations for Change (Proceedings of the IPRA Eleventh General Conference)*. Boulder: Westview Press.
- IPRA NEWSLETTER. Número especial sobre "What is Peace Research?", vol. X, núm. 8, 1972.
- Suplement sobre "Peace Research and the IPRA", vol. XIV, 1976, núm. 3.
- JASPERS, Karl (1956, 1958). *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen*. Munic: Piper & Co.
- JELIN (ed.). *Las escalas múltiples de los movimientos sociales*. Buenos Aires: Libros del Zorzal, 2003.
- JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION. "Editorial", vol. 1, núm. 11957.
- "Special Review Issue", vol. XII, núm. 4, 1968.
- "In Memoriam: Quincy Wright, 1890-1970". *Journal of Conflict Resolution*, vol. XIV, 1970, 4, p. 443-54.
- "Special Issue: Peace Research in Transition: a Symposium" (editat per Clinton F. Fink i Elise Boulding), vol. XVI, núm. 4, 1972.
- "An Editorial", vol. I, núm. 1, 1964, p. 1-4. [Redactat per Johan Galtung]

- "An Editorial", vol. VIII, núm. 1, 1971, p. 1-3 [Redactat per Tord Hoivik, amb aportacions de Galtung, que aleshores n'era encara l'"editor"]
- "Editorial", vol. XV, núm. 1, 1978, p. 1-2. [Redactat bàsicament per Helge Hveen, editor entre 1977-79 i 1980-83, amb aportacions de Sverre Lodgaard.]
- KOLODZIEJ, E.; ZARTMAN, V. A. "Coping with Conflict: A Global Approach". A: KOLODZIEJ, E.; KANET, R. E. (1996) (ed.). *Coping with conflict after the Cold War*. Baltimore: Johns Hopkins U. P., 1996.
- KRASSNER, S. D. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton U. P., 1999.
- KRIPPENDORFF, E. (ed.). *Friedensforschung*. Colònia: Kiepenheuers & Wistch, 1970.
- (1973). "Peace Research and the Industrial Revolution". *Journal of Peace Research*, vol. X, núm. 3-4, 1973, p. 185-201.
- LASZLO, Ervin [et al.] (ed.). *World Encyclopedia of Peace*. Oxford: Pergamon Press, quatre volums, 1986.
- LEDERLACH, J. P. *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. Syracuse University Press, 1995.
- *Building Peace. Sustainable Reconciliation in Divide Societies*. Washington: United States Institute Of Peace, 1997.
- LENTZ, Theodor F. *Towards a Science of Peace: Turning Point in Human Destiny*. Londres/Nova York: Halcyon Press, 1955. [La segona edició és de 1961]
- MACK, Andrew. *Peace Research in the 1980s*. Canberra: The Strategic and Defence Studies Centre/The Research School of Pacific Studies/The Australian National University, 1985.
- MATEOS, O. *El impacto de la acción humanitaria en los contextos de emergencia política compleja en África subsahariana en la década de los noventa*. Projecte de recerca de doctorat (dirigit per Rafael Grasa). Universitat Autònoma de Barcelona, 2006.
- MELUCCI, A. *Sistema político, partiti i movimenti politici*. Milà: Feltrinelli, 1987.
- MIALL, H. [et al.]. *Contemporary Conflict Resolution. The prevention, management and transformation of deadly conflicts*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- MYRDAL, Gunnar. *Objectivity in Social Research*. Nova York, 1969.
- (1982). "Peace Research and Peace Movement". A: PARDESSI (1982a), p. 30-40.
- NORRIS, P. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Nova York: Cambridge U. P., 2002.
- OLSEN, Ole Jess; JARVARD, Ib Martin. *The Vietnam Conference Papers. A Case Study of a Failure of Peace Research*. Copenhagen: Institute for Peace and Conflict Research, 1969 (mimeo).
- PALADINI, Borja. "Estrategias de construcción de la paz y de prevención de conflictos", 2004. [Document inèdit, part d'un treball de màster no acabat]
- PARDESSI, Ghansyam (ed.) (1982a). *Contemporary Peace Research*. Sussex: The Harvester Press, 1982.
- PARIS, R. (2001). "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?". *International Security* 26: 2 (FALL, 2001), p. 87-102.

– (2002). "Echoes of the Mission Civilisatrice: Peacekeeping in the Post-Cold War Era". A: NEWMAN, Edward; RICHMOND, Oliver (ed.). *The United Nations and Human Security* (Londres: Palgrave, 2002).

– (2006). "Post-Conflict Peacebuilding". A: WEISS, Thomas; DAWS, Sam (ed.). *Oxford Handbook of the United Nations* (Oxford: Oxford University Press, 2007), p. 404-426.

PEACE RESEARCH REVIEWS. Número especial dedicat a "Alternative Approaches to Peace Research", vol. IV, núm. 4, 1972.

PONTARA, Giuliano (1969). "La investigación interdisciplinar y multidisciplinar sobre la paz". A: FORNARI, 1969, p. 171-238.

– "The concept of violence". *Journal of Peace Research*, vol. XV, 1978, p.19-32.

PORTA, D. Della. *I new Global*. Bolonya: Il Mulino, 2003.

– *The Social bases of the Global Justice Movement. Some Theoretical Reflections and Empirical Evidence from the First European Social Forum*. Ginebra: UNRISD, Programme Paper, núm. 21, 2005.

RAPOPORT, Anatol. "Lewis F. Richardson's Mathematical Theory of War". *Journal of Conflict Resolution*, vol. I, núm. 3, 1957, p. 249-99.

– *Fights, Games and Debates*. Ann Arbor, Michigan U. P., 1960. [S'ha utilitzat la segona edició, de 1974]

– (1968a). "Richardson, Lewis Fry". *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 13, p. 513-517.

– (1970a). "Can Peace Research be applied?". *Journal of Conflict Resolution*, vol. XIV, p. 277-286.

– (1971). "Various Conceptions of Peace Research". A: PARDESSI, (1982a), p. 41-63.

– (1973). "Problems of peace research". A: IPRA, (1973), p. 253-276.

– *Peace. A Idea Whose Time Has Come*. University of Minnesota Press, 1992.

REYNOLDS, Ruth C. (1986). "The Quakers". A: LASZLO [et al.], (1986), vol. III, p. 283-85.

RICHARDSON, L. F. (1960a). *Statistics of Deadly Quarrels*. Chicago: Quadrangle Books, 1960 (editat per Quincy Wright i C. C. Lienau).

– (1960b). *Arms and Insecurity: A Mathematical Study of the Causes and Origins of War*. Pittsburgh: Boxwood Press (editat per Nicholas Rashevsky i Ernesto Trueco).

RICHARDSON, Stephen A. "Lewis Fry Richardson (1881-1953): a personal biography". A: JCR, vol. I, 1957, núm. 3, p. 305-307.

RICHMOND, O. *Peace in International Relations*. Oxford: Routledge, 2008.

RÖLING, Bert V. "National and International Peace Research". *International Social Science Journal*, vol. XVII, 1965.

– (1970). "Subjectivity in Peace Research". A: IPRA, (1970a), p. 189-209.

RUMMEL, R. J. (1975-1981). *Understanding Conflict and War* (vol. I a V). Beverly Hills, Calif.: Sage (vol. I: *The Dynamic Psychological Field*, 1975; vol. II: *The Conflict Helix*, 1976; vol. III: *Conflict in Perspective*, 1977; vol. IV: *War. Power, Peace*, 1979; vol. V: *The Just Peace*, 1981).

SCHELER, Max (1931). "The Idea of Peace and Pacifism". *Journal of the British Society for Phenomenology*, vol. VII, 1976, núm. 3, p. 154-166 i vol. VIII, 1977, núm. 1, p.36-50. [Versió anglesa d'una conferència a Berlín l'any 1927]

SENGHAAS, Dieter (ed.). *Kritische Freileidensforschung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1971.

– (1975). "Peace Research and the Third World". A: IPRA (1975), p. 182-204.

SINGER, J. D. (ed.). *Quantitative International Politics*. Nova York: The Free Press, 1968.

– "From A Study of War to Peace Research: Some Criteria and Strategies". *Journal of Conflict Resolution*, 1970, p. 527-542.

– (1976a). "An Assessment of peace reseach". *International Security*, vol. I, 1976.

– "Accounting for International War: The State of the Discipline". *Annual Review of Sociology*, 1980.

– "Accounting for International Wars: The State of the Discipline". *Journal of Peace Research*, vol. XVII, 1981, p. 1-18.

SIPRI (1968-69). *Sipri Yearbook of World Armaments and Disarmament*. Nova York, Estocolm, Londres: Almqvist & Wiksell/Humanities Press/Gerald Duckworth, 1969. [El primer *Yearbook* de SIPRI]

SUGANAMI, Hidemi (1990). "Bringing Order to the Causes of War Debates". *Millennium*, vol. XIX, núm. 1, 1990, p. 19-35.

TARROW, S. "Cycles of collective action". A: TRAUOGOTT, M. (ed.). *Repertoires and Cycles of Contention*. Durham: Duke U. P., 1995.

THEE, Marek. "The Scope and Priorities in Peace Research". *UNESCO Yearbook on Peace and Conflict Studies*. París: UNESCO, 1981, p. 3-14.

URGELL, J. *Conflictos etnopolíticos: ¿Hacia un régimen internacional para su gestión?*. Projecte de Recerca de Doctorat (dirigit per Rafael Grasa). Universitat Autònoma de Barcelona, 2007.

VAN DEN DUNGEN, P. *Foundations of Peace Research*. Londres: Housmans/Bradford University of Peace Studies, 1981.

– (1985a) (ed.). *West European Pacifism and the Strategy for Peace*. Londres: Macmillan.

– (1985b). "Peace Research and the Search for Peace: Some Critical Observations". *International Journal on World Peace*, vol. II, núm. 3, juliol-setembre de 1985, p. 35-52.

– (1986). "Peace Encyclopedias of the Past and Present". A: LASZLO [et al.], 1986, vol. I, p. XVII-LII.

WALLENSTEEN, Peter (ed.) (1988a). *Peace Research. Achievements and Challenges*, Boulder: Westview Press.

– (1988b). "The Origins of Peace Research". A: WALLENSTEEN (1988a).

WATERMAN, P. *Globalisation, Social Movments and the New Internationalism*. Londres: Cassell, 1999.

WRIGHT, Quincy. *Causes of War and Conditions of Peace*. Nova York: Longraans, 1935.

– (1942). *A Study of War*. Chicago: Chicago Univ. Press. [La segona edició, de 1965, inclou "A Commentary on War since 1942", p. 1501-1538 i vuit apèndixs nous]

ANNEXOS

ANNEX 1. FONAMENTACIÓ METODOLÒGICA I CONCEPTUAL PER A LA CONSTRUCCIÓ I L'ÚS D'INDICADORS EN OBSERVATORIS EVENTUALS

RAFAEL GRASA

A1.1. ACLARIMENTS CONCEPTUALS

Convé, en primer lloc, distingir diverses expressions i conceptes. Cal distingir clarament entre tres termes emparentats que de vegades es confonen: estadístiques i dades estadístiques, indicadors i índexs.

1. Una **estadística** és simplement un conjunt de dades i fets, sobre un tema determinat, que es presenta de manera integrada, és a dir, classificada i computada i, per tant, es pot “llegir” o interpretar de moltes maneres.

2. Un **indicador**, en canvi, és una mesura, qualitativa o quantitativa, de valor normatiu que facilita l'elaboració o la discussió de judicis sobre un tema o problema, és a dir, sobre la bona o mala direcció respecte d'una meta o resultat eventual. Per tant, tota dada estadística es pot convertir en indicador, però no a la inversa: els indicadors treballen amb estadístiques, però l'estadística *per se* no indica, tenint en compte que el “senyal” depèn del consens sobre la direcció, la meta o la política.

Dit d'una altra manera, el que confereix la categoria d'indicadors a dades i estadístiques socials, econòmiques o ambientals és el fet que s'integrin en un conjunt coherent i explícit, sistemàtic, de mesures –objectives, subjectives o mixtes– relatives a conèixer el grau de consecució d'objectius i metes que es volen aconseguir en **un horitzó temporal determinat, o bé la situació en un moment determinat**.

Els indicadors exigeixen **un marc teòric o conceptual, explicatiu, previ, dins del qual adquireixen sentit**, es defineixen i operacionalitzen els conceptes que es volen avaluar o mesurar. Aquest marc teòric pot incloure fins o objectius de termini molt llarg, fixats per i per a països o institucions més amplis que els que elaboren un grup d'indicadors específics: per exemple, els relatius als Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni, o els relacionats amb la prevenció i l'alerta de conductes violentes en conflictes.

3. Els **índexs**, al seu torn, són mesures altament agregades que integren alguns dels indicadors més importants per descriure els resultats obtinguts per una institució, regió o dimensió sectorial determinada. Per exemple, per esmentar els més cèlebres: índex de desenvolupament humà, índex de pobresa, índex de procés sustentable, empremta ecològica, índex de progrés social... Tot i això, no s'han de confondre amb els indicadors. Sense bons indicadors, i, per tant, sense un sistema explicatiu, és impossible pensar a disposar d'índexs.

A1.2. L'ÚS I LES FUNCIONS DELS INDICADORS VINCULATS A OBSERVATORIS

Els **indicadors** són, doncs, instruments d'anàlisi que formen part d'una estructura lògica o marc en què s'identifiquen i es jerarquitzen les relacions entre els components.

Els més habituals en el context de la seguretat humana, la cultura de pau o la construcció de pau són els anomenats “indicadors de tipus social”. Aquests poden tenir, almenys, cinc funcions, sovint entrelaçades:

- a) **mesura,**
- b) **comptabilització,**
- c) **avaluació,**
- d) **explicació** (poden contribuir a l'establiment de vincles causals, encara que no els estableixen per si mateixos),
- e) **innovació i ajuda per a l'acció, elaboració o ajustament de polítiques i presa de decisions.**

Especialment importants són, en contextos com el d'un institut de investigació per la pau, les funcions de mesura, comptabilització i avaluació, en sentit primari, i d'innovació (ajuda a la presa de decisions i a l'avaluació de polítiques i accions).

A1.3. COROL·LARI CONCLUSIU

Els indicadors i/o índexs, i per tant encara menys les estadístiques, no demostren directament causalitat de cap tipus. En el millor dels casos poden mostrar una correlació estadística significativa. La causalitat exigeix altres proves i demostracions. Per tant, quan s'estableixen i s'utilitzen indicadors en els observatoris, s'ha de recordar que de cap indicador no es pot derivar la necessitat imperiosa d'actuar en una direcció o una altra. Ni tampoc es pot derivar de la progressiva millora en l'afany d'alguns en certa zona o país que això sigui causa d'una actuació o política concreta.

Són instruments que ajuden a la presa de decisions, sempre que estiguin inserits en un sistema coherent de referència. Això és, alhora, molt i poc.

A1.4. INDICACIONS PRÀCTIQUES PER A L'ELECCIÓ

S'enumeren a continuació alguns criteris i assumpcions de partida, fruit de l'experiència del treball i dels consensos existents entre les comunitats de coneixement vinculades al tema.

1. El que no és, no es pot o no s'ha d'exigir a un indicador:

Encara que un indicador reflecteix o capta aspectes de la realitat,

- a) en cap cas no se'n pot derivar una avaluació automàtica en termes de "bo" o "dolent", ni inferir-se una vinculació de causalitat directa entre l'aspecte o l'objectiu que s'ha de mesurar i el compliment positiu o negatiu que després de cert temps l'indicador reflecteix. La causalitat exigeix una comprovació específica. Perquè se'n pugui avaluar la "bondat" o "maldat", correcció o incorrecció, ha d'existir un consens sobre què es considera bo o dolent, és a dir, sobre els paràmetres i termes de referència a l'hora de valorar;
- b) tampoc no pot correspondre de manera mecànica i unívoca, ni ho ha de fer, un indicador a una política o instrument d'acció.

D'això se'n deriven tres conclusions:

- no s'ha d'abusar d'indicadors *ad hoc*;
 - un indicador pot reflectir clarament la necessitat d'actuar en un sentit i, tanmateix, la decisió sobre quin és el millor camí pot ser molt polèmica o difícil de formular;
 - un sistema d'indicadors no garanteix l'èxit o el consens en la presa de decisions, encara que el pot ajudar a aconseguir-ho.
-
- c) No necessàriament ha de ser nou ni extraordinàriament sofisticat.
 - d) No és convenient confiar en un sol enfocament, tipus d'indicador o font de referència. És preferible, si es volen utilitzar conjunts d'indicadors, emprar diversos enfocaments i incorporar cert eclecticisme.

2. Resulta convenient partir del consens implícit existent en l'àmbit acadèmic i institucional:

- a) un indicador és només una eina d'ajuda;
- b) s'ha d'inserir, referir i interpretar sempre en un context apropiat i ben explicat;
- c) no existeix un únic mètode d'estandardització per permetre les comparacions.

3. Quant als criteris específics per elegir indicadors, s'han de considerar, a més dels estrictament tècnics per a cada cas (fiabilitat, coherència...), els aspectes següents:

- a) Simplicitat, continuïtat i disponibilitat de les dades necessàries en la seva construcció. Pressuposa partir de dades estadístiques ja disponibles, o disponibles molt aviat, si s'està en fase d'elaboració i recollida.
- b) Capacitat de comunicar informació útil, fàcil de comprendre i de visualitzar.
- c) Facilitat per fer-ho quantificable i mesurable, ja sigui de manera directa o bé a través de la percepció dels èxits i avenços en la seva consecució per part dels beneficiaris, interessats, usuaris, etc.
- d) Significació evident. Ha de ser una cosa que es consideri important *per se* i que tingui rellevància per a l'elecció o implementació de polítiques i accions, incloent-hi si és possible certa ressonància o rellevància.
- e) Consens sobre què mesura o avalua.
- f) Capacitat de desagregació, per sexes, zones o territoris.

Grau de comparativitat i coherència, en l'àmbit internacional i nacional, amb un altre sistema.

ANNEX 2. EL CAS DEL PIOOM I DELS CONFLICTES ETNOPOLÍTIQUES

RAFAEL GRASA

PIOOM és l'acrònim holandès de "Interdisciplinary Research Programme on Root Causes of Human Rights Violations". La recerca, i en particular el mapa que se'n derivava, va ser creada el 1988 per dos investigadors de la Universitat de Leiden, Berto Jongman i Alex Schmidt. El mapa es va deixar d'elaborar el 2002, de manera que l'edició de 2001-2002 és l'última disponible.

Es presenta aquí, com a annex pel seu interès per a un eventual observatori de conflictes etnopolítics i/o de governança descentralitzada i prevenció de conductes violentes per la seva combinació exemplar de marc teòric de referència (Ted Gurr) i de capacitat d'operacionalitzar.

A2.1. EL MARC METATEÒRIC DE L'EXPLICACIÓ DEL CONFLICTE ETNOPOLÍTIC (GURR): UN EXEMPLE DE CREACIÓ D'UN MARC QUE PERMET TREBALLAR AMB INDICADORS

1. Pressuposició: és necessària una anàlisi comparativa de com i per què sorgeixen conflictes i violència entre grups ètnics.

2. Prerequisits:

- ús de vocabulari precís i comú, establiment de categories i conceptes, així com d'indicadors i registres documentals;
- no renuncia a l'objectivitat ni a la lògica;
- procediment del pas d'una proposició a una hipòtesi, la seva operacionalització (de vegades dividida en parts), establiment de criteris de falsabilitat i elaboració d'indicadors;
- recollida d'informació;
- interpretació i prognosi.

3. Conclusió: evitar el mer enunciat de tesi, d'opinions, i substituir-lo per explicacions que continguin almenys sentències probabilístiques. Això, per tant, permet la tasca prescriptiva o, almenys, establir instruments d'alerta primerenca i/o prevenció que possibilitarien, segons la voluntat política, la prescripció i/o actuació.

El conflicte és el concepte que s'ha d'explicar, però disposa de propietats variables (la intensitat del conflicte, el grau de participació social...), que s'han de definir i que difereixen segons el context en què s'observen.

4. Exemple (Gurr, 1996): la combinació d'aquests cinc factors interns incrementa la probabilitat, en el cas que es donin tots, de genocidi i d'assassinats polítics massius: 1) l'existència de fractures persistents entre grups ètnics; 2) el fet que les elits tinguin antecedents, història, d'utilitzar la repressió per mantenir el poder; 3) que les elits utilitzin el seu poder per recompensar de manera diferent els diferents grups socials segons la lleialtat manifestada; 4) que la societat hagi experimentat recentment rebel·lions o aixecaments polítics, o fins i tot alguna derrota en una guerra o enfrontament amb tercers parts; i 5) que sorgeixin idearis o ideologies excoents que defineixin objectius de grup com un aspecte que s'ha d'aconseguir materialment.

A2.2. EL MARC D'ANÀLISIS (PREGUNTES, CONCEPTES, PROPOSICIONS, HIPÒTESI I OPERACIONALITZACIÓ DE GURR-HARF): COM TEORITZAR I OPERACIONALITZAR

1. El primer de tot és saber, combinant teories, què contribueix a la mobilització ètnica. Per això s'ha de partir de dos conceptes: identitat ètnica o grup ètnic (persones amb una identitat grupal basada en trets compartits com la religió, la cultura, una història en comú, el lloc de residència o els trets ètnics en sentit fort), i discriminació (increment, manteniment o creació de desigualtats) sobre un grup ètnic, assumint que aquesta última provocarà irritació, ressentiment i la possibilitat que algunes persones mostrin obertament les seves frustracions. Vista la motivació per actuar, com més discriminació hi hagi, més probabilitat hi haurà que s'organitzin per lluitar contra la discriminació (hipòtesi 1). D'altra banda, a mesura que s'agrupen persones amb sentiments semblants, la probabilitat d'actuar és més gran. Si la identificació amb el grup ètnic és més gran, o bé ho són els trets identitaris compartits, més gran serà la seva probabilitat d'actuar (hipòtesi 2).

2. Què desencadena l'acció política i fa que aquesta es converteixi en enfrontament obert amb el Govern i amb uns altres grups? I quins tipus d'accions o de conductes violentes són més probables que es donin? L'acció col·lectiva política dependrà, òbviament, del context polític en què es trobi el grup ètnic. D'altra banda, el tipus, l'abast i la intensitat del conflicte polític que l'explicitació de les demandes provoqui depèn de factors com: la cohesió del grup, les estratègies i tàctiques dels seus dirigents, la naturalesa del sistema polític, i també el tipus d'alè i suport extern que rebin.

La cohesió del grup i la força i unitat de la seva direcció és un element clau. En general, els grups cohesionats són aquells en què es produeixen xarxes denses de comunicació i interacció, que vinculen líders i seguidors. Naturalment, el tipus d'organització, més o menys democràtica o autocràtica, del grup, moviment o partit constitueix un factor crucial. Al costat de la cohesió, el lideratge fort contribueix a subordinar les preferències individuals a les col·lectives, incloent-hi una probabilitat més alta que no es renunciï a

l'acció violenta si el líder ho demana. En síntesi, s'ha de fer atenció als punts següents, per conèixer l'ocurrència del conflicte etnopolític: a) la cohesió del grup ètnic que planteja una reivindicació i el seu lideratge; b) l'entorn polític, el règim polític (inicialment el programa diferenciava entre democràcies, autocràcies, estats socialistes i estats populistes); c) el grau d'ús de la força per part de l'autoritat governamental en el conflicte polític, que influeix en la violència del grup opositor.

3. Quins factors externs contribueixen a l'escalada o manifestació del conflicte ètnic? El programa treballa amb dos conceptes que vinculen els grups etnopolítics amb els contextos externs: a) el suport extern del grup; i b) estatus internacional (econòmic i polític) del Govern.

4. Quins factors externs contribueixen a l'escalada o manifestació del conflicte ètnic? El programa treballa amb dos conceptes que vinculen els grups etnopolítics amb els contextos externs: a) el suport extern del grup; i b) estatus internacional (econòmic i polític) del Govern.

5. En resum, les proposicions i hipòtesis vinculades a les tres preguntes anteriors pretenen establir vincles causals que expliquin el grau i l'abast de la violència utilitzada en la mobilització etnopolítica. Per això s'estableixen tres tipus d'influències: a) la derivada del grau de discriminació del grup, de la seva força identitària i de la seva cohesió grupal; b) la derivada de l'impacte, interrelacionat, del tipus d'entorn polític i de la severitat de la violència governamental; c) la del grau de suport extern, en la qual influeix al seu torn l'estatus internacional del règim polític o Govern.

Això va permetre posar en marxa, operativament, un sistema de seguiment i anàlisi basada en set conceptes per als quals es va establir, en cada cas, una propietat variable que s'havia de mesurar i una sèrie d'indicadors que permetien el registre homogeni i, posteriorment, l'anàlisi comparada. Es tracta, en concret, dels punts següents:

a. Discriminació. Propietat variable, grau de discriminació; indicadors generals i de discriminació econòmica i política.

b. Identitat de grup. Propietat variable, força de la identitat grupal; indicadors generals.

c. Lideratge i cohesió etnopolítica del grup. Propietat variable, grau de cohesió entre líders i seguidors; indicadors generals.

d. Context i entorn polític. Propietat variable, tipus d'entorn i context polític; indicadors diferents per a democràcies institucionalitzades, autocràcies institucionalitzades, per a estats socialistes i per a estats populistes.

e. Ús de la violència per part governamental. Propietat variable, severitat de l'ús de força per part governamental contra grups ètnics; indicadors de tipus general (diferenciant entre arrests, tortura, genocidi...).

f. Suport extern. Propietat variable, grau de suport extern; indicadors de tipus general (simbòlics, financers, militars...).

g. Estatus internacional. Propietat variable, grau d'estatus econòmic internacional; indicadors generals (reserves de recurs escassos, percentatge de control de comerç mundial de certes mercaderies...).

A2.3. APLICACIONS CONCRETES: PIOM. SEGUIMENT DE VIOLACIONS DE DRETS HUMANS

El treball es va dur a terme a partir de més de 500 indicadors en els seus models de previsió d'increment del risc. L'objectiu final era crear un **índex compost**.

Esquema:

- Dues llistes per a causes profundes dels conflictes: Country Profile Date Questionnaire (CPQD), que se centra en la conducta del Govern i el Minorities at Risk Questionnaire (MARQ) –basat en el programa de Ted Gurr, que se centra en els grups potencialment en situació de risc
- 12 llistes per a drets humans concrets.

Tècniques. Regressions (sèries temporals llargues de dades) per identificar tendències, anàlisis causals, etc.

Indicadors per al seguiment de violacions dels drets humans
A. CPQD (165 ítems o qüestions que s'han d'esbrinar), dividits en blocs
Dades generals sobre el país Dades demogràfiques Dades socioeconòmiques Dades històriques Dades legals Dades polítiques Dades sobre conflictes: fractures socials...
B. MARQ (132 ítems o assumptes que cal considerar), en matrius de cinc minories altament mobilitzades
Desavantatges comparatius entre grups (discriminació, tensions...) Demandes i queixes de grups Drets polítics Drets i beneficis econòmics Drets socials i culturals Organització grupal a favor de l'acció política Estratègies polítiques dels grups Perfil de les actuacions polítiques antigups
C. 12 TIPUS DE DRETS HUMANS
(no es reproduïx, atès que era un simple exemple)

ANNEX 3. PRINCIPALS CENTRES DE RECERCA I BASES DE DADES, DEPARTAMENTS UNIVERSITARIS AMB RECERCA ESPECIALITZADA I REVISTES QUE CAL CONSIDERAR QUAN ELABOREM LA PROPOSTA D'OBSERVATORI

JORDI URGELL

(Escola de Cultura de Pau, Universitat Autònoma de Barcelona. Doctorand en Relacions Internacionals)

A3.1. CENTRES DE RECERCA

Association for the Study of Nationalities
<http://www.nationalities.org/>

Association for Research of Ethnicity and Nationalism in the Americas (ARENA), University of South Carolina
<http://www.cas.sc.edu/arena/>

Association for the Study of Ethnicity and Nationalism (ASEN)
<http://www.lse.ac.uk/collections/ASEN/>

The American Political Science Association (APSA) (Race, Ethnicity, and Politics Section)
<http://www.apsanet.org/>

Centre for the Study of Ethnic Conflict, Queen's University of Belfast
<http://www.qub.ac.uk/research-centres/CentrefortheStudyofEthnicConflict/>

Center for the Study of Race, Politics and Culture, The University of Chicago
<http://csrpc.uchicago.edu/>

Center for the Comparative Study of Race and Ethnicity, Stanford University
<http://ccsre.stanford.edu/>

Center for Race and Ethnicity, Rutgers University
<http://raceethnicity.rutgers.edu/>

Center for the Study of Race, Ethnicity and Politics, University of California - Los Angeles
<http://www.issr.ucla.edu/centers/csrep>

Centre d'Études Ethniques des Universités Montréalaises (CEETUM)
www.ceetum.umontreal.ca

Centre for Research in Ethnic Relations (CRER), The University of Warwick
www.warwick.ac.uk/fac/soc/CRER_RC

Centre for Research on Ethnic Relations and Nationalism (CEREN), University of Helsinki
<http://sockom.helsinki.fi/ceren/english/index.html>

Centre for Research on Nationalism, Ethnicity, and Multiculturalism (CRONEM), University of Surrey
<http://www.surrey.ac.uk/Arts/CRONEM/>

Centre for the Study of Ethnicity and Culture, University of Birmingham
<http://www.csec.bham.ac.uk/>

Center for the Study of Ethnicity and Race, (CSRE) Columbia University
<http://www.columbia.edu/cu/cser/>

European Center for Minority Issues
<http://www.ecmi.de/>

Institute for Minority Rights
<http://www.eurac.edu/Org/Minorities/IMR/index.htm>

Institute for Studies on Federalism and Regionalism
<http://www.eurac.edu/Org/Minorities/SFeRe/Index.htm>

International Centre for Ethnic Studies
<http://www.icescolombo.org/>

International Conflict Research Institute (INCORE), University of Ulster
<http://www.incore.ulst.ac.uk/>

International Studies Association, ISA (Ethnicity, Nationalism and Migration Section)
<http://www.isanet.org/>

Minority Rights Group International
<http://www.minorityrights.org/>

Minorities at Risk (MAR) Project
<http://www.cidcm.umd.edu/mar/>

The National Association for Ethnic Studies, Inc.
<http://www.ethnicstudies.org/>

Program of Ethnicity, Race, and Migration, Yale University
http://www.yale.edu/yalecollege/publications/ycps/chapter_iv/erm.html

Project on Ethnic Relations (PER)
<http://www.per-usa.org/>

The Race and Ethnic Studies Institute (RESI), Texas A&M University
<http://resi.tamu.edu/>

Solomon Asch Center for the Study of Ethnopolitical Conflict (SACSEC), University of Pennsylvania
<http://psych.upenn.edu/sacsec/>

A3.2. REVISTES ESPECIALITZADES

Canadian Ethnic Studies Journal
<http://www.umanitoba.ca/publications/ces/>

Ethnicities
<http://etn.sagepub.com/>

Ethnopolitics
<http://www.ethnopolitics.org/ethnopolitics/>

Ethnic Conflict Research Digest (INCORE)
<http://www.incore.ulst.ac.uk/services/ecrd/>

DOMAINS. The journals of the International Centre for Ethnic Studies
http://www.icescolombo.org/03_publications/journals_home_detail_domain.asp?key=156

Identity. An International Journal of Theory and Research
<http://www.ssc.uwo.ca/sociology/identity/>

Minority rights jurisprudence digest
<http://www.ecmi.de/rubrik/77/vol.+3/Nations and Nationalism>
<http://www.lse.ac.uk/collections/ASEN/nat-nationalism.htm>

Nationalism and Ethnic Politics
<http://www.tandf.co.uk/journals/titles/13537113.asp>

Nationalities Papers
<http://www.tandf.co.uk/journals/carfax/00905992.html>

National Identities
<http://www.tandf.co.uk/journals/carfax/14608944.html>

A3.3. WEBS ESPECIALITZADES (EN SENTIT AMPLI)

Beyond Intractability
<http://www.beyondintractability.org/>

Genocide and Politicide
<http://www.cidcm.umd.edu/projects/project.asp?id=34>

Minority Rights Information System (MIRIS)
<http://dev.eurac.edu:8085/mugs2/index.jsp?TopBarItem=Home>

The Nationalism Project (University of Wisconsin-Madison)
<http://www.nationalismproject.org/>

Public International Law and Policy Group
<http://www.publicinternationallaw.org/areas/peacebuilding/earnedsov/index.html>

Self-Determination in Focus
<http://selfdetermine.irc-online.org/>

A3.4. UNIVERSITATS D'ESTUDIS ÈTNICS

Department of Ethnic Studies, University of California, Berkeley
"As American as Ethnic Studies" (Salon Magazine article about Ethnic Studies at .C. Berkeley)
Department of Ethnic Studies, University of California, San Diego
Voice of the Shuttle: Minority Studies at University of California, Santa Barbara
Department of Ethnic Studies, California Polytechnic State University, San Luis Obispo
Department of Ethnic Studies, Humboldt State University
Department of Ethnic Studies, California State University, Sacramento
College of Ethnic Studies, San Francisco State University
American Multicultural Studies Department, Sonoma State University
Center for Applied Studies in American Ethnicity, Colorado State University
The Ethnic Studies Movement at Columbia University
Ethnic Studies, University of Hawai'i, Manoa
Center for the Study of Culture, Race, and Ethnicity, Ithaca College
American Ethnic Studies, Kansas State University
Ethnic Studies, Lane Community College
Center for the Study of Ethnicity and Gender in Appalachia at Marshall University
Center for Afro-American and African Studies, University of Michigan
Ethnic Studies, Mills College
Ethnic Studies Department, Minnesota State University, Mankato
Ethnic Studies, University of Nebraska, Lincoln
Department of African American and African Studies, Ohio State
University Ethnic Studies, Oregon State University
American Ethnic Studies, University of Washington, Seattle
American Cultural Studies at Western Washington University
The Boston School of Nationalism Studies, Boston University
Nationalism Studies, University of Edinburgh
Nationalism and Ethnic Conflict, Birkbeck College, University of London
MA in Nationalism and Identity, School of Slavonic and East European Studies, University College London
Nationalism Studies Program, Central European University

ANNEX 4. LA CLASSIFICACIÓ DELS GRUPS ETNOPOLÍTICS

TED ROBERT GURR

Pobles nacionals	
Etnonacionalistes. Pobles concentrats regionalment amb una història d'organització política pròpia (en forma d'estat propi, govern regional o capacitat decisonal) i que han donat suport a moviments autonomistes en algun moment des de 1945.	Tibetans (La Xina), Gagaús (Moldàvia)
Minories nacionals. Segments de pobles presents en diversos estats, normalment amb una història d'organització i autonomia política.	Hongaresos (Eslovàquia), Russos (Ucraïna)
Pobles indígenes. Col·lectius descendents dels pobles originaris d'una regió determinada que en el seu moment van patir una conquesta i que normalment viuen d'acord amb els seus costums tradicionals i que són clarament diferents dels grups dominants.	Pobles indígenes a l'Equador o Bolívia
Pobles minoritaris	
Etnoclasses. Pobles diferents culturalment o ètnicament, normalment descendents d'esclaus o immigrants, la majoria dels quals solen ocupar determinats estrats socials i econòmics.	Turcs a Alemanya, Afrobrasilers
Contendents comunals. Pobles, tribus o clans culturalment diferents en societats heterogènies que detenen o busquen el poder de l'Estat. Aquests poden estar en una posició de "desavantatge" (comunitat xinesa a Malàisia), "avantatge" (massai a Kenya) o "domini" (àrabs sunnites a l'Iraq de Saddam Hussein).	
Sectes religioses. Grups amb creences religioses diferents (i les pràctiques culturals que se'n deriven) i amb un estatus polític i unes activitats principals que se centren en la defensa de les seves creences.	Coptes a Egipte, Musulmans a l'Índia

Font: Gurr, 2000b: 17 y 18. Traduït i adaptat per Jordi Urgell

ANNEX 5. BIBLIOGRAFIA COMENTADA DE TREBALLS ESPECIALITZATS EN CONFLICTES ÈTNICS I NACIONALISME EN L'ÀMBIT DE LA SOCIOLOGIA I LA CIÈNCIA POLÍTICA

APRIL EATON I DAN CHIROT

Henry M. Jackson School of International Studies. Universitat de Washington

S'ha traduït l'excel·lent treball d'Eaton i Chirot, elaborat el 2002, per ser encara la guia més assequible que cal prendre en consideració.

1. ALLPORT, Gordon W. *The Nature of Prejudice*. Cambridge, DT.: Addison-Wesley, Inc., 1954.

Allport es proposa aclarir la naturalesa del prejudici humà. Reconeix diversos nivells de causalitat, però se centra en factors psicològics i recalca que només els éssers humans poden tenir prejudicis. Totes les circumstàncies històriques, culturals i econòmiques exerceixen la seva influència en el nexa de la personalitat.

2. ANDERSON, Benedict R. O'G. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londres i Nova York: Verso, 1991.

Aquest llibre planteja que les nacionalitats i el nacionalisme són artefactes culturals. Per entendre'ls cal tenir en compte com s'han introduït en la història, com n'ha canviat el significat al llarg dels temps i per què compten amb aquesta legitimitat emocional. Anderson sosté que els conceptes de *nacionalitat* i *nacionalisme* van emergir cap a finals del segle XVIII, quan van coincidir diverses forces històriques diferents. Després de la seva aparició es van convertir en "modulars", és a dir, amb la característica de ser aplicats a una gran varietat d'àmbits socials i polítics.

3. BADER, Veit-Michael. *Rassismus, Ethnizität, Bürgerschaft. Soziologische und philosophische Überlegungen (Racism, Ethnicity, Citizenship. Sociological and Philosophical Considerations)*. Münster: Westfälisches Dampfboot, 1995.

Bader analitza els problemes de l'etnicitat en relació amb qüestions de racisme i ciutadania i entén l'etnicitat com un concepte complex i contingent. L'autor relaciona el concepte d'*etnicitat* amb les estructures socials i la desigualtat, i distingeix formes com les categories ètniques, els costums ètnics, les identitats ètniques i els interessos ètnics.

4. BALIBAR, Etienne; WALLERSTEIN, Immanuel. *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Londres: Verso, 1991.

Balibar i Wallerstein utilitzen una perspectiva marxista i postmarxista per analitzar l'adequació de les nocions de raça, nació i classe en la descripció de les divisions del món postcolonial. Els autors desenvolupen el concepte de *metarracisme* i declaren que les diferències culturals s'han tornat irreconciliables i que fomenten el conflicte ètnic. Així mateix, sostenen que el contrast en què s'ha basat des de sempre la sociologia americana entre l'estatus de les races i ètnies, d'una banda, i el de les classes, de l'altra, és un punt de partida d'anàlisi errònia. L'origen de l'estatus de les races i els grups ètnics en una societat nacional rau o bé en la immigració des d'una nació diferent (normalment persones immigrants de classe treballadora que es desplacen de la perifèria al centre amb l'objectiu de trobar feines més ben pagades) o bé en el colonialisme intern. D'aquesta manera, el fet de dividir el mercat de treball global en segments socials amb drets de ciutadania variables és el que crea distincions d'estatus en les relacions de classe globals entre el centre i la perifèria.

5. BANTON, Michael. *Racial and Ethnic Competition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Banton presenta la hipòtesi que els individus racistes actuen racionalment en el sentit que seleccionen una opció, entre una sèrie d'alternatives, que els ofereix els beneficis materials o socials més alts en relació amb el seu cost. L'autor sosté que la desaparició de barreres ètniques i racials arribarà només quan els que tenen el control percebin beneficis materials i socials per eliminar-les.

6. BELL-FIALKOFF, Andrew. *Ethnic Cleansing*. Nova York: St. Martin's Press, 1996.

Bell-Fiakoff fa un repàs històric de la pràctica de la neteja ètnica des dels seus inicis, en l'antiguitat, fins al present, i exposa els diferents criteris que s'han utilitzat –incloent-hi discriminacions racials, de gènere, de classe, sexuals i religioses– per aïllar i eliminar grups socials determinats. L'autor descriu la neteja com a part d'un *continuum* més ampli per suprimir grups de població, que inclou des del genocidi fins a l'emigració voluntària, que representa una eliminació deliberada i forçada d'un grup de població determinat amb trets específics. L'augment de la neteja ètnica en el segle xx és conseqüència de l'estreta relació entre neteja i identitat col·lectiva. Els estudis de casos pràctics inclouen Bòsnia, Burundi, Xipre, Karabakh, Kosovo, Palestina, Rússia, Ruanda, Sri Lanka, Transsilvània i Ulster.

7. BLALOCK, Hubert. *Race and Ethnic Relations*. Englewood, NJ: Prentice Hall, 1982.

La posició d'aquest llibre és més teòrica que específica. Es tracta d'una introducció concisa (133 pàgines) a l'estudi sociològic dels grups racials i ètnics, que aborda teories de prejudici, estratificació del mercat de treball i el sistema educatiu, i el concepte de *conflicte intergrup*al.

8. BORNSCHIER, Volker; LENGYEL, Peter (eds.). *Conflicts and New Departures in World Society*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1994.

Continguts: Volker BORNSCHIER i Peter LENGYEL. "Emergences and Conflict Dynamics in World Society"; Bruce RUSSETT. "The Democratic Peace"; Georg KOHLER. "War, Politics and the Market: Reflections After the Great Potlatch"; Marek THEE. "Armaments and Disarmament in the Post-Cold War Period: The Quest for a Demilitarized and Nuclear-Free World"; Johan KAUFMANN, Dick LEURDIJK i Nico SCHRIJVER. "The Role of the United Nations in the Post-Cold War Era"; Jill CRYSTAL. "The Emerging Human Rights Environment in the Arab World"; Adeoye AKINSANYA. "The World Bank and Expropriation Disputes in Africa"; Michael NOLLERT. "World Economic Integration and Political Conflict in Latin America"; Christian SUTER. "Genesis and Dynamics of Populist Regimes at the Periphery"; John FORAN. "The Causes of Latin American Social Revolutions: Searching for Patterns in Mexico, Cuba, and Nicaragua"; Hanspeter STAMM. "Mexico's Unsolved Crisis"; H. C. F. MANSILLA. "Social Perception of Environmental Problems: Destruction of Tropical Forests and Ethnic Protest Movements in Bolivia"; Julius O. IHONVBERE. "Between Reform and Disaster: Options for Sub-Saharan Africa in the emerging Global Order"; James MITTELMAN. "The Globalization of Social Conflict"; Beverly J. SILVER. "Cycles of Hegemony and Labor Unrest in the Contemporary World System"; Georg P. MULLER. "Governmental Budgeting: A Computer Model of Conflict and Bargaining"; Volker BORNSCHIER i Peter LENGYEL. "Political Conflict and Labor Disputes at the Core: An Encompassing Review for the Post-War Era".

9. BRASS, Paul R. *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. Newbury Park, CA: Sage Publications, 1991.

Brass desenvolupa tres temes teòrics: les identitats ètniques són variables; la relació entre les elits i l'Estat és crítica, i el procés de formació de la identitat ètnica i la seva transformació en nacionalisme és reversible a causa de la dinàmica de la competència externa, les divisions internes i les contradiccions que hi ha dins de tots els grups humans, sigui quina en sigui la definició. Els seus arguments són instruments quan postulen la formació de la identitat ètnica com un procés creat per la dinàmica de la competència de les elits dins dels límits determinats per realitats polítiques i econòmiques.

10. BRASS, Paul. *Theft of an Idol: Text and Context in the Representation of Collective Violence*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997.

Aquest llibre se centra en exemples específics de violència en contextos locals i qüestiona les principals lectures que se'n desprenen. Brass sosté que de les moltes possibles interpretacions aplicables a incidents de violència ètnica el Govern i els mitjans de comunicació seleccionen les que convenen a les relacions de poder existents en l'Estat i la societat. Mitjançant estudis de casos pràctics duts a terme en diverses àrees de l'Índia, l'autor desenvolupa l'argument que les versions difoses sobre molts dels així denominats disturbis de castes i comunitats són descripcions d'esdeveniments que estan normalment obertes a moltes interpretacions. Les interpretacions acceptades majoritàriament són les que tenen una utilitat funcional per a les ideologies polítiques dominants.

11. BRUBAKER, Rogers. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge i Nova York: Cambridge University Press, 1996.

Aquest és un llibre d'assajos relacionats entre ells per les inquietuds comunes sobre la renovació de la política nacionalista a Europa i a Euràsia després del comunisme. En la primera part, Brubaker desenvolupa l'argument teòric que el nacionalisme pot i ha de ser entès sense invocar les "nacions" com a entitats substancials. En canvi, hauriem de veure la "nació" en una categoria pràctica, és a dir, un esdeveniment contingent. Per comprendre el nacionalisme és precis entendre com la categoria "nació" es pot convertir en una percepció estructural, generar pensament i experiència, organitzar el discurs i incitar a l'acció política. Els tres assajos de la segona part desenvolupen les perspectives històriques i comparatives sobre la qüestió nacional a l'Europa contemporània.

12. CARMENT, David; JAMES, Patrick (eds.). *Peace in the Midst of Wars: Preventing and Managing International Ethnic Conflicts*. Columbia: University of South Carolina Press, 1998.

Continguts: David CARMENT i Patrick JAMES. "Ethnic Conflict at the International Level: Causation, Prevention, and Peacekeeping"; Louis KRIESBERG. "The Phases of Destructive Conflict: Communal Conflicts and Proactive Solutions"; Stephen RYAN. "Preventive Diplomacy, Conflict Prevention, and Ethnic Conflict"; David G. HAGLUND i Charles C. PENTLAND. "Ethnic Conflict and European Security: What Role for NATO and the EC?"; Michel FORTMANN, Pierre MARTIN i Stephane ROUSSE. "Trial by Fire: International Actors and Organizations in the Yugoslav Crisis"; Alan JAMES. "Peacekeeping and Ethnic Conflict: Theory and Evidence"; Stuart KAUFMAN. "Preventing Ethnic Violence: Conditions for the Success of Peacekeeping"; Frank HARVEY. "Deterrence Failure and Prolonged Ethnic Conflict: The Case of Bosnia"; Alex MORRISON. "International Action and National Sovereignty: Adjusting to New Realities"; David CARMENT i Patrick JAMES. "Ethnic Conflict at the International Level: An Appraisal of Conflict Prevention and Peacekeeping".

13. CHIROT, Daniel. *Modern Tyrants: The Power and Prevalence of Evil in Our Age*. Princeton: Princeton University Press, 1996.

Mitjançant la comparació de molts exemples de diverses parts del món, Chirot pretén respondre a les qüestions plantejades per l'existència i la persistència del fenomen de la tirania. L'autor identifica els tipus essencials de tirania moderna i les seves causes més comunes, i conclou amb un conjunt de proposicions que ens ajuden a detectar tiranies que puguin emergir en el futur. Els casos tracten sobre Hitler, Stalin, Mao, Khmers Vermells, Nicolae Ceausescu, Kim Il Sung, Saddam Hussein, Duvaliers, Idi Amin, Jean-Bédél Bokassa i les situacions actuals a Argentina i Birmània.

14. CHIROT, Daniel; REID, Anthony (eds.). *Essential Outsiders: Chinese and Jews in the Modern Transformation of Southeast Asia and Central Europe*. Seattle: University of Washington Press, 1997.

Continguts: Daniel CHIROT. "Conflicting Identities and the Dangers of Communalism"; Anthony REID. "Entrepreneurial Minorities, Nationalism, and the State"; Kasian TEJAPIRA. "Imagined Uncommunity: The Lookjin Middle Class and Thai Official Nationalism"; Steven

BELLER. "'Pride and Prejudice' or 'Sense and Sensibility'? How Reasonable Was Anti-Semitism in Vienna, 1880-1939?"; Victor KARADY. "Jewish Entrepreneurship and Identity under Capitalism and Socialism in Central Europe: The Unresolved Dilemmas of Hungarian Jewry"; Edgar WICKBERG. "Anti-Semitism and Chinese Identity Options in the Philippines"; Takashi SHIRAIISHI. "Anti-Sinicism in Java's New Order"; Hillel J. KIEVAL. "Middleman Minorities and Blood: Is There a Natural Economy of the Ritual Murder Accusation in Europe?"; K. S. JOMO. "A Specific Idiom of Chinese Capitalism in Southeast Asia: Sino-Malaysian Capital Accumulation in the Face of State Hostility"; Gary G. HAMILTON and Tony WATERS. "Ethnicity and Capitalist Development: The Changing Role of the Chinese in Thailand"; Linda Y. C. LIM i L. A. Peter GOSLING. "Strengths and Weaknesses of Minority Status for Southeast Asian Chinese at a Time of Economic Growth and Liberalization".

15. CONNOR, Walker. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.

Connor sosté que els experts i els responsables polítics subestimen la influència que té el caràcter passional i no racional de l'etnonacionalisme. Els assajos, escrits al llarg de les tres últimes dècades, representen l'intent d'establir uns fonaments metodològics bàsics per a l'estudi d'aquests aspectes. En la primera part es revisa com han entès els diferents experts l'etnonacionalisme i les seves conseqüències polítiques. En la segona part s'analitzen els impediments a la millora de l'estudi sobre l'etnonacionalisme; i en la tercera part es plantegen les limitacions inherents a la recerca racional de temes relacionats amb la identitat de grup.

16. DIAMOND, Larry; PLATTNER, Marc F. (eds.). *Nationalism, Ethnic Conflict, and Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994.

Diamond i Plattner ofereixen una selecció d'assajos sobre la relació entre nacionalisme i democràcia. Després d'un plantejament inicial sobre la interacció entre la ideologia nacionalista i els valors democràtics, els editors avaluen les perspectives perquè es pugui assentar la democràcia en societats ètnicament dividides. Es poden discernir dues proposicions del text. La primera afirma que els polítics oportunistes sovint manipulen l'antagonisme ètnic com a vehicle per mobilitzar un suport massiu, i la segona proposa que el conflicte ètnic es pot resoldre normalment mitjançant una implementació assenyada de garanties constitucionals i federalistes per protegir els drets individuals i col·lectius. Els col·laboradors són Shlomo Avineri, Francis Fukuyama, Donald L. Horowitz i Ghia Hodia, i els estudis de casos pràctics s'ubiquen a Nigèria, l'Índia i els Balcans.

17. GELLNER, Ernest. *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press, 1983. (existeix edició castellana)

Gellner interpreta el nacionalisme a partir de les seves arrels socials, localitzades en l'organització de la societat industrial. Declara que el benestar d'una societat i el seu creixement econòmic depenen de la innovació, la mobilitat d'ocupació, l'eficàcia dels mitjans de comunicació de masses, l'alfabetització universal i un sistema educatiu integral. Aquests factors, junts, dominen la relació entre la cultura i l'Estat. Les unitats polítiques que no s'alineen amb el principi "un Estat, una cultura" són les que es converteixen més probablement en l'objectiu de l'activitat nacionalista.

18. GELLNER, Ernest. *Encounters with Nationalism*. Cambridge, DT.: Blackwell, 1994.

Aquí Gellner pren la perspectiva weberiana per plantejar com els canvis en la comunicació i les formes de producció, combinats amb la desintegració de la cultura local, es poden unir amb el principi dominant de la identificació social i donar lloc a un nacionalisme basat en una cultura ètnica polititzada. Partint de la base que el desenvolupament econòmic pot ser el motiu o l'enemic del nacionalisme i que el tradicionalisme pot ser l'aliat o el rival de l'etnicitat, aquesta recopilació d'assaigs tenen per objecte identificar les fonts de la varietat en aquestes relacions.

19. GREENBERG, Stanley B. *Race and State in Capitalist Development*. New Haven i Londres: Yale University Press, 1980.

La recerca de Greenberg se centra en una expectativa aparentment incompleta de models de desenvolupament convencionals: la modernització condueix a una disminució gradual del paper de les relacions racials i ètniques en la distribució social. L'argument teòric relaciona les divisions persistents en aquest àmbit amb el "colonialisme intern" que resulta de les desigualtats econòmiques dins d'una societat. Centrant-se en l'actuació dels grans interessos econòmics, l'autor genera les expectatives per a cada actor del procés de desenvolupament i després l'aplica a casos específics: Alabama, Israel, Irlanda del Nord i Sud-àfrica. D'aquests estudis de casos pràctics es desprèn que els actors econòmics dominants –especialment en el període inicial del creixement econòmic– pretenen intensificar les divisions racials i el seu domini. La dominació racial s'eradica només amb una combinació de les forces del mercat exterior i les seves idees i amb la resistència interna dels propis grups oprimits.

20. GREENFELD, Liah. *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge, DT.: Harvard University Press, 1992.

Basat en el concepte weberian de *societat*, Greenfeld sosté que les idees sobre les nacions i el nacionalisme són els elements constitutius de la modernitat. La modernitat és definida, així, pel nacionalisme, no a la inversa. L'autor situa cada anàlisi en tres àmbits: vocabulari polític, relacions socials i limitacions estructurals. A través de la descripció del desenvolupament de la identitat nacional i la consciència nacional a Anglaterra, França, Rússia, Alemanya i els Estats Units, l'autor es proposa explicar l'evolució d'un conjunt particular d'idees i mostrar com aquestes impregnen l'actitud que prenen importants actors socials.

21. GURR, Ted Robert; HARFF, Barbara. *Ethnic Conflict in World Politics*. Boulder, CO: Westview Press, 1994.

Gurr i Harff introdueixen "una nova era de desafiaments ètnics en l'ordre i la seguretat mundials" que han anat sorgint des de 1993. Primer identifiquen els tipus principals de grups ètnics políticament actius i les seves estratègies, i seguidament resumeixen els processos històrics que expliquen per què aquests grups són actors importants en l'escenari polític internacional. Els estudis comparatius de casos pràctics tracten sobre els kurds a l'Orient Mitjà i els indis Miskito a l'Amèrica Central, els xinesos a Malàisia i els immigrants turcs a Alemanya. El llibre conclou amb un repàs dels enfocaments de les ciències socials per explicar els conflictes comuns i proposa un marc teòric per analitzar com les condicions internes i internacionals provoquen conflictes entre els grups ètnics i els Estats.

22. HARDIN, Russell. *One for All: The Logic of Group Conflict*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995.

Hardin postula que una explotació sistemàtica dels interessos personals és la base de la identificació de grup i de la violència col·lectiva. Amb exemples que inclouen des de disputes de la màfia fins a la violència ètnica a Irlanda, Ruanda i Bòsnia, l'autor descriu les circumstàncies socials i econòmiques que desencadenen aquesta violència. També sosté que les institucions socials haurien de facilitar que els esforços personals aconseguissin objectius individuals, i advoca perquè les estructures governamentals impedeixin a qualsevol grup ètnic tenir massa influència.

23. HEITMEYER, Wilhelm. *Auf dem Weg von der Konsens- zur Konfliktgesellschaft*. Bd 1: *Was treibt die Gesellschaft auseinander?* Bd 2: *Was hält die Gesellschaft zusammen?* Frankfurt: Suhrkamp, 1997. (Del consens a la societat conflictiva. Vol. 1: Què separa la societat? Vol. 2: Què uneix la societat?).

En el primer volum, Heitmeyer i els seus col·laboradors analitzen les tendències anòmiques en la societat alemanya i modifiquen les teories de Durkheim i Merton sobre l'ordre i les normes socials i la seva absència. La seva discussió tracta els fenòmens de desconfiança en la capacitat funcional de la democràcia, fet que aguditza les desigualtats socials, la discriminació en contra de les minories ètniques i culturals, la violència extremista d'ultradreta i les asimetries relacionades amb la globalització capitalista. El segon volum analitza l'evidència i els models de cohesió social i d'integració. Els col·laboradors prenen diferents actituds amb referència als mèrits relatius del liberalisme i el comunitarisme en assaigs sobre el multiculturalisme, la reforma democràtica, les noves formes de solidaritat social i la integració econòmica.

24. HOROWITZ, Donald L. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley i Los Angeles: University of California Press, 1985.

Aquest llibre examina de manera sistemàtica i comparativa la política del conflicte ètnic a l'Àsia, l'Àfrica, el Carib i l'Orient Mitjà. La primera part proposa un plantejament teòric. Horowitz pretén entendre la naturalesa de les afiliacions ètniques i idear una explicació del conflicte ètnic segons les regularitats que s'hi han observat. En la segona part l'autor se centra a identificar els patrons de la política ètnica. En la tercera part avalua les polítiques de reducció de conflictes.

25. HOSKING, Geoffrey; SCHÖPFLIN, George (eds.). *Myths and Nationhood*. Nova York: Routledge, 1997.

Continguts: Joanna OVERING. "The Role of Myth: An Anthropological Perspective, or: 'The Reality of the Really Made-Up'"; George SCHÖPFLIN. "The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths"; Anthony SMITH. "The 'Golden Age' and National Renewal"; Sonja PUNTSCHER RIEKMANN. "The Myth of European Unity"; Mary FULBROOK. "Myth-Making and National Identity: The Case of the GDR"; Susan-Mary GRANT. "Making History: Myth and the Construction of American Nationhood"; Bruce CAUTHEN. "The Myth of Divine Election and Afrikaner Ethnogenesis"; Kieran WILLIAMS. "National Myths in the New Czech Liberalism"; Norman DAVIES. "Polish National Mythologies"; Agita MISANE i Aija PRIEDITE. "National Mythology in the History of Ideas in Latvia: A View from Religious Studies"; John D. KLIER. "The Myth of

Zion Among East European Jewry”; Andrew WILSON. “Myths of National History in Balarus and Ukraine”; Geoffrey HOSKING. “The Russian National Myth Repudiated”.

26. HUNTER, James Davison. *Culture Wars: The Struggle to Define America*. Nova York: Basic Books, 1991.

Hunter suggereix que el conflicte que impregna la societat nord-americana no és un conflicte entre grups ètnics o classes econòmiques, sinó una guerra entre classes culturals, basada en la pugnar entre els punts de vista de la moralitat ortodoxa i la progressista. El bàndol moral ortodox assenta la seva visió de la moralitat en una autoritat externa, transcendent, mentre que el bàndol progressista troba la seva autoritat en reconstruccions de creences històriques o en les tradicions filosòfiques.

27. IGNATIEFF, Michael. *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*. Londres: Vintage, 1994.

Ignatieff confronta els ideals del nacionalisme cívic amb els del nacionalisme ètnic. Suggereix que el nacionalisme en si mateix no és el causant del malestar polític mundial, sinó que la culpa més aviat recau en les versions excloents i defensores de la comunitat i de l'Estat propi. Els estudis de casos pràctics se centren a Iugoslàvia, Alemanya, Ucraïna, Quebec, la lluita kurda per un Estat propi i les illes britàniques.

28. JUERGENSMEYER, Mark. *The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State*. Berkeley i Los Angeles: University of California Press, 1993.

El retrat que fa Juergensmeyer dels nous revolucionaris religiosos a l'Orient Mitjà, al sud d'Àsia, a l'Àsia central i a l'Europa de l'Est recorre a entrevistes recents i treballs de camp. Examina patrons del nacionalisme secular en declivi i el creixent activisme religiós a moltes parts del món, amb estudis de casos de l'Orient Mitjà, el sud d'Àsia i antics països socialistes. La conclusió del llibre es dedica a resoldre la qüestió de si és possible compatibilitzar els valors del nacionalisme secular, com el respecte dels drets humans, amb el nacionalisme religiós i com fer-ho.

29. KEDOURIE, Elie. *Nationalism*. Cambridge, DT.: Blackwell, 1993 (1966).

Kedourie exposa els fonaments filosòfics de la doctrina nacionalista, les condicions en les quals es va crear i les conseqüències polítiques de la seva extensió a Europa i a altres parts durant els dos últims segles. L'autor descriu el nacionalisme com una ideologia i el contrasta amb les polítiques constitucionals. La nova introducció examina la relació de l'argument de l'autor amb els conflictes nacionalistes contemporanis.

30. LAKE, David A.; ROTHCHILD, Donald (eds.). *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion, and Escalation*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998.

Continguts: David A. LAKE i Donald ROTHCHILD. “Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict”; Timur KURAN. “Ethnic Dissimilation and its International Diffusion”; Stuart HILL, Donald ROTHCHILD i Colin CAMERON. “Tactical Information and the Diffusion of Peaceful Protests”; Will H. MOORE i David R. DAVIS. “Transnational Ethnic Ties and Foreign Policy”; James D. FEARON. “Commitment Problems and the Spread of Ethnic

Conflict”; Stephen M. SAIDEMAN. “Is Pandora's Box Half Empty or Half Full? The Limited Virulence of Secessionism and the Domestic Sources of Disintegration”; Sandra HALPERIN. “The Spread of Ethnic Conflict in Europe: Some Comparative-Historical Reflections”; Paula GARB. “Ethnicity, Alliance Building, and the Limited Spread of Ethnic Conflict in the Caucasus”; Donald ROTHCHILD i David A. LAKE. “Containing Fear: The Management of Transnational Ethnic Conflict”; Stephen D. KRASNER i Daniel T. FROATS. “Minority Rights and the Westphalian Model”; Cynthia S. KAPLAN. “Ethnicity and Sovereignty: Insights from Russian Negotiations with Estonia and Tartarstan”; Edmond J. KELLER. “Transnational Ethnic Conflict in Africa”; Bruce W. JENTLESON. “Preventive Diplomacy and Ethnic Conflict: Possible, Difficult, Necessary”; I. William ZARTMAN. “Putting Humpty Dumpty Together Again”; David A. LAKE i Donald ROTHCHILD. “Ethnic Fears and Global Engagement”.

31. LIJPHART, Arend. *Democracy In Plural Societies: a Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press, 1977.

Lijphart sosté que és difícil, però no impossible, mantenir governs democràtics estables en països amb profundes divisions religioses, ideològiques, lingüístiques, culturals o ètniques. En el seu model de democràcia consociacional, la cooperació entre els líders dels diferents segments de la població contraresta les tendències centrífugues inherents a una societat plural. L'autor compara resultats i possibilitats de la democràcia consociacional a Canadà, Israel, Xipre, Nigèria, l'Uruguai, el Líban, Malàisia i els estats emergents a l'Àfrica i el Carib.

32. LUSTICK, Ian. *Unsettled States, Disputed Lands: Britain and Ireland, France and Algeria, Israel and the West Bank*. Ithaca: Cornell University Press, 1993.

Lustick estudia la incorporació de territoris addicionals a estats existents i el procés igualment problemàtic de com els estats renuncien al control sobre els territoris. El seu propòsit és explicar patrons de similituds i diferències en l'expansió i contracció d'un Estat, i tractar tots els estats com a institucions subjectes a lleis que imperen en totes les organitzacions institucionals. Aquest llibre desenvolupa la teoria que l'expansió i la contracció de l'Estat estan estretament relacionades, encara que són èxits polítics asimètrics. Les comparacions inclouen Israel, Cisjordània i la Franja de Gaza, la Gran Bretanya i Irlanda, i França i Algèria.

33. MACH, Zdzislaw. *Symbols, Conflict, and Identity: Essays in Political Anthropology*. Albany, NY: State University of New York Press, 1993.

Aquest llibre tracta el problema de la formació, el manteniment i el canvi d'identitat en les societats contemporànies complexes. Es concentra en l'aspecte simbòlic d'aquest procés: el paper dels símbols i les formes simbòliques en les relacions entre grups, i la protecció i el desenvolupament de les seves identitats. Zdzislaw planteja primer qüestions teòriques sobre la identitat i la construcció simbòlica de models en el món social. Després recorre al seu propi estudi i al d'altres per presentar casos il·lustratius.

34. MCGARRY, John; O'LEARY, Brendan (ed.). *The Politics of Ethnic Conflict Regulation*. Londres: Routledge, 1993.

Continguts: S. J. R. NOEL. “Canadian Responses to Ethnic Conflict: Consociationalism,

Federalism, and Control”; Dominic LIEVEN i John McGARRY. “Ethnic Conflict in the Soviet Union and its Successor States”; Gurharpal SINGH. “Ethnic Conflict in India: A Case-Study of Punjab”; Diane MAUZY. “Malaysia: Malay Political Hegemony and ‘Coercive Consociationalism’”; Brenday O’DUFFY. “Containment or Regulation? The British Approach to Ethnic Conflict in Northern Ireland”; René LEMARCHAND. “Burundi in Comparative Perspective: Dimensions of Ethnic Strife”; George SCHÖPFLIN. “The Rise and Fall of Yugoslavia”; Michael KEATING. “Spain: Peripheral Nationalism and State Response”; Heribert ADAM i Kogila MOODLEY. “South Africa: The Opening of the Apartheid Mind”; Ralph R. PREMDAS. “Balance and Ethnic Conflict in Fiji”; Maureen COVELL. “Belgium: The Variability of Ethnic Relations”.

35. OLZAK, Susan. *The Dynamics of Ethnic Competition and Conflict*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1992.

Olzak se centra en els anys 1877-1914, un període d’immigració massiva, turbulències econòmiques, una creixent industrialització, conflictes laborals i canvis en les relacions interracials. La violència en contra dels negres va augmentar dràsticament; la violència en contra dels immigrants blancs i asiàtics es va incrementar i després va disminuir. Utilitzant dades de diaris de les 77 ciutats més importants dels Estats Units, l’autor reconstrueix les dates exactes en què es van produir les confrontacions ètniques. Les proves suggereixen que l’explicació del malestar ètnic es troba més en el procés competitiu que en el grau de desigualtat o les diferències culturals entre grups.

36. PARK, Robert E. *Race and Culture*. Glencoe, IL: The Free Press, 1950.

Aquest volum de recopilacions agrupa 29 articles, conferències i introduccions de llibres sobre els contactes entre pobles de cultura diferent, raça diferent o ambdues alhora. S’aplica un esquema de quatre processos bàsics d’interacció humana –competència, conflicte, adaptació i assimilació– a l’estudi del contacte de pobles i cultures.

37. PINCUS, Fred L.; EHRLICH, Howard J. (ed.). *Race and Ethnic Conflict: Contending Views on Prejudice, Discrimination, and Ethnviolence*. Boulder, CO: Westview Press, 1994.

Continguts: Fred L. PINCUS i Howard J. EHRLICH. “The Study of Race and Ethnic Relations”; Beverly Daniel TATUM. “Talking About Race, Learning About Racism”; Bob BLAUNER. “Talking Past Each Other: Black and White Languages of Race”; Joe R. FEAGIN i Clairece BOOHER FEAGIN. “Theoretical Perspectives in Race and Ethnic Relations”; Thomas F. PETTIGREW. “New Patterns of Prejudice: The Different Worlds of 1984 and 1964”; Byron M. ROTH. “Social Psychology’s ‘Racism’”; Fred L. PINCUS. “Does Modern Prejudice Exist: A comment on Pettigrew and Roth”; Fred L. PINCUS. “From Individual to Structural Discrimination”; William JULIUS WILSON. “The Limited Visions of Race: Discrimination is not the Sole Problem”; Joe R. FEAGIN. “The Continuing Significance of Race: Antiracism in Public Places”; Joleen KIRSCHENMAN i Kathryn M. NECKERMAN. “‘We’d Love to Hire Them, But...’: The Meaning of Race for Employers”; Douglas S. MASSEY. “Residential Segregation in American Cities: U.S. Commission on Civil Rights, Employment Discrimination Against Asian Americans”; Evelyn NAKAMO GLENN. “Racial Ethnic Women’s Labor: The Intersection of Race, Gender, and Class Oppression”; Evelyn TORTON BECK. “From ‘Kike’ to ‘JAP’: How

Misogyny, Anti-Semitism, and Racism Construct the ‘Jewish American Princess’”; Saskia SASSEN. “America’s Immigration ‘Problem’”; Milton M. GORDON. “Models of Pluralism: The New American Dilemma”, James H. JOHNSON Jr. i Melvin L. OLIVER. “Interethnic Minority Conflict in Urban America: The Effects of Economic and Social Dislocations”; Heidi TARVER. “Language and Politics in the 1980s: The Story of US English”; Letty COTTIN POGREGIN i Earl OFARI HUTCHINSON. “A Dialogue on Black-Jewish Relations”; Marilynn RASHID. “Detroit: Demolished by Design”; Timothy BATES. “Traditional and Emerging Lines of Black Business Enterprise”; Pyong GAP MIN. “Problems of Korean Immigrant Entrepreneurs”; Earl OFARI HUTCHINSON. “Black Capitalism: Self-Help or Self-Delusion?”; Howard H. EHRLICH. “Campus Ethnviolence”; Edward ALEXANDER. “Race Fever”; Diane RAVITCH. “Multiculturalism: E Pluribus Plures”; Molefi KETE ASANTE. “Multiculturalism: An Exchange”; Deborah WOO. “The ‘Overrepresentation’ of Asian-Americans: Red Herrings and Yellow Perils”; Nathan GLAZER. “The Emergence of an American Ethnic Pattern”; Howard ZINN. “Representative Government: The Black Experience”; Arch PUDDINGTON. “The Question of Black Leadership”; Manning MARABLE. “Black Politics and the Challenges for the Left”; Fred L. PINCUS. “The Case for Affirmative Action”; William R. BEER. “Resolute Ignorance: Social Science and Affirmative Action”; EDITORS OF THE NEW REPUBLIC. “Race Against Time”; Edna BONACICH. “Thoughts on Urban Unrest”.

38. PRUNIER, Gérard. *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. Nova York: Columbia University Press, 1995.

Aquesta descripció magistral dels orígens i les complexitats del genocidi de Ruanda segueix la història del conflicte fins a les pràctiques de les autoritats colonials, primer l’alemanya i després la belga. Prunier incideix en el fet que els hutus i els tutsis no són tribus, sinó que són més aviat classes econòmiques, amb fronteres bastant permeables entre els grups fins al moment en què va començar el genocidi. El paper del Govern, incloent la posada en vigor del carnet d’identitat que va significar la vida o la mort per a molts ruandesos durant el genocidi, s’analiza per aclarir que aquest no va ser senzillament un cas d’antigues enemistats tribals que van esclatar en violència.

39. ROMANUCCI-ROSS, Lola; DeVoss, George A. (eds.). *Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation (3a edició)*. Walnut Creek, CA: Altamira Press, 1995.

Aquesta tercera edició, completament revisada, ofereix anàlisis científiques socials de forces subjectives que són subjacents a una identitat ètnica i al seu manteniment, que plantegen que les forces macroculturals per si soles són insuficients per explicar la persistència ètnica en el sistema contemporani mundial. Els 15 capítols es distribueixen en sis parts: el concepte d’identitat ètnica; la creació de nous enclavaments ètnics; l’aparició d’estats nacionals; els conflictes causats per l’exclusió de l’etnicitat en estats nacionals; la inclusió o exclusió de minories i la identitat nacional, i les conclusions.

40. SMITH, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Cambridge, Ma: Blackwell, 1986 (existeix traducció castellana).

Aquest llibre analitza les arrels socials i històriques de les nacions modernes i les característiques principals de la identitat nacional contemporània. Smith traça la genealogia de les nacions en la constitució ètnica premoderna. La primera part ofereix una

recerca extensa al voltant dels diferents tipus de comunitats ètniques, mites i moviments de resistència. En la segona part estudia la formació i les característiques de les nacions modernes i postula que han estat reconstruïts per intel·lectuals a partir d'antics vincles i sentiments ètnics.

41. SMITH, M. P.; FEAGIN J. R. (ed.). *Bubbling Cauldron: Race, Ethnicity, and the Urban Crisis*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1995.

Aquesta recopilació de 16 assaigs, escrits per destacats sociòlegs i altres experts, analitza les relacions interracials contemporànies en ciutats dels Estats Units. S'utilitzen estudis de casos pràctics i mètodes etnogràfics per examinar els antagonismes racials i ètnics, i la seva percepció com a funcions d'interaccions i estructures sociopolítiques. Els capítols s'organitzen en cinc parts: introducció; la construcció social de les diferències racials i ètniques; races, segregació i l'Estat; globalització i les noves fronteres de raça i etnicitat; i raça, etnicitat i el poder de la comunitat.

42. STAVENHAGEN, R. *Ethnic conflicts and the Nation-State*. Nova York: St. Martin's Press, 1996.

Aquest llibre té molts coautors, que van preferir unir el seu material en una recopilació temàtica i comparativa, més que preparar un volum editat. El seu tema és que el conflicte ètnic planteja reptes difícils a les societats en via de desenvolupament. Per tractar aquestes qüestions els països s'han aventurat o simplement s'han adaptat a canvis institucionals i/o constitucionals. Aquests engloben alteracions en les estratègies de desenvolupament econòmic, política pública i relacions internacionals. Els estudis de casos pràctics tracten el Kurdistan, el Líban, la Banya d'Àfrica, Fiji, la Guaiana, Malàisia, Burundi, Nigèria, Guatemala i l'antiga Unió Soviètica.

43. TAMBIAH, S. J. *Leveling Crowds*. Berkeley i Los Angeles: University of California Press, 1996.

Tambiah investiga el conflicte ètnic i nacional i la violència que engendra presentant exhaustius estudis de casos pràctics de motins civils al sud d'Àsia durant el segle xx. Situa la violència col·lectiva en un context polític, econòmic i religiós més ampli. El llibre analitza el paper que han tingut els motins respecte a l'impuls i la resistència per a la construcció de nacions i subratlla la relació entre la política "democràtica" i la instrumentació de la violència col·lectiva. També analitza les interaccions i la psicologia social que intensifiquen la violència en les multituds.

44. VAN DEN BERGHE, P. L. *The Ethnic Phenomenon*. Nova York: Praeger, 1987.

Van den Berghe utilitza idees sociobiològiques per explicar la persistència de l'etnicitat i el racisme. Sosté que les arrels de la identificació ètnica i racial estan en la identificació racial biològicament determinada, és a dir, en la tendència biològicament determinada dels gens per maximitzar-ne l'adequació programant organismes contra els quals competeix i impeding, d'aquesta manera, la reproducció d'organismes portadors d'al·lels alternatius dels gens. Pocs grups ètnics estan formats avui exclusivament per individus genèticament relacionats; el seu parentiu és fonamentalment ideològic.

45. VAN DEN BERGHE, P. (ed.). *State Violence and Ethnicity*. Niwot, CO: University Press of Colorado, 1990.

Continguts: Leo KUPER. "The Genocidal State: An overview"; James E. MACE. "Genocide by Famine: Ukraine in 1932-1933"; Zvi GITELMAN. "Power, Culture, and Ethnicity: The Soviet Jewish Experience"; René BURUNDI. "Ethnicity and the Genocidal State"; Heribert ADAM. "Comparing Israel and South Africa: Prospects for Conflict Resolution in Ethnic States"; Sammy Smooha. "Israel's Options for handling the Palestinians in the West Bank and Gaza Strip"; Lakshmanan SABARATNAM. "Sri Lanka: The Lion and the Tiger in the Ethnic Archipelago"; Russel LAWRENCE BARSH. "Ecocide, Nutrition, and the 'Vanishing Indian'"; Pierre L. VAN DEN BERGHE. "The Ixil Triangle: Vietnam in Guatemala".

46. WILLIAMS, R. M.; RHENISCH, M. B. *Mutual Accommodation: Ethnic Conflict and Cooperation*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977.

Aquest llibre se centra en les relacions interracials i interètniques a l'Amèrica del Nord. Williams repassa de manera crítica les conclusions contingudes en tres blocs d'informació: recerca de la ciència social; altres dades publicades i comentaris, i estudis inèdits, informes judicials i entrevistes. L'autor pretén donar a entendre els processos mitjançant els quals canvien les relacions racials i ètniques, especialment com aquests canvis condueixen a la resolució dels conflictes socials. Basant-se en èxits del passat, l'autor suggereix "solucions factibles i vies de canvi favorable" a través de l'adaptació mútua i la resolució de conflictes.

47. YINGER, J. M. *Ethnicity: Source of Strength? Source of Conflict?* Albany, NY: State University of New York Press, 1994.

Aquest llibre aborda les qüestions del que se sap sobre l'etnicitat, quins objectius s'haurien de perseguir respecte a l'etnicitat als Estats Units i com es poden aconseguir aquestes metes. L'autor intenta construir una base sòlida per a l'estudi analític de l'etnicitat, hi inclou els fets tràgics i encoratjadors que requereixen atenció, i examina diferents definicions de grups ètnics. Defineix l'assimilació ètnica com un procés de reducció de límits que té lloc quan els membres de dos o més societats, grups ètnics o grups socials minoritaris s'uneixen. És un procés pluridimensional i multidireccional, els aspectes del qual poden variar independentment a ritmes diferents en seqüències diferents. L'autor sosté que l'etnicitat és un factor important en l'estratificació de societats multiètniques, i que les lluites polítiques i socials dels desfavorits són forces fonamentals per al canvi social. És, doncs, una tasca essencial de la societat i dels governs gestionar els conflictes socials, emfatitzar els objectius compartits i la interdependència, i optimitzar la qualitat de vida per tot el món.

TÍTOLS PUBLICATS

R X PAU. COL·LECCIÓ “RECERCA PER LA PAU”

01. Catalunya i el foment de la pau. Anàlisi i consulta per al futur Institut Català Internacional per la Pau

Maria Truño i Salvadó
Pròleg de Raimon Panikkar

02. Seguretat i conflictivitat a l'Àsia oriental: la Xina, l'ordre regional i els conflictes marítims

Caterina García Segura, Josep Ibáñez Muñoz i Pablo Pareja Alcaraz
Pròleg de Jesús Sanz

03. La Comissió de Consolidació de la Pau

Xavier Pons Ráfols, Jaume Saura Estapà i Gaston Gilabert
Pròleg de Jordi Armadans

04. Cinquanta anys d'evolució de la investigació per la pau: tendències i propostes per observar, investigar i actuar

Rafael Grasa
Pròleg de Federico Mayor Zaragoza

R X DH. COL·LECCIÓ “RECERCA PER DRETS HUMANS”

01. Nous instruments internacionals de protecció dels drets humans: el Consell de Drets Humans i el mecanisme d'examen periòdic universal

Xavier Pons Ráfols, Aida Guillén Lanzarote i Jaume Saura Estapà
Pròleg de Francesc Casares

02. Drets humans i justícia transicional: gestionant el passat

Helena Olivan, Maria Prandi i Maria Cañadas (editors)
Pròleg de José Antonio Martín Pallín

03. La jurisdicció universal i la seva aplicació a Espanya: la persecució del genocidi, els crims de guerra i els crims contra la humanitat pels tribunals nacionals.

Antoni Pigrau Solé
Pròleg de José José María Mena

